ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Συγγραφείς	Μ. Πασχάλης Γ. Σαββαντίδης
Εισαγωγή	Δ.Ζ. Νικήτας
Καλλιτεχνική επιμέλεια εξωφύλλου	Σπύρος Σιάκας Νίκος Γεωργίου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Μ. ΠΑΣΧΑΛΗΣ - Γ. ΣΑΒΒΑΝΤΙΔΗΣ

Εισαγωγή: Δ. Ζ. ΝΙΚΗΤΑΣ

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΛΥΚΕΙΟΥ

Ομάδας Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών

ΤΕΥΧΟΣ Α΄

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΑ

Ελληνική και Λατινική: τα θεμέλια της Ευρώπης. Κλασικές σπουδές

Η Ελληνική και η Λατινική αποτελούσαν τις κυρίαρχες γλώσσες της απέραντης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Η Λατινική ήταν διαδεδομένη τόσο στο ανατολικό όσο και στο δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας, όχι όμως στον ίδιο βαθμό ούτε με τον ίδιο ρόλο. Στον ελληνόγλωσσο κόσμο της Ανατολής, ακόμη και μετά την ίδρυση της Κωνσταντινούπολης, για αρκετούς αιώνες η Λατινική ήταν η επίσημη κρατική γλώσσα, δηλ. η γλώσσα της διοίκησης και των νόμων. Το Βυζάντιο διατήρησε τη συνείδηση των δεσμών του με τη Ρώμη μέχρι το τέλος της υπερχιλιετούς ζωής του: η ίδια η πρωτεύουσα δεν έπαυσε ποτέ να αποκαλείται *Νέα Ρώμη*, ενώ ο βυζαντινός αυτοκράτορας έφερε τον τίτλο *βασιλεύς των Ρωμαίων*. Τη μακραίωνη συνύπαρξη των δύο μεγάλων κλασικών γλωσσών μαρτυρούν άφθονες λατινικές λέξεις που ενσωματώθηκαν στην ελληνική γλώσσα και χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα (π.χ. *πόρτα*, *τίτλος* κ.ά.). Στο δυτικό τμήμα του ρωμαϊκού κράτους η Λατινική, εκτός από επίσημη γλώσσα, αποτελούσε το γλωσσικό όργανο μεγάλων λαϊκών μαζών («sermo vulgaris»)· παράλληλα όμως, ιδιαίτερα στο χώρο των γραμμάτων και των τεχνών, ήταν απαραίτητη η γνώση και η χρήση της Ελληνικής. Στηριζόμενος, αρχικά, στην ελληνική παιδεία και τον ελληνικό πολιτισμό, ο πνευματικός κόσμος της Δύσης μπόρεσε να αναπτυχθεί και να διαμορφώσει στη συνέχεια καθαρά δικές του διαστάσεις. Είναι, λοιπόν, φανερό ότι στις ρίζες της σημερινής ευρωπαϊκής πραγματικότητας βρίσκονται οι δύο μεγάλες κλασικές γλώσσες και το συνακόλουθο ιδεολογικό τους περιεχόμενο. Οι δύο μαζί συναποτελούν ένα αδιάσπαστο σύνολο, του οποίου τα δύο συστατικά δεν είναι δυνατόν να νοηθούν ανεξάρτητα. Η μελέτη αυτού του διφυούς πνευματικού κόσμου, οι «κλασικές σπουδές», αποτελούν το βασικό κορμό της ευρωπαϊκής παιδείας, γιατί υπηρετούν τα ανθρωπιστικά ιδεώδη, χωρίς τα οποία η σύγχρονη τεχνολογική εξέλιξη μπορεί να καταρρεύσει ή και να καταστεί επικίνδυνη.

Ο παγκόσμιος χαρακτήρας της Λατινικής

Η γλώσσα των Ρωμαίων άφησε βέβαια τα ίχνη της και στον ελληνικό χώρο, αποτύπωσε όμως καταλυτικά τη σφραγίδα της στην κεντρική και δυτική Ευρώπη, όπου χρησιμοποιούνταν, καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα και του Ουμανισμού, ως γλώσσα της παιδείας, των γραμμάτων και των τεχνών καθώς και των επιστημών και των πρώτων Πανεπιστημίων. Ακόμη και όταν οι «εθνικές» γλώσσες εμφανίστηκαν στο λογοτεχνικό προσκήνιο (μετά το 10ο αι.), η Λατινική εξακολούθησε να κατέχει τη σημαντικότερη θέση στο ευρωπαϊκό πνευματικό γίγνεσθαι. Ο σημαντικότατος ρόλος της αποδεικνύεται κατ' αρχήν από το γεγονός ότι οι περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες συνδέονται με αυτήν, λιγότερο ή περισσότερο στενά. Αρκετές από αυτές, οι λεγόμενες ρωμανικές ή λατινογενείς γλώσσες είναι απευθείας απόγονοι της δημώδους Λατινικής: Ιταλική, Γαλλική, Ισπανική, Πορτογαλική, Ρουμανική, Κουτσοβλαχική κ.ά. Αλλά και οι υπόλοιπες γλώσσες, π.χ. οι αγγλοσαξωνικές (π.χ. τα Αγγλικά και τα Γερμανικά), εμπεριέχουν σε μεγάλο ποσοστό λέξεις λατινικής προέλευσης. Οι λατινογενείς γλώσσες απέκτησαν παγκόσμια εμβέλεια με την ευρωπαϊκή αποικιοκρατία, καθώς έγιναν ομιλούμενες γλώσσες ποικίλων πληθυσμών στις πιο διαφορετικές περιοχές της Αφρικής, της Ασίας και της Αμερικής. Υπολογίζεται ότι σήμερα ομιλεί ρωμανικές γλώσσες, και επομένως τελεί υπό την επίδραση της Λατινικής, περίπου το ένα όγδοο του παγκόσμιου πληθυσμού. Η παγκοσμιότητα της γλώσσας των Ρωμαίων έχει, εκτός από τις γλωσσικές, επίσης και θρησκευτικές καθώς και πολιτιστικές διαστάσεις. Το δεύτερο μεγάλο δόγμα της χριστιανοσύνης, ο καθολικισμός, είχε ως πρόσφατα (1965) επίσημη γλώσσα τη Λατινική. Στα γράμματα, τις τέχνες και τις επιστήμες η παρουσία της Λατινικής είναι κυρίαρχη: όροι και έννοιες που κατά τη διάρκεια δεκάδων αιώνων διαμορφώθηκαν - συχνά από ελληνικές ρίζες - στη δυτική Ευρώπη χρησιμοποιούνται σήμερα στη γλώσσα των μορφωμένων και στον έντυπο λόγο και αποτελούν έναν κατά κάποιο τρόπο ιδιαίτερο και πλούσιο σε περιεχόμενο πολιτιστικό κώδικα, ο οποίος καλύπτει κάθε χώρο, από την τρέχουσα πολιτική (π.χ. *moratorium* και *mea culpa*) μέχρι την ψυχολογία (π.χ. *alter ego* και *tabula rasa*) και τη φιλοσοφία (π.χ. *carpe diem* και *cogito ergo sum).* Οι ισχυροί δεσμοί με τη λατινόγλωσση πολιτισμική παράδοση φαίνονται και από την επινόηση λατινοπρεπών όρων και ονομάτων σε ποικίλα πεδία ανθρώπινης δραστηριότητας και παραγωγής (π.χ. γυμναστήρια *«vis vitalis»*, κατά-

στημα «*atrium*», πύραυλος «*Venus*»). Έτσι η Λατινική αναδεικνύεται συστατικό στοιχείο του ανθρώπινου πολιτισμού. Εφόσον έχει επιβιώσει γλωσσικά και πολιτισμικά δεν είναι «νεκρή» γλώσσα. Η πληθώρα των επιδράσεών της και η παγκοσμιότητα της παρουσίας της στη διαχρονική πορεία του πολιτισμού επιβάλλει τη διατήρηση της διδασκαλίας της και της μελέτης της σε κάθε εκπαιδευτικό σύστημα που σέβεται την ιστορία και την πολιτισμική παράδοση. Γιατί πράγματι «όποιος επιθυμεί να κατανοήσει την ενότητα και το πολυσύνθετο του πολιτισμού μας δεν μπορεί να μη μελετήσει αυτή τη γλώσσα που για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα διαμόρφωσε τα πνεύματα» (D. Norberg).

ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Η λατινική γλώσσα

Η λατινική γλώσσα ήταν η διάλεκτος των Λατίνων, δηλ. των κατοίκων της περιοχής του Λατίου, στην οποία βρίσκεται και η Ρώμη. Η διάλεκτος αυτή, όπως και άλλες διάλεκτοι της αρχαίας Ιταλίας (π.χ. η Φαλισκική, και η Οσκο-ουμβρική), ανήκει στην ινδοευρωπαϊκή γλωσσική οικογένεια. Η λατινική υπερίσχυσε των άλλων διαλέκτων με την επέκταση των Ρωμαίων σ' όλη την ιταλική χερσόνησο. Οι Ρωμαίοι, ενώ για όλες τις περιπτώσεις χρησιμοποιούσαν το εθνικό επίθετο «ρωμαίος», για τη γλώσσα τους διατήρησαν το επίθετο «λατινική».

Οι ομοιότητες της Λατινικής με την Ελληνική οφείλονται: 1. στην κοινή καταγωγή από την Ινδοευρωπαϊκή (π.χ. *duo-δύο*, *fero-φέρω*, *pater -πατήρ*), 2. στα πολιτιστικά και γλωσσικά δάνεια του ελληνικού αποικισμού στην κεντρική και κάτω Ιταλία, από τη Νεάπολη και την Κύμη μέχρι τη Σικελία, 3. στην κατάκτηση της ελληνικής Ανατολής από τους Ρωμαίους. Το πρώτο μεγάλο δάνειο των Ρωμαίων από τους Έλληνες ήταν το αλφάβητό τους: από την αποικία της Κύμης υιοθέτησαν τον 8ο/7ο αι. π.Χ. μια παραλλαγή ελληνικού δυτικού αλφαβήτου. Συνεπώς το «λατινικό» αλφάβητο, που σήμερα έχει γίνει παγκόσμιο κτήμα, είναι στην πραγματικότητα ελληνικό.

Η αρχέγονη λατινική γλώσσα ήταν λιτή και αγροτική, ακριβώς όπως και ο λαός που τη χρησιμοποιούσε. Για τη χρονική περίοδο μέχρι τον 3ο αι. π.Χ. διαθέτουμε ελάχιστα γραπτά μνημεία χωρίς λογοτεχνική αξία. Η συστηματική καλλιέργεια της Λατινικής και η παραγωγή αξιόλογων

κειμένων έγινε μετά την ιστορική «συνάντηση» των Ρωμαίων με τους Έλληνες που πραγματοποιήθηκε το 240 π.Χ.

Η γένεση της ρωμαϊκής λογοτεχνίας

Η ρωμαϊκή λογοτεχνία δεν είναι αυτοφυής, όπως η αρχαία ελληνική λογοτεχνία. Είναι μια λογοτεχνία «παράγωγη» -η πρώτη στην Ευρώπη: γεννήθηκε υπό την επίδραση της ελληνικής γραμματείας. Το 240 π.Χ. θεωρείται η «γενέθλιος» χρονολογία της. Τη χρονιά αυτή ένας έλληνας αιχμάλωτος πολέμου από τον Τάραντα, ο **Λίβιος Ανδρόνικος**, οργανώνει στη Ρώμη παραστάσεις θεάτρου με ελληνικά έργα διασκευασμένα στα Λατινικά. Ο ίδιος μεταφράζει και την *Οδύσσεια* του Ομήρου χρησιμοποιώντας ένα εντόπιο μέτρο, το «σαντούρνιο» στίχο. Στις ρίζες, λοιπόν, της ρωμαϊκής γραμματείας βρίσκεται ο πατέρας της ελληνικής λογοτεχνίας, ο Όμηρος, και ένα κορυφαίο ελληνικό είδος, το δράμα. Αυτές οι αρχέγονες συνθήκες γένεσης της ρωμαϊκής λογοτεχνίας θα αφήσουν ανεξάλειπτη τη σφραγίδα τους: η μετέπειτα συγγραφική παραγωγή των Ρωμαίων θα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις ελληνικές πηγές.

Εποχές της ρωμαϊκής λογοτεχνίας

Στην οριοθέτηση των εποχών και περιόδων της ρωμαϊκής λογοτεχνίας επικρατούσε παλαιότερα μια «αριστοκρατική» αξιολόγηση: η λογοτεχνία διαιρούνταν σε «χρυσό αιώνα», «αργυρό αιώνα» κ.ο.κ. Η αντίληψη αυτή θεωρείται σήμερα αντιεπιστημονική, γιατί βέβαια σε κάθε εποχή εμφανίζονται ταυτόχρονα μεγάλα ταλέντα και ήσσονες λογοτέχνες. Σήμερα χρησιμοποιείται είτε η περιγραφική διαίρεση σε **προκλασική** ή **αρχαϊκή** εποχή (περ. ώς το 100 π.Χ.), **κλασική** εποχή (περ. ώς το θάνατο του Αυγούστου, το 14 μ.Χ.), **μετακλασική** εποχή (ώς τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ.) και **Ύστερη Αρχαιότητα**, είτε η διάκριση, με ιστορικά κριτήρια, σε **δημοκρατική** (ώς το 31 π.Χ., τη ναυμαχία του Ακτίου), **αυγούστεια** (ώς το 14 μ.Χ.) και (πρώιμη, μέση, ύστερη) **αυτοκρατορική** εποχή. Σε κάθε περίπτωση το τέλος της αρχαίας ρωμαϊκής λογοτεχνίας τοποθετείται στον 6ο αι. μ..Χ., οπότε αρχίζει ο λατινικός Μεσαίωνας.

Γενικά χαρακτηριστικά της ρωμαϊκής λογοτεχνίας

Το πρώτο και βασικό χαρακτηριστικό της ρωμαϊκής λογοτεχνίας είναι **η στενή συνάφειά της με την ελληνική γλώσσα και γραμματεία**. Η διαπίστωση ότι *«η Ελλάδα, ενώ κατακτήθηκε, κατέκτησε τον άγριο νικητή και εισήγαγε τις τέχνες στο αγροτικό Λάτιο»* (Οράτιος) επαληθεύεται πλήρως στο χώρο της λογοτεχνίας. Το ιδανικό της κατοχής των δύο γλωσσών και λογοτεχνιών (δηλ. της ελληνικής και της λατινικής: *utriusque linguae peritia*) ενσαρκώνεται σ' όλους τους ρωμαίους λογίους και λογοτέχνες, από τον Ναίβιο και τον Πλαύτο μέχρι τον Κλαυδιανό και τον Βοήθιο. Πλήθος ελληνικές λέξεις, και μαζί μ' αυτές και τα αντίστοιχα πολιτισμικά φορτία, μεταφέρονται και πολιτογραφούνται στο ρωμαϊκό λεξιλόγιο – και συχνά έτσι επιβιώνουν μέχρι σήμερα στις ρωμανικές γλώσσες. Τα ελληνικά πρότυπα γονιμοποιούν τα ρωμαϊκά ταλέντα: δίχως την αττική κωμωδία δε θα υπήρχε Πλαύτος ούτε ο Βεργίλιος χωρίς τον Όμηρο ούτε ο Οράτιος χωρίς τους αρχαϊκούς λυρικούς ή ο Σενέκας χωρίς την αττική τραγωδία.

Η σχέση του ρωμαίου λογοτέχνη με το ελληνικό πρότυπο είναι η δημιουργική **πρόσληψη** («imitatio») και ο **ανταγωνισμός** («aemulatio») που οδηγούν στην παραγωγή λόγιας και υψηλής λογοτεχνίας με προσωπικά χαρακτηριστικά. Πρόκειται επομένως για ένα δημιουργικό διάλογο της επιγονικής με την προγονική γραμματεία. Στους μετακλασικούς χρόνους, δίπλα στα μεγάλα ελληνικά πρότυπα, τοποθετούνται και ρωμαϊκά: οι μεγάλοι λογοτέχνες της κλασικής Ρώμης, π.χ. ο Κικέρων και ο Βεργίλιος.

Επειδή η μεγάλη ανάπτυξη της ρωμαϊκής γραμματείας αρχίζει στα ελληνιστικά χρόνια, οι Ρωμαίοι απομιμούνται ταυτόχρονα ελληνιστικά, κλασικά και αρχαϊκά ελληνικά πρότυπα, παρατηρείται δηλ. **ανάμειξη χρονικά διαφορετικών προτύπων.**

Οι ιδιόρρυθμες αυτές συνθήκες οδηγούν σε μια επίσης **ιδιόρρυθμη εξέλιξη των λογοτεχνικών ειδών:** η κωμωδία – ο τελευταίος ώριμος καρπός των Ελλήνων – είναι το πρώτο είδος που ωριμάζει στη Ρώμη, ενώ το έπος – ο πρώτος ώριμος καρπός των Ελλήνων – ωριμάζει τελευταίο.

Επιπλέον οι Ρωμαίοι συχνά **αλλοιώνουν ή μεταμορφώνουν τα ελληνικά είδη ή παράγουν νέα είδη:** λ.χ. η ρωμαϊκή ελεγεία απέχει πάρα πολύ από την ελληνική ελεγεία, ενώ η σάτιρα είναι ένα σχεδόν νέο, καθαρά ρωμαϊκό, είδος.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η **προοδευτική εξειδίκευση του**

ρωμαίου λογοτέχνη σε στενότερο ειδολογικό εύρος αλλά με περισσότερες αξιώσεις ποιότητας και βάθους. Μετά την εξάντληση, τέλος, των λογοτεχνικών ειδών επιχειρείται ο συμφυρμός τους και αναζητούνται νέοι δρόμοι.

Με τη συνεχή καλλιέργεια ο λατινικός γραπτός λόγος εμπλουτίζεται, εξωραΐζεται, ωριμάζει και φθάνει σε αξιοθαύμαστο ύψος. Ο πεζός λόγος λ.χ. του Κικέρωνα και η ποιητική δημιουργία του Βεργιλίου ανήκουν στα αριστουργήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Εκτός από την αισθητική της αρτιότητα η ώριμη ρωμαϊκή λογοτεχνία εμπεριέχει και εκφράζει τον **ιδιάζοντα ιδεολογικό πλούτο** της ρωμαϊκής κοινωνίας: η προβολή των πάτριων ηθών («mos maiorum») και υποδειγμάτων («exempla»), η ρωμαϊκή πολιτεία («respublica»), θρησκεία («religio») και οικογένεια («familia»), αρετές όπως η ανδρεία («virtus»), η πίστη («fides»), η επιείκεια («clementia»), η σοφία («sapientia»), η σοβαρότητα («gravitas»), το κύρος («auctoritas»-«dignitas») κ.ά. αποτυπώνονται και προβάλλονται σ' όλα τα λογοτεχνικά είδη και σ' όλες τις εποχές.

Τα φυσικά χαρακτηριστικά της Λατινικής – η στιβαρότητα, η λογική και συντακτική οργάνωση, η τάση για λιτό, συγκεκριμένο και κατανοητό λόγο – αναδεικνύονται και εμπλουτίζονται με επίκτητα καλολογικά στοιχεία από τους προικισμένους χειριστές της· έτσι προς τα τέλη της αρχαιότητας η γλώσσα των Ρωμαίων έχει φθάσει σε ένα επίπεδο που την καθιστά κατάλληλη για την παγκόσμια πολιτισμική επικοινωνία. Η ευρύτατη χρήση της κατά τη διάρκεια του Μεσαίωνα και του Ουμανισμού αποδεικνύει το βαθμό ωριμότητάς της.

Η εξέλιξη της ρωμαϊκής λογοτεχνίας

Προκλασική εποχή

κωμωδία

Το πρώτο είδος που ωριμάζει στη Ρώμη είναι η κωμωδία. Οι ρωμαίοι κωμωδιογράφοι επηρεάζονται περισσότερο από την ελληνιστική Νέα Κωμωδία, κυρίως μάλιστα την κωμωδία του Μενάνδρου. Τα έργα τους έχουν κατά κανόνα περιεχόμενο ελληνικό («fabula palliata») και όχι ρωμαϊκό («fabula togata») και βρίσκουν μεγάλη ανταπόκριση στο ρωμαϊκό κοινό. Τις πρώτες κωμωδίες συνέθεσε ο **Λίβιος Ανδρόνικος**. Ο δεύτερος σκαπανέας της ρωμαϊκής λογοτεχνίας - που είναι ταυτόχρονα και ο πρώτος αυτόχθων ρωμαίος λογοτέχνης, ο **Γναίος Ναίβιος**, έγραψε σχεδόν τριάντα κωμωδίες, ενώ χρονολογικά τρίτος ρωμαίος συγγραφέας, ο **Τίτος Μάκκιος Πλαύτος** έφτασε στον απίστευτο αριθμό των 130 κωμωδιών, από τις οποίες σώζονται είκοσι: το μεγαλύτερο σωζόμενο corpus αρχαίας δραματικής παραγωγής. Η ακμή της κωμωδίας συνεχίστηκε με τον **Καικίλιο** (περ. 40 κωμωδίες) και κυρίως με τον **Τερέντιο** (έξι κωμωδίες). Καθένας τους ήταν αξεπέραστος σε κάτι: ο Πλαύτος στην έκφραση, ο Καικίλιος στο σενάριο, ο Τερέντιος στην ηθογράφηση. Η ρωμαϊκή κωμωδία ψυχαγώγησε επί αιώνες τη Δύση και άσκησε σοβαρές επιδράσεις σε μεγάλους διανοούμενους και λογοτέχνες, όπως ο Πετράρχης, ο Λούθηρος, ο Λέσιγκ και ο Γκαίτε ή ο Μολιέρος, ο Σαίξπηρ και ο Θερβάντες.

τραγωδία

Παράλληλα με την κωμωδία η προκλασική ρωμαϊκή λογοτεχνία οικειοποιείται, σε μικρότερο βαθμό, και την ελληνική τραγωδία της Μεγάλης Ελλάδας. Η εμφανής προτίμηση της τρωϊκής θεματολογίας που διαπιστώνεται στο τραγικό ρεπερτόριο του **Λίβιου Ανδρονίκου**, του **Ναιβίου**, του **Εννίου** και ενός άλλου τραγικού συγγραφέα, του **Πακουβίου**, είναι εύλογη, καθώς τότε είχε ήδη διαμορφωθεί ο εθνικός ρωμαϊκός μύθος που πρόβαλλε ως γενάρχη της Ρώμης τον Τρώα Αινεία. Σχεδόν ταυτόχρονα δημιουργείται και η τραγωδία που είχε καθαρά ρωμαϊκό ιστορικό περιεχόμενο, η «praetexta». Η μεγάλη έκρηξη τραγικής παραγωγής συντελείται σε έναν εκπρόσωπο της τρίτης γενιάς: ο κορυφαίος τραγικός **Άκκιος** παράγει πάνω από 50 τραγωδίες.

έπος

Στο χώρο του έπους τίθενται τα θεμέλια της ανάπτυξης που θα συντελεστεί στα κλασικά χρόνια. Τον εκλατινισμό της Οδύσσειας από τον **Λίβιο Ανδρόνικο** ακολουθεί το πρώτο ιστορικό έπος των Ρωμαίων, ο *Καρχηδονιακός πόλεμος (Bellum Poenicum)* του Ναιβίου και αμέσως κατόπιν πρώτος ο **Έννιος**, ως *"δεύτερος Όμηρος"* (όπως ισχυριζόταν ο ίδιος), χρησιμοποιεί τον δακτυλικό εξάμετρο στο ιστορικό του έπος *Χρονικά (Annales)*, που θεωρούνταν εθνικό έπος των Ρωμαίων μέχρι τη σύνθεση της *Αινειάδας* του Βεργιλίου.

άλλα είδη

Πέραν των ελληνικών προσλήψεων, ήδη στα πρώιμα αυτά χρόνια, εμφανίζονται πρωτότυπα και πρωτοποριακά έργα που προοιωνίζουν τις μεγάλες δημιουργίες των κλασικών. Ο **Έννιος** λ.χ. εκτός από το σοβαρό έπος *Annales* έγραψε και μια γαστρονομική παρωδία έπους με τον ελληνοπρεπή τίτλο *Ηδυφαγητικά (Hedyphagetica*, δηλ. "Νοστιμιές"*)*. Ο ίδιος πλάθει τα πρώτα δείγματα σάτιρας («satura»="πιάτο με ποικίλα φαγητά"), ενός νέου και καθαρά ρωμαϊκού είδους. Στο είδος αυτό θα παρουσιάσει εκπληκτικές επιδόσεις, αμέσως κατόπιν, ο **Λουκίλιος**, ο οποίος μάλιστα θα χαρακτηριστεί «πατέρας του είδους».

πεζογραφία

Τώρα εμφανίζονται και οι πρώτες πεζογραφικές απόπειρες. Ξεχωρίζει ο διάσημος για την αφοσίωσή του στα ρωμαϊκά ιδεώδη **Κάτων:** γράφει ρητορικούς λόγους, ιστορικά, στρατιωτικά, ηθικολογικά, ιατρικά και γεωργικά κείμενα. Σ' αυτόν επεφύλαξε η τύχη το προνόμιο της πατρότητας του αρχαιότερου σωζόμενου πεζού λατινικού έργου που φέρει τον τίτλο Για τη γεωργία *(De agricultura)*.

Κλασική εποχή

Η λατινική γλώσσα έχει τώρα πια διαμορφωθεί σε ένα όργανο κατάλληλο να διατυπώσει υψηλής τάξεως έντεχνο λόγο. Από το στάδιο της μαθητείας, των πειραματισμών και της πολυποίκιλης ανίχνευσης η λατινική λογοτεχνία προχωρεί σταθερά στη φάση της υψηλής δημιουργίας

και της καλλιτεχνικής εκλέπτυνσης. Επιδιώκεται η αρμονική σύζευξη μορφής και περιεχομένου, πλασματικού και πραγματικού, καθώς και η εξειδίκευση και το βάθος. Η δημιουργική κατάκτηση των ελληνικών προτύπων ολοκληρώνεται προς κάθε κατεύθυνση. Τώρα ο ρωμαίος καλλιτέχνης πατά στέρεα στο πλούσιο έδαφός του και αποτολμά να ανταγωνιστεί με αποτελεσματικό τρόπο τους έλληνες κολοσσούς των ελληνιστικών, κλασικών και αρχαϊκών χρόνων: ο Κάτουλλος τον Καλλίμαχο, ο Λουκρήτιος τον Εμπεδοκλή, ο Κικέρων τους αττικούς ρήτορες και φιλοσόφους, ο Βεργίλιος το Θεόκριτο και τον Όμηρο, ο Οράτιος την αιολική ποίηση.

Μετά το 90 π.Χ. και ύστερα από ένα άγονο κενό περίπου εξήντα χρόνων, εμφανίζεται ένας μεγάλος αριθμός ταλέντων. Δημιουργούνται έργα που επέζησαν δύο χιλιάδες χρόνια, διαμόρφωσαν την έννοια του «κλασικού», συντήρησαν και αναγέννησαν επανειλημμένα την Ευρώπη.

Οι κλασικοί Ρωμαίοι, σχεδόν στο σύνολό τους γόνοι των ταραγμένων χρόνων 133-31 π.Χ. καλύπτουν όλο το ειδολογικό φάσμα της λογοτεχνίας. Εάν θεωρήσουμε ως συμβατικό πέρας της εποχής αυτής το θάνατο (14 μ.Χ.) του Οκταβιανού Αυγούστου -μιας μορφής που σημάδεψε όχι μόνο την ιστορία αλλά και τα γράμματα-, η περίοδος εμφανίζει δύο περίπου ίσα χρονικά τμήματα· στο πρώτο, που φθάνει περίπου ως το 40 π.Χ., δεσπόζει ο λαμπερός κικερώνειος λόγος και ανθεί κυρίως η πεζογραφία· στο δεύτερο, γνωστό παγκοσμίως με τον όρο «αυγούστειοι χρόνοι», παίρνει τη σκυτάλη η υψηλή ποίηση.

Χαρακτηριστική για την εποχή αυτή είναι επίσης η λογοτεχνική αναγέννηση που σηματοδοτεί από το «κίνημα των Νεωτέρων»: μεταφυτεύεται στη Ρώμη το «μονερνιστικό» ρεύμα της λογοτεχνικής σχολής του Καλλιμάχου. Οι «νεωτερικοί» ποιητές δημιουργούν πολύ καλοδουλεμένα ποιήματα, τα οποία διακρίνονται για τη συντομία τους, το σκοτεινό και υπαινικτικό ύφος, την εκλέπτυνση και τη λογιότητα. Πρόκειται για λυρική και ελεγειακή ποίηση, επύλλια και επιγράμματα.

Με το θάνατο του Αυγούστου ολοκληρώνεται όχι μόνο μια σημαντική πολιτική περίοδος αλλά και ένα βασικό κεφάλαιο της ρωμαϊκής γραμματείας. Η πρόσληψη του ελληνισμού έχει συντελεσθεί και η Ρώμη διαθέτει τους δικούς της «κλασικούς». Αρχίζει ο επιγονισμός και οι εσωστρεφείς αναγεννήσεις κάτι που δε συνεπάγεται βέβαια απαραίτητα και έκπτωση της ποιότητας ή απουσία ταλέντων.

α. *Οι χρόνοι του Κικέρωνα*

Η δικτατορία του Σύλλα (82-79 π.Χ.) και η δολοφονία (44 π.Χ.) της κυρίαρχης πολιτικής μορφής των χρόνων αυτών, του Ιουλίου Καίσαρα, οριοθετούν μία περίοδο γεμάτη εξωτερικές κατακτήσεις, κυρίως όμως εξοντωτικές έριδες για την εξουσία, ένα κλίμα που δημιουργεί ταυτόχρονα κεντρομόλες και φυγόκεντρες γραμματειακές τάσεις, αρχικά στο χώρο της πεζογραφίας. Ο Ρωμαίος λογοτέχνης, έχοντας κατακτήσει την εθνική του αυτοσυνειδησία, επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στη ρωμαϊκή ιστορία, παρελθούσα και σύγχρονη, στη γλώσσα και τη γραμματεία, το δίκαιο και τον πολιτισμό του. Η έντονη συμμετοχή του στα εσωτερικά τεκταινόμενα αποτυπώνεται σε ρητορικούς λόγους προσανατολισμένους στα πρότυπα των αττικών ρητόρων. Ταυτόχρονα η απογοήτευση τον ωθεί προς μία φιλοσοφική φυγή από την πραγματικότητα: με υπόστρωμα ελληνικές φιλοσοφικές προσλήψεις εμβαθύνει σε χώρους θεολογικής, κοσμολογικής, ανθρωπολογικής και κυρίως πολιτικής σκέψης με κέντρο αναφοράς πάντοτε τη Ρώμη. Ο φιλοσοφικός και πολιτικός στοχασμός αυτονομεί το διανοούμενο λογοτέχνη (που είναι συχνά ταυτόχρονα και στρατιωτικός και πολιτικός) από τα ελληνικά πρότυπα και τον οδηγεί σε προσωπικές επιλογές και κατακτήσεις. Το εύρος αυτών των κατακτήσεων περιλαμβάνει σχεδόν όλα τα λογοτεχνικά γένη.

{ πεζογραφία

Ο κορυφαίος εκπρόσωπος της πεζογραφίας, ο **Μάρκος Τύλλιος Κικέρων** (106-44 π.Χ.), υπήρξε χωρίς άλλο πρώτα-πρώτα ένας από τους μεγαλύτερους ρήτορες της αρχαιότητας. Έγραψε πάνω από εκατό λόγους, από τους οποίους σώζονται περίπου οι μισοί (περίφημοι είναι π.χ. οι τρεις "καισαρικοί", οι τέσσερις "κατιλινικοί" και οι δεκατέσσερις "φιλιππικοί" του) και έχουν περιεχόμενο πολιτικό ή δικανικό. Εκτός από τη ρητορική πράξη επιδόθηκε και στη θεωρητική πραγμάτευση ζητημάτων σχετικών με τη ρητορεία και το ρήτορα. Είναι θερμός θαυμαστής του Πλάτωνα και ταυτόχρονα εκλεκτικός οπαδός και άλλων φιλοσοφικών ρευμάτων και δημιουργεί μια σειρά από υπέροχους φιλοσοφικούς διαλόγους. Η πολύπτυχη προσωπικότητά του έχει ανάγλυφα αποτυπωθεί στις περίπου 800 επιστολές των τεσσάρων επιστολογραφικών συλλόγων που συγκεντρώθηκαν και δημοσιεύτηκαν μετά το θάνατό του. Η καθαρότητα της έκφρασης, η κομψότητα και η καλλιέπεια, η ζωηρότητα και το υφολογικό του ύψος τον κατέστησαν κορυφαίο υπόδειγμα λατινικού

λόγου και τον εγκατέστησαν στον παρνασσό των αθανάτων της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Στα ίδια χρόνια διαπρέπουν τέσσερα ακόμη μεγάλα αναστήματα της ρωμαϊκής πεζογραφίας: ο χαλκέντερος Βάρρων ο Ρεατίνος (116-27 π.Χ.), ο διάσημος στρατηγός Γάιος Ιούλιος Καίσαρ (100-44 π.Χ.), ο Κορνήλιος Νέπως (περ. 100-27 π.Χ.) και ο Σαλλούσιος Κρίσπος (86-35 π.Χ.).

Ο **Βάρρων** είχε ήδη στα χρόνια του Κοϊντιλιανού (1ος αι. μ.Χ.) τη φήμη του "πιο καλλιεργημένου ανάμεσα στους Ρωμαίους και του καλύτερου γνώστη της λατινικής γλώσσας και όλης της αρχαιότητας: τόσο των ελληνικών όσο και των ρωμαϊκών πραγμάτων". Πράγματι έγραψε πάνω από 600 βιβλία σχετικά με τη ρωμαϊκή και παγκόσμια ιστορία, τη θρησκεία, τον πολιτισμό, τις καλές τέχνες, το θέατρο, τους νόμους, την παιδαγωγική, τις επιστήμες, τη γλώσσα, τη γεωργία. Πρόκειται για ένα σπάνιο και εκπληκτικό συνδυασμό εγκυκλοπαιδιστή, γραμματολόγου, γραμματικού, αρχαιοδίφη - ιστορικού, νομομαθούς, τεχνοκρίτη και φιλοσόφου, που, έχοντας στο νου του μόνο τη Ρώμη και τους Ρωμαίους, κατέθεσε μια πλούσια παρακαταθήκη στο θησαυροφυλάκιο της λατινικής γραμματείας.

Απέναντι στην πολυπτυχότητα του Βάρρωνα οι τρεις άλλοι πεζογράφοι εξειδικεύονται και διαπρέπουν στην ιστοριογραφία. Ο **Ιούλιος Καίσαρ** είναι ο καλλιτέχνης του είδους των *απομνημονευμάτων*: στρατιωτικές αναμνήσεις διατυπωμένες σε καθαρά και λιτά Λατινικά, σε ύφος που ανακαλεί τον Ξενοφώντα. Ο **Κορνήλιος Νέπως**, φίλος του Κικέρωνα και του Κατούλλου, εγκαινιάζει στη Ρώμη την *ιστορική βιογραφία*: έγραψε περίπου 25 βιογραφίες διάσημων Ελλήνων και Ρωμαίων, κυρίως στρατηγών. Ο **Σαλλούστιος Κρίσπος** – ο «*πρώτος στη ρωμαϊκή ιστορία*», όπως τον χαρακτηρίζει ο Μαρτιάλης – μεταφέρει στη ρωμαϊκή λογοτεχνία τη θουκυδίδεια ιστοριογραφία ή καλύτερα την ιστορική μονογραφία (περίφημο είναι το έργο του *Η συνωμοσία του Κατιλίνα*: *De Catilinae coniuratione*).

{ ποίηση

Τα κικερώνεια χρόνια έχουν και ποιητική συγκομιδή, ποσοτικά λίγη, ποιοτικά όμως τεράστια. Ο καλλιμαχικός Νεωτερισμός γονιμοποιεί έναν κύκλο αισθαντικών ποιητών, ο διαπρεπέστερος από τους οποίους είναι χωρίς άλλο ο **Βαλέριος Κάτουλλος** (84-54 π.Χ.). Η λυρική και επιγραμματική ποίηση βρίσκει τώρα στα 116 έξοχα ποιήματα του Κατούλλου

την πρώτη κορυφαία ρωμαϊκή εκπροσώπησή της. Πηγή της έμπνευσης του Κατούλλου, αλλά και του πόθου και του πόνου του, είναι η άγνωστη κοπέλα που ονομάζει Λεσβία. Η Λεσβία έγινε μέσα από την περιπαθή ποίηση του Κατούλλου αιώνιο σύμβολο ερωτικής ποιητικής έμπνευσης. Όλες οι «νεωτερικές» αρετές – εκτός της συντομίας – χαρακτηρίζουν επίσης και τα έξι βιβλία του σκοτεινού φιλοσοφικού έπους *Για τη φύση των πραγμάτων (De rerum natura)* του επικούρειου επαναστάτη **Λουκρητίου** (96-53 π.Χ.): το εκτενές αυτό ποίημα που έχει κοσμολογικό περιεχόμενο είναι ένα κήρυγμα κατά της δεισιδαιμονίας, του φόβου του θανάτου και της μεταφυσικής καταπίεσης, ένας ύμνος του Έρωτα και της Αφροδίτης. Διαφορετικά από τον απαισιόδοξο ερωτικό Κάτουλλο και τον επαναστάτη υλιστή Λουκρήτιο, ο πολυγραφότατος **Βάρρων** διακωμωδεί και σχολιάζει τα πάντα στις ψυχαγωγικές και διδακτικές του *Μενίππειες σάτιρες* (*Satutae Menippeae*: εκατόν πενήντα βιβλία!), όπου συνδυάζεται αρμονικά ο ποιητικός με τον πεζό λόγο.

β. *Αυγούστειοι χρόνοι*

Η ρωμαϊκή Μούσα θα παραγάγει τώρα κατεξοχήν «κλασικά» προϊόντα. Ο αυγούστειος ποιητής συνδέει στο έργο του την καλλιμαχική αυτάρκεια με το σύγχρονο πολιτικό γίγνεσθαι. Ο Αύγουστος και ο Μαικήνας υποστηρίζουν οικονομικά και συσπειρώνουν σε λογοτεχνικούς κύκλους κορυφαία ταλέντα («πατρωνεία»), με την άμεση ή έμμεση απαίτηση στράτευσης στο ιδεολογικό πρόγραμμα του Αυγούστου, το οποίο προβαλλόταν ως επιστροφή στο «mos maiorum» και ανασυγκρότηση του κατεστραμμένου από τους εμφύλιους πολέμους κράτους. Ωστόσο η πλήρης σχεδόν απουσία της ρητορείας τα χρόνια αυτά υποδηλώνει τις πραγματικές διαστάσεις της ελευθερίας του λόγου.

ποίηση

Το κέντρο βάρους μετατοπίζεται στην ποιητική δημιουργία (Βεργίλιος, Οράτιος, Τίβουλλος, Προπέρτιος, Οβίδιος) και ακολουθεί ο πεζός λόγος (Λίβιος). Οι πέντε ποιητές συνδέονται με δεσμούς εσωτερικής ποιητικής υφής και εξωτερικής φιλίας, όμως δεν επιδίδονται στα ίδια ποιητικά γένη: ο Βεργίλιος είναι ο ποιητής του ηρωικού και διδακτικού έπους και του ποιμενικού ειδυλλίου, ο Οράτιος εκπροσωπεί τη λυρική δημιουργία, ενώ οι τρεις άλλοι καλλιεργούν κυρίως την ελεγεία. Όλοι

τους ανήκουν στη χορεία των κορυφαίων καλλιτεχνών της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Τα έργα τους παρέμειναν αθάνατα στο διάβα του χρόνου, συγκίνησαν και ενέπνευσαν και εξακολουθούν και σήμερα να διαβάζονται και να θαυμάζονται.

Ο **Πόπλιος Βεργίλιος Μάρων** (70-19 π.Χ.) είναι αναμφίβολα ο «εθνικός ποιητής» των Ρωμαίων: η *Αινειάδα* του *(Aeneis)*, που αποτελεί ίσως το «πιο κλασικό έργο όχι μόνο της ρωμαϊκής αλλά και ολόκληρης της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας», είναι ένας πολύπλοκος και πολυδιάστατος συνδυασμός της *Οδύσσειας* και της *Ιλιάδας* σε καλλιμαχικές διαστάσεις και αναγνωρίστηκε εξαρχής ως το εθνικό έπος των Ρωμαίων. Θέμα του έργου είναι η αναχώρηση του Αινεία – του μυθικού γενάρχη των Ρωμαίων – από την Τροία, οι περιπλανήσεις του και η εγκατάστασή του στο Λάτιο. Το υπέροχο ταλέντο του Βεργιλίου είναι άμεσα διαπιστώσιμο και στις δύο προγενέστερες συλλογές του: στις δέκα βουκολικές *Εκλογές (Eclogae)* και στα τέσσερα βιβλία των *Γεωργικών (Georgica)*. Λογοτεχνικό πρότυπο των *Εκλογών* είναι ο ελληνιστικός Θεόκριτος *(Ειδύλλια)*, ενώ των *Γεωργικών* ο αρχαϊκός Ησίοδος *(Έργα και ημέραι)*. Τα *Γεωργικά* υπηρετούν σαφώς την πρόθεση του Αυγούστου για ενίσχυση της υπαίθρου. Η παρουσία του Βεργιλίου διαπιστώνεται πληθωρική στην Ύστερη Αρχαιότητα, το Μεσαίωνα και τους Νεότερους Χρόνους: αντιγράφεται και σχολιάζεται εκτενώς, μεταφράζεται επανειλημμένα και γίνεται πηγή και πρότυπο αναρίθμητων λογοτεχνών, από τον Αυγουστίνο μέχρι το Δάντη και τον Πετράρχη, το Σίλλερ και τον Πούσκιν.

Λίγο νεότερος ο **Κόιντος Οράτιος Φλάκκος** (65 π.Χ. - 8 μ.Χ.), ο *«άριστος τολμητίας των λέξεων»* (Κοϊντιλιανός), δίκαια καυχιόταν ότι *«πρώτος αυτός μετέφερε το αιολικό άσμα»* στη Ρώμη. Έχοντας σπουδάσει στην Αθήνα δημιουργεί τις *Επωδούς (Epodi)* με πρότυπο τον ιαμβογράφο Αρχίλοχο και τις *Ωδές (Carmina)* με πρότυπα τους λυρικούς Αλκαίο, Ανακρέοντα, Πίνδαρο, Σαπφώ κ.ά. Οδηγεί τη ρωμαϊκή σάτιρα στην πλήρη της ωρίμανση *(Sermones)* και καθιερώνει το είδος της ποιητικής επιστολής (της οποίας είναι «ευρετής») σε κλασική ρωμαϊκή δημιουργία *(Epistulae·* διάσημη είναι η τεχνοκριτική επιστολή 2,3, η γνωστή ως *Ποιητική τέχνη: Ars poetica)*. Το μεγαλείο του λυρισμού του Ορατίου αναγνωρίσθηκε ήδη από τους συγχρόνους του, αφού σ' αυτόν ανέθεσε ο Αύγουστος τη σύνθεση του *Ύμνου της Εκατονταετίας (Carmen saeculare)* για την επίσημη έναρξη της «pax Augusta» το 17 π.Χ. Τα ευάριθμα και σύντομα ποιήματα του Ορατίου, καίτοι συχνά αρκετά δυσνόητα, αποτελούν κομψοτεχνήματα ποιητικής μικροτεχνίας.

Η τριάδα των κορυφαίων ρωμαίων ελεγειακών, του **Τιβούλλου** (περ. 50-19 π.Χ.), του **Προπερτίου** (περ. 50-γέννηση Χριστού) και του **Οβιδίου** (43 π.Χ. - 17 μ.Χ.), μεταμόρφωσε πλήρως την ελληνική ελεγεία. Ο πιο καθαρός και κομψός από όλους είναι ο Τίβουλλος· ο πιο πρωτότυπος, σκοτεινός και σύγχρονος ο Προπέρτιος· ο πιο πνευματώδης και ελευθερόστομος ο Οβίδιος. Και οι τρεις εμπνέονται από τη «*λεπταλέη Μούσα*» και από τις αγαπημένες τους που αναφέρονται με ψευδώνυμο (ο Τίβουλλος από τη Δηλία και τη Νέμεση, ο Προπέρτιος από την Κυνθία, ο Οβίδιος από την Κόριννα). Στην κεντρική θεματολογία της «ερωτικής στράτευσης» συνδυάζεται η λογοτεχνική σύμβαση και το γνήσιο βίωμα. Με τους τρεις αυτούς ποιητές η ελεγεία οδηγήθηκε σε τέτοιο ύψος, ώστε δίκαια μετά από περίπου εκατό χρόνια ο Κοϊντιλιανός να καυχιέται: «*και στην ελεγεία ακόμη προκαλούμε τους Έλληνες*».

Ο Οβίδιος επιπλέον επινόησε και καλλιέργησε νέα ποιητικά είδη: την πλαστή ποιητική μυθολογική επιστολή *(Ηρωίδες*: *Heroides)*, το καλλωπιστικό έπος *(Καλλυντικά του προσώπου: Medicamina faciei)*, το «αιτιολογικό» εορτολόγιο *(Fasti)* και την ποίηση της εξορίας *(Θλιβερά: Tristia* και *Επιστολές από τον Πόντο: Epistulae ex Ponto)*. Ο ίδιος, αξιοποιώντας ελληνικά πρότυπα, δημιούργησε μια μυθολογική Αντι-*Αινειάδα*, τις *Μεταμορφώσεις (Metamorphoseon libri)*: πρόκειται για ένα έπος 15 βιβλίων και 12.000 στίχων, ένα καλλιτεχνικό μωσαϊκό περίπου 250 μυθολογικών ψηφίδων, με στοιχεία από την ιστορία, την ελεγεία, τη ρητορεία, την τραγωδία, το επύλλιο, την παρωδία και τη φιλοσοφία. Κοινό χαρακτηριστικό των μύθων είναι η μεταμόρφωση των ηρώων. Οι *Μεταμορφώσεις*, παρά την έκτασή τους, διαβάζονται ευχάριστα χάρις στην ελκυστική έκφραση και στο ποικίλο και ευχάριστο περιεχόμενό τους.

πεζογραφία

Εάν η *Αινειάδα* του Βεργιλίου αποτελεί μια ποιητική καταγραφή των ιστορικών καταβολών και πεπρωμένων της Ρώμης, ο **Τίτος Λίβιος** (59 π.Χ. - 17 μ.Χ.) ανέλαβε και διεκπεραίωσε την κορυφαία πεζογραφική παρουσίαση της ιστορικής διαδρομής της «αιώνιας Πόλης» από την ίδρυσή της (γι' αυτό και το έργο τιτλοφορούνταν Ab urbe condita) ως το 9 π.Χ. σε 142 βιβλία. Έννοιες όπως το «mos maiorum», η «pietas», η «virtus» είναι κεντρικά νήματα που διατρέχουν τη ρητορική και τραγική ιστοριογραφία του.

Στο χώρο της αυγούστειας πεζογραφίας αξίζει να αναφερθεί επίσης

και ο επιστήμονας λογοτέχνης **Βιτρούβιος** με το εξειδικευμένο σύγγραμμά του. *Για την αρχιτεκτονική (De architectura)* που αποδεικνύει τις προχωρημένες αρχιτεκτονικές γνώσεις και ευαισθησίες της εποχής.

Μετακλασική εποχή

Η Ρώμη διαθέτει τώρα ένα πλούσιο και καθαρά δικό της λογοτεχνικό απόθεμα. Οι μετακλασικοί συγγραφείς θα κινούνται πλέον στη σκιά των μεγάλων ρωμαίων προκατόχων τους και η «imitatio» και η «aemulatio» έχουν και εντόπια πρότυπα. Η γλώσσα και το ύφος εξακολουθούν να καλλιεργούνται, κάποτε μάλιστα φθάνουν ως την επιτήδευση. Δεν εμφανίζονται, γενικά, τόσο ειδολογικές ανακαλύψεις όσο αναβιώσεις και κυρίως πολυποίκιλες διασταυρώσεις και μείξεις. Δυο βασικά χαρακτηριστικά των μετακλασικών κειμένων είναι ο ρητορισμός στο ύφος και ο ρεαλισμός στο περιεχόμενο.

Το τέλος της εποχής αυτής οριοθετεί το ιστορικό και λογοτεχνικό κενό των πενήντα «σκοτεινών χρόνων» (235-285 μ.Χ.: «περίοδος στρατιωτικών αυτοκρατόρων»). Τα διακόσια περίπου χρόνια της χωρίζονται σε δύο ισόχρονες περιόδους. Στην πρώτη – ως το θάνατο του Τραϊανού, το 117–, κυριαρχεί ένας κλασικισμός (προσπάθεια απομίμησης των κλασικών)· στη δεύτερη – που αρχίζει με τη λεγόμενη «Δεύτερη Σοφιστική» – πνέει ένας παλίνδρομος άνεμος αρχαϊστικού αναπροσανατολισμού προς τους προκλασικούς.

κλασικισμός

Κατά τη διάρκεια του κλασικιστικού αιώνα δεκάδες δεύτερης και τρίτης διαλογής λόγιοι και λογοτέχνες καταθέτουν τη συμβολή τους σε κάθε ειδολογική περιοχή. Γραμματικοί ανατέμνουν με πάθος τη γλώσσα. Σχολιαστές ερμηνεύουν κάθε λέξη των κλασικών κειμένων. Πλήθος εξειδικευμένες επιστημονικές πραγματείες βλέπουν το φως της δημοσιότητας: για τη γεωργία, την ύδρευση, την αστρονομία κ.ο.κ. Μάλιστα ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος συντάσσει μια εγκυκλοπαίδεια των επιστημών.

Στο πλούσιο κλασικιστικό τοπίο η καμπύλη παρουσιάζει δύο εξάρσεις: επί των αυτοκρατόρων Κλαυδίου και Νέρωνα και επί των αυτοκρατόρων Δομιτιανού και Τραϊανού. Η ρητορεία λόγω των πολιτικών συνθηκών έχει περιέλθει σε παρακμή. Το έπος εκπροσωπείται από αρκετούς ποιητές, οι οποίοι συγγράφουν με πρότυπο το Βεργίλιο, όπως ο

Λουκανός τα *Φαρσάλια (Pharsalia)*, ο **Βαλέριος Φλάκκος** τα *Αργοναυτικά (Argonautica)*, ο **Στάτιος** τη *Θηβαΐδα (Thebais)* και την *Αχιλληίδα (Achilleis)* και ο **Σίλιος Ιταλικός** τον *Καρχηδονιακό πόλεμο (Punica)*.

Στα πρώτα μεταχριστιανικά χρόνια συγγράφει ο **Σενέκας ο Νεότερος** (4-65 μ.Χ.), ο δεύτερος μετά τον Κικέρωνα ρωμαίος φιλόσοφος, με τραγικό όπως και εκείνος τέλος. Η στωική ανθρωποκεντρική φιλοσοφία του συνεπαίρνει τον αναγνώστη των *Διαλόγων (Dialogi)*, των *Ηθικών επιστολών (Epistulae morales)*, των *Παραμυθητικών (Consolationes)*. Η σκέψη του εμφανίζει πολλές συγγένειες με τη χριστιανική διδασκαλία, γι' αυτό και διαβάστηκε πολύ.

Στο ίδιο στυγνό πολιτικό κλίμα ζει και ο **Πετρώνιος**, που είχε επίσης τραγικό τέλος (+66). Πρόκειται για έναν εξαίρετο μυθιστοριογράφο και ταυτόχρονα αυστηρό τεχνοκρίτη (γι' αυτό ονομάστηκε «κριτής της κομψότητας»). Το γοητευτικό του μυθιστόρημα *Σατιρικόν (Satiricon)* είναι μια παρωδία της *Οδύσσειας* γραμμένη στο ύφος της μενίππειας σάτιρας και συγκαταλέγεται στα κορυφαία έργα της εποχής.

Λίγο αργότερα ζει ο διάσημος τεχνοκρίτης, ρητοροδιδάσκαλος και παιδαγωγός **Κοϊντιλιανός** (35-95 μ.Χ.). Βασικό ιδανικό του έργου του *Η παιδεία του ρήτορα (Institutio oratoria)* είναι η ελληνορωμαϊκή αγωγή.

Την περίοδο της κλασικιστικής πρόζας κλείνουν δύο άλλες μεγάλες μορφές: ο ιστορικός Τάκιτος και ο επιστολογράφος Πλίνιος ο Νεότερος. Ο **Τάκιτος** (περ. 545 - 117 μ.Χ.) ακολουθεί το ύφος του Σαλλουστίου και δημοσιεύει δύο ιστοριογραφικά έργα *(Χρονικά* και *Ιστορίες)* που διακρίνονται για τον τραγικό τους χαρακτήρα. Σχεδόν ταυτόχρονα με τον Τάκιτο συγγράφει ο **Πλίνιος ο Νεότερος** τις καλλιτεχνικές *Επιστολές* του. Από αυτές διάσημες έγιναν δύο που περιγράφουν την έκρηξη του Βεζούβιου το 79 μ.Χ. (όταν καταστράφηκε η Πομπηία) και δύο άλλες που περιέχουν πρωιμότατες μαρτυρίες για την εξάπλωση, τη λατρεία και την κρατική - νομική αντιμετώπιση των Χριστιανών.

Ο Σενέκας διακρίθηκε επίσης και στο χώρο της ποιητικής δημιουργίας. Γράφει τραγωδίες - επιστρέφοντας στο προκλασικό αυτό είδος, χωρίς όμως να έχει ουσιαστικούς δεσμούς με τους προκλασικούς. Οι εννέα «palliatae», προορισμένες πιθανόν για ανάγνωση, και η «praetexta» *Οκταβία* (η μόνη σωζόμενη ρωμαϊκή «praetexta») διακρίνονται για το ρητορισμό και την έξαρση του πάθους. Εκπληκτική στη σύλληψη και τολμηρή στο περιεχόμενο είναι η πολιτική μενίππεια σάτιρα *Αποκολοκύνθωση (Apocolocyntosis)*, όπου ο αυτοκράτορας Κλαύδιος δεν αποθεώνεται αλλά μεταμορφώνεται σε κολοκύνθη.

Η ποίηση ωστόσο που χαρακτηρίζει ιδιαίτερα τους χρόνους αυτούς είναι το επίγραμμα του **Μαρτιάλη** (40-102 μ.Χ.) και η σάτιρα του **Ιουβενάλη** (55-135 μ.Χ.). Στα πολυάριθμα (πάνω από 1.500) και πολυποίκιλα ποιήματα του πρώτου η ειρωνεία και η κολακεία, η οξύτητα και η βωμολοχία, η έπαρση και ο αυτοσαρκασμός δημιουργούν την ιδιάζουσα προσωπικότητα του ποιητή. Οι δεκαέξι εκτενείς σάτιρες του Μαρτιάλη εμφανίζουν ανάγλυφα την αθλιότητα της ρωμαϊκής πόλης και των κατοίκων της.

αρχαϊσμός

Ο αρχαϊσμός της Δεύτερης Σοφιστικής συμβαδίζει με την άνθηση του κράτους και της λογοτεχνίας. Τα κύρια γνωρίσματα της εποχής είναι ο καθαρολογισμός, η παράλληλη γνώση και χρήση και των δύο κλασικών γλωσσών, οι φιλοσοφικές αναδιφήσεις και οι προκλασικές αναβιώσεις. Καλλιεργείται και φθάνει στο επίπεδο του κλασικού η ως τότε όχι ιδιαίτερα λογοτεχνική νομολογία. Ο **Γάιος,** ο **Παπιανός,** ο **Ουλπιανός** και ο **Παύλος** αποτελούν τις βασικές πηγές της ιουστινιάνειας νομοθεσίας και του σύγχρονου ευρωπαϊκού δικαίου.

Αυτά τα χρόνια ο «ήσυχος λόγιος» **Σουητώνιος** συνθέτει τα βιογραφικά έργα *Περί των επιφανών ανδρών (De viris illustribus)* και *Περί του βίου των δώδεκα Καισάρων (De vita XII Caesarum)*, ενώ πλήθος γραμματικών και σχολιαστών συνεχίζουν το υπομνηματιστικό έργο τους.

Οι κύριοι εκπρόσωποι της περιόδου αυτής είναι οι αφρικανικής καταγωγής πεζογράφοι **Κορνήλιος Φρόντων** και **Λεύκιος Απουλήιος.** Ο τελευταίος, μια περίεργη νεοπλατωνική μορφή με φήμη μάγου, είναι ο συγγραφέας ενός από τα ωραιότερα μυθιστορήματα της αρχαιότητας, των *Μεταμορφώσεων* (το έργο αυτό – οι περιπέτειες ενός άνδρα που μεταμορφώθηκε σε γάιδαρο – είναι γνωστό επίσης και ως *Χρυσός Γάιδαρος*). Στις *Μεταμορφώσεις* περιέχεται και το παραμύθι του *Έρωτα και της Ψυχής*, το μόνο παραμύθι που διαθέτουμε από την αρχαιότητα. Μαθητής του Φρόντωνα ήταν ο **Αύλος Γέλλιος**, γνωστός για το ενδιαφέρον ανθολόγιό του *Αττικές νύχτες (Noctes Atticae)*.

χριστιανική γραμματεία

Την εποχή αυτή κάνει την εμφάνισή της και η χριστιανική γραμματεία. Πατρίδα της είναι η βόρεια Αφρική. Εδώ πρωτομεταφράζεται η Αγία Γραφή στα Λατινικά και αναπτύσσουν τη συγγραφική τους δραστηριότητα ο **Μινούκιος Φήλιξ,** ο **Τερτυλλιανός,** ο **Κυπριανός** και ο

Νοβατιανός. Οι χριστιανοί συγγραφείς βαθμιαία θα καταλάβουν και θα αναζωογονήσουν όλες τις ειδολογικές περιοχές της εθνικής γραμματείας.

Ύστερη Αρχαιότητα

Τα πενήντα κρίσιμα χρόνια των στρατιωτικών αυτοκρατόρων ακολουθούνται από σοβαρές ιστορικές εξελίξεις: γίνονται βαρβαρικές επιδρομές και μεταναστεύσεις λαών στην Ανατολή και τη Δύση, διασαλεύεται η ενότητα του απέραντου ρωμαϊκού κράτους, ιδρύεται η Νέα Ρώμη, ενώ η παλαιά υποκύπτει οριστικά στους βαρβάρους, ο χριστιανισμός αναγνωρίζεται ως επίσημη θρησκεία. Ωστόσο παρά τις δυσμενείς εξωτερικές συνθήκες, τους «σκοτεινούς χρόνους» διαδέχεται μια περίοδος «ανακαίνισης και αναγέννησης». Ο καλλιμαχισμός των «Νεωτέρων» της κλασικής εποχής επανέρχεται μεταλλαγμένος σε ένα κίνημα «Νεο-Νεωτερικών», οι οποίοι επιδιώκουν – συνήθως με επιτυχία – την ελληνολατινική λογιότητα, την υφολογική εκλέπτυνση (που κάποτε καταλήγει σε επιτήδευση), την αινιγματικότητα και το καινοφανές. Το νέο κύμα απλώνεται κυρίως στα μεγάλα πνευματικά κέντρα της περιφέρειας (λ.χ. της βόρειας Αφρικής και της Γαλλίας). Ιδιαίτερα ανθηρή περίοδος θεωρείται ο 4ος αι., κατά τη διάρκεια του οποίου, επί Μ. Κωνσταντίνου και επί Μ. Θεοδοσίου, σημειώνονται δύο λαμπρές αναγεννήσεις. Μετά από κάποιες διακυμάνσεις, στα τέλη του 5ου αι., ακολουθεί μια ακόμη αναγέννηση στη Ρώμη, που τελεί υπό βαρβαρική κατοχή. Ένας διάσημος ευπατρίδης και αριστοτελικός φιλόσοφος, ο Βοήθιος, θεωρείται ο «τελευταίος των Ρωμαίων» και ταυτόχρονα ο «πατέρας του Μεσαίωνα».

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει κατά την περίοδο αυτή η εξέλιξη της ποίησης. Παρατηρείται μια ευρείας έκτασης μείξη των ειδών, ενώ ταυτόχρονα αναφύονται νέα είδη, όπως ο κέντρων (ποίημα που προκύπτει από συγκόλληση στίχων κλασικών συγγραφέων), το τεχνοπαίγνιο, η ακροστιχίδα, το αλφαβητάριο, το αίνιγμα, κ.ά. Το ευχάριστο και ψυχαγωγικό περιεχόμενο αυτών των ποιημάτων παρείχε παραμυθία και καταφυγή σε ένα κουρασμένο αναγνωστικό κοινό.

εθνική γραμματεία

Στο χώρο της «εθνικής» ποίησης πρώτος (3ος αι.) διακρίνεται ο προικισμένος αφρικανός **Νεμεσιανός** με ποιήματα βουκολικού και κυνηγετικού περιεχομένου. Ανάμεσα στους ποιητές του 4ου αι. ξεχωρίζουν ο **Οπτατιανός Πορφύριος,** ο **Αβιηνός,** ο **Συμφόσιος** και κυρίως ο γάλλος **Αυσόνιος** και ο αλεξανδρινός **Κλαυδιανός.** Τον ίδιο αιώνα συντίθεται και το *Ξενύχτι της Αφροδίτης (Pervigilium Veneris)*, ένα κορυφαίο δημιούργημα κάποιου άγνωστου ποιητή.

Στο χώρο της «εθνικής» πεζογραφίας διαπρέπουν κατά τον 5ο/6ο αιώνα συγγραφείς όπως ο αντιοχέας ιστορικός **Αμμιανός Μαρκελλίνος,** ο συγγραφέας των *Γάμων του Ερμή με τη Φιλολογία (De nuptiis Mercurii et Philologiae)* **Μαρτιανός Καπέλλας,** ο **Σύμμαχος,** ο **Κασσιόδωρος** και κυρίως ο **Βοήθιος.** Ο τελευταίος σχολίασε και μετέφρασε τον Αριστοτέλη στα Λατινικά – και έτσι μπόρεσε να μελετήσει την αριστοτελική φιλοσοφία ο δυτικός Μεσαίωνας. Λίγο πριν πεθάνει, συνέθεσε, εξόριστος και φυλακισμένος, το φιλοσοφικό αριστούργημα *Η παρηγοριά της Φιλοσοφίας (De consolatione Philosophiae)*.

χριστιανική γραμματεία

Παράλληλα παρατηρείται μια αλματώδης ανάπτυξη της χριστιανικής γραμματείας. Στο χώρο της ποίησης ο **Κομμοδιανός** γράφει έναν Απολογητικό και ακροστιχίδες, ο **Ιουβένκος** ένα βιβλικό έπος, η ευγενής ρωμαία **Πρόβα** ένα βεργιλιοκέντρωνα. Στον 4ο αι. ζει ο «χριστιανός Οράτιος» **Προυδέντιος,** ο θεμελιωτής της χριστιανικής αλληγορίας (*Ψυχομαχία: Psycomachia* κ.ά.), και ο «χριστιανός Κικέρων» **Λακτάντιος,** ο οποίος παρουσιάζει τη χριστιανική πίστη στο έργο του *Η θεία διδασκαλία (Divinae institutiones)* και την πορεία της χριστιανικής ψυχής στο αλληγορικό ποίημα *Το πτηνό φοίνικας (De ave Phoenice)*. Κατά τον ίδιο αιώνα ανατέλλει στη Δύση – όπως συνέβη και στην Ανατολή – ένας λαμπρός αστερισμός τριών ιεραρχών με πλούσιο και ποικίλο, πεζογραφικό κυρίως, έργο: ο «πατέρας της δυτικής υμνογραφίας» **Αμβρόσιος** Μεδιολάνων, ο συγγραφέας των *Εξομολογήσεων* (*Confessiones)* και της *Πολιτείας* του Θεού *(De civitate dei)* **Αυγουστίνος** και ο μεταφραστής της Αγίας Γραφής *(Vulgata)* **Ιερώνυμος.**

Η πορεία της ρωμαϊκής λογοτεχνίας δε σταμάτησε τον 6ο αιώνα· συνεχίστηκε όχι μόνο στα χρόνια του Μεσαίωνα (6ος - 13ος αι.) αλλά και κατά τη διάρκεια του Ουμανισμού και των Νεότερων Χρόνων («νεολατινική γραμματεία»). Η πλούσια παρακαταθήκη των λατινικών

κειμένων όλων των εποχών διαβάστηκε, θαυμάστηκε και επηρέασε τα μεγαλύτερα αναστήματα της Ευρώπης και παραμένει πάντοτε βασικός πόλος παιδείας και πολιτισμού.

Χάρτης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας στην εξάπλωσή της από το θάνατο του Αυγούστου μέχρι το θάνατο του Τραϊανού

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με το βιβλίο αυτό επιχειρούμε να φέρουμε το μαθητή σε μια πρώτη επαφή με τη λατινική γλώσσα. Το βιβλίο αποτελείται από 20 ενότητες –μαθήματα, στα οποία διδάσκεται ένα βασικό λεξιλόγιο και τα στοιχειώδη γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα της λατινικής.

Η κάθε ενότητα περιλαμβάνει: (α) Μια πραγματολογική εισαγωγή στο περιεχόμενο του κειμένου που ακολουθεί. Οι εισαγωγές αυτές, πέρα από τις συγκεκριμένες πληροφορίες που περιέχουν γύρω από τη ρωμαϊκή λογοτεχνία, τον πολιτισμό και την ιστορία, έχουν επίσης το σκοπό να δώσουν μια πολύ γενική εικόνα για θέματα που αφορούν τη ρωμαϊκή σκέψη και ιδεολογία. Οι εισαγωγές αυτές είναι ενημερωτικές και δεν πρέπει να περιλαμβάνονται στην εξεταστέα ύλη. (β) Ένα σύντομο λατινικό κείμενο, που επιλέχθηκε με στόχο την παρουσίαση ενός συγκεκριμένου κάθε φορά γραμματικού ή συντακτικού φαινομένου. Οι λέξεις που αποτελούν το αντικείμενο του κάθε μαθήματος σημειώνονται με αστερίσκο. (γ) Το λεξιλόγιο, όπου εξηγούνται οι άγνωστες λέξεις και φράσεις του κειμένου. (δ) Στοιχεία ετυμολογίας για ορισμένες λέξεις του κειμένου, που σημειώνονται στο λεξιλόγιο με αριθμούς σε μικρές παρενθέσεις. Για τις λέξεις αυτές δίνουμε συγγενικές τους αρχαιοελληνικές· επίσης νεοελληνικές λέξεις που προέρχονται από τις αντίστοιχες λατινικές είτε απευθείας –για ευκολία παρακάμπτουμε τους μεσαιωνικούς ελληνικούς τύπους– είτε με τη μεσολάβηση κάποιας νεότερης, κυρίως λατινογενούς, γλώσσας. Επίσης σημειώνουμε τις συγγενικές λατινικές λέξεις που είναι ήδη γνωστές. Ο στόχος των «ετυμολογικών» είναι διπλός: να κάνουμε ευκολότερη την απομνημόνευση των λέξεων και να δείξουμε τη συγγένεια της λατινικής με την ελληνική (αρχαία και νέα). (ε) τις παρατηρήσεις: εδώ παρουσιάζονται τα γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα του κειμένου. Όπου χρειάζεται, παραπέμπουμε στη Γραμματική της λατινικής γλώσσας που χρησιμοποιείται στα Λύκεια, ή στο Επίμετρο αυτού του βιβλίου. Βέβαια, ο καθηγητής μπορεί να παραπέμπει τους μαθητές του στη Γραμματική και σε όποιες άλλες περιπτώσεις νομίζει ότι επιβάλλεται. Για να βοηθήσουμε το μαθητή στην κατανόηση και εκμάθηση των γραμματικών και των συντακτικών φαινομένων της λατινικής, συχνά επισημαίνουμε τα αντίστοιχα φαινόμενα της αρχαίας ελληνικής για σύγκριση. (στ) Τις ασκήσεις, όπου οι μαθητές ασκούνται στα γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα του μαθήματος. (ζ) Ένα ευχάριστο πεζό ή ποιητικό κείμενο σε ελεύθερη

μετάφραση. Στα κείμενα αυτά, που δεν προορίζονται για εκμάθηση και εξέταση, υπογραμμίζουμε τη λέξη ή τις λέξεις που συνδέονται με το μάθημα που προηγήθηκε.

ΣΥΜΒΟΛΑ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

= σημασιολογική αντιστοιχία· π.χ. **curo** = φροντίζω.

≃ σημασιολογική και ετυμολογική αντιστοιχία· π.χ. **pes**, **pedis** ≃ πόδι.

> η λέξη που βρίσκεται στα δεξιά του συμβόλου παράγεται ή προέρχεται από αυτήν που βρίσκεται στα αριστερά π.χ. **amīcus > amicitia.**

< η λέξη που βρίσκεται στα αριστερά του συμβόλου παράγεται ή προέρχεται από αυτήν που βρίσκεται στα δεξιά· π.χ. **validus < valeo.**

⩾ η λέξη που βρίσκεται στα δεξιά του συμβόλου προέρχεται από τη λέξη που βρίσκεται στα αριστερά και έχει την ίδια σημασία· π.χ. τραγωδία ⩾ **tragoedia.**

⩽ η λέξη που βρίσκεται στα αριστερά του συμβόλου προέρχεται από τη λέξη που βρίσκεται στα δεξιά και έχει την ίδια σημασία: **barbarus** ⩽ βάρβαρος.

<< δηλώνει λέξη της νέας ελληνικής που προέρχεται από τη λατινική μέσω μιας νεότερης ξένης γλώσσας, π.χ. **cura** φροντίδα· πρβ. κούρα << ιτ.

F δίγαμμα, γράμμα της ελληνικής που εξαφανίστηκε· συνήθως αντιστοιχεί προς το v της λατινικής και το προσθέτουμε σε ελληνικές λέξεις για να δείξουμε την ετυμολογική τους συγγένεια με τη λατινική (π.χ. **video** βλέπω· πρβ. **ἰδεῖν < Fιδεῖν**).

* ο αστερίσκος στο λατινικό κείμενο σημειώνεται πάνω από λέξεις που αφορούν το γραμματικό ή συντακτικό περιεχόμενο του συγκεκριμένου μαθήματος.

* ο αστερίσκος στις ετυμολογίες, στην παραγωγή κτλ. δηλώνει γραμματικό τύπο αμάρτυρο (που υποθέτουμε δηλ. ότι υπήρξε αλλά δε σώθηκε)· π.χ. **eram** (ήμουν) <***es-am.** Επίσης σημειώνεται δίπλα στα ρήματα που ανήκουν στην κατηγορία του **capio**.

- το σύμβολο αυτό πάνω από φωνήεν της λατινικής δείχνει ότι το φωνήεν είναι μακρόχρονο· το χρησιμοποιούμε για να δηλώσουμε (α) τις μακρόχρονες παραλήγουσες (απαραίτητο για τον τονισμό), π.χ. **honōro** τιμώ (β) μακρόχρονο **o** που στα ελληνικά αποδίδεται με **ω** ή αντιστοιχεί σε **ω** π.χ. **Didō** η Διδώ· **custōdia** φυλακή (πρβ. κουστωδία)· **Rōma** η Ρώμη (γ) μακρόχρονο **ē** που στα ελληνικά αποδίδεται με **η** ή αντιστοιχεί σε **η,** π.χ. **Cornēlius** ο Κορνήλιος· **cēra** κερί, κηρός. (δ) μακρόχρονο φωνήεν σε λέξη που υπάρχει περίπτωση να την μπερδέψουμε με άλλη ομόγραφή της, π.χ. **līber** ελεύθερος, **lĭber** βιβλίο, (ε) ριζικό φωνήεν που έχει πάθει έκταση, π.χ. **vēni** (πρκ. του

vĕnio έρχομαι) (στ) μακρόχρονο φωνήεν που δεν αποτελεί δίφθογγο με το διπλανό του, π.χ. **poēta** ποιητής.

˘ το σύμβολο αυτό πάνω από φωνήεν δείχνει ότι το φωνήεν είναι βραχύχρονο· το χρησιμοποιούμε για να δηλώσουμε (α) το βραχύχρονο συνδετικό φωνήεν στο απαρέμφατο των ρημάτων της γ΄ συζυγίας που τη διαφοροποιεί από τη β΄ συζυγία, π.χ. **legĕre** (απαρ. του **lego**) (β) βραχύχρονο φωνήεν που δεν αποτελεί δίφθογγο με το διπλανό του π.χ. **coĕtus** συνάθροιση. (γ) βραχύχρονο φωνήεν σε λέξη που υπάρχει περίπτωση να τη μπερδέψουμε με άλλη ομόγραφή της, όπως **lĭber** και **līber**.

αγγλ.: λέξη αγγλική.

αρχ. ή ελλ.: λέξη αρχαιοελληνική (οι αρχαιοελληνικές λέξεις δίνονται με πλάγια γράμματα)

βεν.: λέξη βενετική.

γαλλ.: λέξη γαλλική.

ιτ.: λέξη ιταλική.

βλ.: βλέπε

πρβ.: παράβαλε

(.): δίνονται πρόσθετα στοιχεία, αντιστοιχίες, επεξηγήσεις, ανάλυση λέξεων κτλ.

συνδ. φων.: συνδετικό φωνήεν.

Ο ΕΞΟΡΙΣΤΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ

Ο Οβίδιος (Publius Ovidius Naso: 43 π.Χ. – 17 μ.Χ.) υπήρξε επικός και ελεγειακός ποιητής. Για λόγους που δε γνωρίζουμε ακριβώς, ο αυτοκράτορας Αύγουστος (63 π.Χ. – 14 μ.Χ.) τον εξόρισε στους Τόμους της Μαύρης θάλασσας (σημ. Κωνστάντζα της Ρουμανίας), όπου ο ποιητής έμεινε μέχρι το θάνατό του. Την εμπειρία του από την εξορία τη γνωρίζουμε χάρη στις ελεγείες που μας άφησε από εκείνη την περίοδο της ζωής του. Οι ελεγείες αυτές απευθύνονται, με τη μορφή συγκινητικών ποιητικών επιστολών, προς φίλους και γνωστούς. Ο ποιητής τούς ζητάει να μεσολαβήσουν στον αυτοκράτορα για να επιστρέψει· παράλληλα υπερασπίζεται με θέρμη το ποιητικό του έργο και μας προσφέρει πολύτιμες αυτοβιογραφικές πληροφορίες.

Ovidius poēta in terrā Ponticā exulat. Epistulas Rōmam scriptitat. Epistulae plenae querelārum sunt. Rōmam desiderat et fortūnam adversam deplōrat. Narrat de incolis barbaris et de terrā gelidā. Poētam curae et miseriae excruciant. Epistulis contra iniuriam repugnat. Musa est unica amīca poētae.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

poēta -ae ⩽ ποιητής
in (πρόθ. + αφ.) σε
terra -ae γη[1]
Ponticus -a -um Ποντικός, του Εύξεινου Πόντου
exulo (exsulo), 1 είμαι εξόριστος
epistula -ae ⩽ επιστολή
Rōma -ae η Ρώμη
scriptito, 1 γράφω συχνά
plēnus -a -um γεμάτος[2]
querēla -ae παράπονο, διαμαρτυρία
sum είμαι

desidero, 1 επιθυμώ, μου λείπει κάτι
et (σύνδ.) και
fortūna -ae τύχη[3]
adversus -a -um αντίξοος, κακός
deplōro, 1 θρηνώ, κλαίω
narro, 1 αφηγούμαι
de (πρόθ. + αφαιρ.) για
incola -ae κάτοικος
barbarus -a -um ⩽ βάρβαρος
gelidus -a -um παγωμένος[4]
cura -ae έγνοια, φροντίδα[5]
miseria -ae δυστυχία[6]
excrucio, 1 βασανίζω
contra (πρόθ. + αιτ.) ενάντια, αντίθετα σε[7]
iniuria -ae αδικία
repugno, 1 αντιμάχομαι, ανθίσταμαι
unicus -a -um μοναδικός[8]
amīca -ae φίλη[9]
Musa -ae η Μούσα.

Ετυμολογικά: 1. κυρ. «ξηρά»· *τέρσομαι* = ξεραίνομαι· πρβ. τερακότα << ιτ. 2. πλήρης, πλή-θος 3. πρβ. φουρτούνα << ιτ. 4. < gelo παγώνω· πρβ. ζελέ << γαλλ.· (τ)ζελατίνα << ιτ. 5. πρβ. κούρα << ιτ. 6. πρβ. μιζέρια << ιτ. 7. πρβ. κόντρα << ιτ. 8. < unus = ένας 9. < amo = αγαπώ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Τα πρωτόκλιτα ουσιαστικά** της λατινικής κλίνονται ως εξής:

	Ενικός		**Πληθυντικός**	
Ον. + Κλ.	terr-a	(πρβ. χώρ-α	terr-ae	(πρβ. χῶρ-αι
Γεν.	terr-ae	χώρ-ας	terr-ārum	χωρῶ-ν
Δοτ.	terr-ae	χώρ-ᾳ	terr-is	χώρ-αις
Αιτ.	terr-am	χώρ-αν)	terr-ās	χώρ-ας)
Αφαιρ.	terr-ā		terr-is	

Η πρώτη κλίση έχει ονόματα με **χαρακτήρα** –a–· στο παραπάνω παράδειγμα το –a εμφανίζεται, για ευκολία, ως κατάληξη (πλασματική κατάληξη).

Για να ξεχωρίζει η αφαιρετική από την ονομαστική του ενικού των πρωτοκλίτων θα χρησιμοποιείται στην αφαιρετική το σημάδι της μακρόχρονης συλλαβής (terrā).

Όμοια κλίνεται και το θηλυκό των δευτερόκλιτων επιθέτων (Pontica, plēna, adversa, barbara, gelida, unica).

Γένος των πρωτοκλίτων: Τα πρωτόκλιτα είναι γένους θηλυκού, εκτός από εκείνα που δηλώνουν πρόσωπα αρσενικά: poēta, agricola = γεωργός, nauta ≃ ναύτης κτλ.

2. **Χρήση των πτώσεων** (ανεξάρτητα από την κλίση): η **ονομαστική** δηλώνει το υποκείμενο (*poēta* exulat), ή το κατηγορούμενο (Musa est poētae *amīca*)· η **αιτιατική** δηλώνει το αντικείμενο (*epistulas* scriptitat)· όνομα πόλης σε αιτιατ. δηλώνει την κατεύθυνση, τον προορισμό (*Romam* scriptitat)· η **γενική** μπορεί να είναι κτητική (amīca *poētae*) ή συμπλήρωμα επιθέτων (plēnae *querelārum*· πρβ. *πλήρης θηρίων*) κ.ά.· η **εμπρόθετη αφαιρετική** δηλώνει τη στάση (in *terrā*· πρβ. *ἐν ἀμπέλῳ*), την αναφορά (narrat de *incolis*· πρβ. *περί τῶν κατοίκων*) κτλ.· η **απρόθετη αφαιρετική** δηλώνει το όργανο (*epistulis* repugnat) κτλ.

Σημ.: Στις χρήσεις της αφαιρετικής αντιστοιχεί άλλοτε η γενική και άλλοτε η δοτική της ελληνικής (βλ. το Επίμετρο και το μάθ. XXXI).

3. **Οι βασικές καταλήξεις του ρήματος** στην οριστική και στην υποτακτική της ενεργητικής φωνής όλων των χρόνων (με κάποιες διαφορές στην οριστική του παρακειμένου) είναι οι εξής:

Ενικός		**Πληθυντικός**		
α΄ -ο ή -m	πρβ. -ω ή -ν	-mus	πρβ.	-μεν (δωρ. -μες)
β΄ -s	-ς	-tis		-τε
γ΄ -t		-nt		-ν<*ντ (ἔφερο-ν)

4. **Η οριστική του ενεργητικού ενεστώτα της α΄ συζυγίας** σχηματίζεται ως εξής:

Ενεστωτικό θέμα + βασικές καταλήξεις:	ama-s

Το ενεστωτικό θέμα (βλ. το Επίμετρο) της α΄ συζυγίας λήγει σε μακρόχρονο -ā-.

Ενικός	Πληθυντικός
α΄ amo (<*ama-o	amā-mus
β΄ ama-s	amā-tis
γ΄ ama-t	ama-nt

Το βοηθητικό sum	
su-m	su-mus
es	es-tis
es-t	su-nt

5. **Οδηγίες για τη σύνταξη:** Το επίθετο, ως επιθετικός ή κατηγορηματικός προσδιορισμός ή ως κατηγορούμενο, συμφωνεί με το ουσιαστικό στο γένος, στον αριθμό και στην πτώση, και κανονικά βρίσκεται μετά το ουσιαστικό, π.χ. de terrā gelidā.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να προστεθούν οι καταλήξεις που λείπουν στα ονόματα και στα ρήματα:
– Ego (εγώ) in terrā barbar..... exul.....
– Epistula plēn..... querel..... est.
– Nos (εμείς) epistulas amīc..... (δοτ. πλ.) scriptit.....
– Vos (εσείς) Rōmam desiderā..... et terr..... barbaram deplorā.....
– Tu (εσύ) de terrā Pontic..... narra.....
– Te (εσένα) cura excrucia.....
– Vos epistulis contra fortūn..... adversam repugnā.....

II. Να χωριστούν σε συλλαβές οι λέξεις της πρότασης: Epistulis contra iniuriam repugnat (βλ. τη Γραμματική και το Επίμετρο)

III. Να συμπληρωθούν οι τύποι του sum στις φράσεις: Tu poēta ..... . Vos poētae ..... . Ego poēta ..... . Ille (εκείνος) poēta..... . Nos poētae..... . Illi (εκείνοι) poētae ..... .

IV. Να μεταφραστεί στα λατινικά η πρόταση: Η αντίξοη τύχη βασανίζει τον ποιητή. (Για τη σειρά των λέξεων βλ. το κείμενο και το Επίμετρο).

Όταν ταλαιπωρούν την ποίηση...

Quem *recitas*, meus est, o Fidentīne, libellus:
Sed male cum *recitas*, incipit esse tuus.

(Μαρτιάλης 1, 38)

Το βιβλίο με τα ποιήματα που διαβάζεις είναι δικό μου,
Φιδεντίνε: έτσι όμως στραβά που τα διαβάζεις,
γίνεται δικό σου!

Διδώ και Αινείας (μικρογραφία από χειρόγραφο του 5ου αι. μ.Χ)

ΔΙΔΩ ΚΑΙ ΑΙΝΕΙΑΣ

Ο Βιργίλιος (Publius Vergilius Maro, 70-19 π.Χ.), ο μεγαλύτερος Ρωμαίος επικός ποιητής, αφηγείται στην «Αινειάδα» του με πολλή ευαισθησία την ιστορία της Διδώς και του Αινεία. Ο κεντρικός ήρωας του έπους, ο Αινείας, αυτοεξόριστος μετά την άλωση της πατρίδας του της Τροίας από τους Έλληνες, βρίσκεται κάποια στιγμή καραβοτσακισμένος στις ακτές της Β. Αφρικής, όπου συναντάει τη Διδώ. Εξόριστη κι αυτή από τη Φοινίκη, γυναίκα δυναμική και αποφασιστική, χτίζει για το λαό της μια νέα πόλη, την Καρχηδόνα. Η Διδώ και ο Αινείας στηριγμένοι σε ψευδαισθήσεις χτίζουν μαζί ένα ανύπαρκτο μέλλον. Κάποτε ο Αινείας, ακολουθώντας τη μοίρα του, φεύγει με βαριά καρδιά για την Ιταλία και η Διδώ πεθαίνει.

Aenēas filius* Anchīsae est. Patria Aenēae Troia est. Graeci* Troiam oppugnant et dolo* expugnant. Aenēas cum Anchīsā, cum nato* et cum sociis* ad Italiam navigat. Sed venti* pontum* turbant et Aenēan in Africam portant. Ibi Didō regīna novam patriam fundat. Aenēas regīnae insidias Graecōrum* renarrat. Regīna Aenēan amat et Aenēas regīnam. Denique Aenēas in ltaliam navigat et regīna exspīrat.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

filius -ii γιος
patria -ae ≃ πατρίδα
Anchīses -ae ο Αγχίσης, ο πατέρας του Αινεία
Troia -ae η Τροία
Graecus -i ο Έλληνας[1]
oppugno, 1 (**ob** + **pugno** = μάχομαι) πολιορκώ[2]
expugno (**ex** + **pugno**), 1 κυριεύω

dolus -i ≃ δόλος
cum (πρόθ. + αφ.) με
natus -i γιος
socius -ii σύντροφος[3]
ad (πρόθ. + αιτ.) προς (προσέγγιση)
navigo,1 πλέω[4]
sed (σύνδ. αντιθ.) αλλά
ventus -i άνεμος[5]
pontus -i θάλασσα[6]
turbo, 1 ταράζω[7]
porto, 1 (μετα)φέρω, παρασύρω
ibi (επίρρ.) εκεί
Dido -ōnis (γ΄ κλ.) η Διδώ
regīna -ae βασίλισσα
novus -a -um ≃ νέος
fundo, 1 θεμελιώνω, ιδρύω[8]
insidiae -ārum (πληθ. μόνο) ≃ ενέδρα, δόλος, τέχνασμα
renarro, 1 (**re** + **narro**) αφηγούμαι από την αρχή
denique (επίρρ.) τέλος
in (πρόθ. + αιτ.) προς (άφιξη)
exspīro, 1 (**ex** + **spīro**) πεθαίνω, ξεψυχάω

Ετυμολογικά: 1. > Γραικός 2. πρβ. re + pugno = μάχομαι 3. πρβ. σοσιαλισμός << γαλλ. 4. *ναῦς* 5. πρβ. βεντάλια << ιτ. 6. < *πόντος* 7. πρβ. turbo (γ΄ κλίσ.) δίνη· τουρμπίνα << γαλλ. 8. πρβ. φουντάρω << ιτ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Η β΄ κλίση των ουσιαστικών** περιλαμβάνει ονόματα αρσενικά σε -us[1] και -er, και ουδέτερα σε -um. Παράδειγμα κλίσης σε -us[2]:

[1]. Για θηλυκά ονόματα σε -us βλ. το Επίμετρο και τη Γραμματική.

[2]. Το -u- (-o, -e) εμφανίζεται εδώ, για ευκολία, ως πλασματική κατάληξη· στην ουσία πρόκειται για το **χαρακτήρα** του θέματος.

Ενικός			Πληθυντικός	
Ον.	popul-us	(πρβ. δῆμ-ος	popul-i	(πρβ. δῆμ-οι
Γεν.	popul-i	δήμ-ου	popul-ōrum	δήμ-ων
Δοτ.	popul-ō	δήμ-ῳ	popul-is	δήμ-οις
Αιτ.	popul-um	δῆμ-ον	popul-os	δήμους
Κλ.	popul-e	δῆμ-ε)	popul-i	δῆμ-οι)
Αφ.	popul-ō		popul-is	

Όμοια κλίνεται και το αρσενικό των δευτερόκλιτων επιθέτων (novus, magnus, adversus), όπως και των κτητικών αντωνυμιών meus-a-um δικός μου, tuus-a-um δικός σου, suus-a-um δικός του· με τη διαφορά ότι οι αντων. δεν έχουν ιδιαίτερο τύπο κλητικής (μόνο το meus έχει ιδιαίτερη κλητική του ενικού: mi).

Κύρια ονόματα προερχόμενα από την ελληνική μπορεί να διατηρούν ορισμένους ελληνικούς γραμματικούς τύπους, όπως: Aenēas (ονομ.), Anchīses (ονομ.), Aenēan (αιτ.) κτλ.

Τα κύρια ονόματα σε -ius (και το filius) σχηματίζουν την κλητική του ενικού σε -i (Ovidi, mi fili) και συνήθως τη γενική του ενικού σε -i (< -ii): Ovidi.

2. **Άλλες χρήσεις των πτώσεων:** η δοτική δηλώνει το έμμεσο αντικείμενο: *regīnae* renarrat. Η αφαιρετική δηλώνει τον τρόπο: *dolo* expugnant (πρβ. *δόλῳ αἱροῦσι*).

Η πρόθ. cum με αφαιρ. δηλώνει τη συνοδεία: cum *Anchīsā* (πρβ. *μετά* + γεν. ή *σύν* + δοτ.).

Οδηγίες για τη σύνταξη: Η απομόνωση των εμπρόθετων και των επιρρ. προσδιορισμών (με αγκύλες) μας ευκολύνει να βρούμε τους βασικούς όρους της πρότασης. Στην τρίτη περίοδο π.χ. απομονώνουμε: (cum Anchīsā, cum nato et cum sociis), (ad Italiam): απομένουν το υποκείμενο Aenēas και το ρήμα navigat.

3. Προσωπικές αντωνυμίες (και η δεικτική ille)

Ονομαστική	Αιτιατική	Ονομαστική	Αιτιατική
α΄ προσ. ego εγώ β΄ προσ. tu συ, εσύ	me με, εμένα te σε, εσένα	nos εμείς vos εσείς	nos εμάς vos εσάς
γ΄ (δκτ.) ille, illa εκείνος -η	illum, illam εκείνον -η	illi, illae εκείνοι -ες	illos, illas εκείνους -ες

Για τις υπόλοιπες πτώσεις βλ. τη Γραμματική.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν τα κενά με τις σωστές καταλήξεις:
– Nos Graec..... sumus.
– Tu in pont..... navigas.
– Vos Rōm..... oppugnā..... et dol……..
expugnā.....
– Socii in Graeci..... (Graecia η Ελλάδα) navig.....
– Vent..... advers..... sunt.
– Aenēas nov..... populum amat.
– Tu fili..... tuos non amas.

II. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται στην παρένθεση: α. Poēta sociis ..... renarrat (miseriae). β. Graeci Troiam ..... expugnant (insidiae). γ. Aenēas cum..... ad Italiam navigat (filius).

III. Να τονιστούν οι υπερδισύλλαβες λέξεις του κειμένου. (Βλ. το επίμετρο).

IV. Να μεταφραστεί στα λατινικά η πρόταση: Ο Αινείας ταξιδεύει στη θάλασσα με τους συντρόφους του προς την Ιταλία.

Πώς γίνεται να κλαίει απ’ το ’να μάτι;

Oculo Philaenis semper *altero* plorat.
Quo fiat istud quaeritis *modo*? lusca est.

(Μαρτιάλης 4,65)

Η Φιλαινίδα κλαίει πάντα απ’ το ’να μάτι.
Ρωτάτε πώς γίνεται αυτό; Μα είναι μονόφθαλμη!

Ο Περσέας απελευθερώνει την Ανδρομέδα (τοιχογραφία από την Πομπηία· βασίζεται σε περίφημο έργο του Νικία του 4ου αι. π.Χ)

Η ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΗΣ ΑΝΔΡΟΜΕΔΑΣ

Οι Ρωμαίοι δε δημιούργησαν, παρά με ελάχιστες εξαιρέσεις, δικούς τους μύθους, αλλά παρέλαβαν αυτούσια την ελληνική μυθολογία. Η προσφορά τους στο χώρο αυτό υπήρξε διπλή: από τη μια μεριά συγκέντρωσαν και διέσωσαν τους ελληνικούς μύθους· από την άλλη, τους ξαναδούλεψαν ως ποιητικό υλικό με καινούρια ευαισθησία και μέσα από τη δική τους οπτική γωνία. Η ιστορία της Ανδρομέδας π.χ., που υπήρξε το θέμα μιας περίφημης τραγωδίας του Ευριπίδη, υπάρχει και στις «Μεταμορφώσεις» του Οβιδίου, σε μια παραλλαγή όπου κυριαρχεί η ανάλαφρη διάθεση και τα χιουμοριστικά και παρωδιακά στοιχεία. Στο κείμενο που ακολουθεί εκτίθεται με συντομία η υπόθεση του μύθου.

Cēpheus et Cassiope Andromedam filiam habent*. Cassiope, superba formā suā, cum Nymphis se comparat. Neptūnus irātus ad oram Aethiopiae urget* beluam marīnam, quae incolis nocet*. Oraculum incolis respondet*: «regia hostia deo placet*!» Tum Cēpheus Andromedam ad scopulum adligat; belua ad Andromedam se movet*. Repente Perseus calceis pennātis advolat; puellam videt* et stupet* formā puellae. Perseus hastā beluam delet* et Andromedam liberat. Cēpheus, Cassiope et incolae Aethiopiae valde gaudent*.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Cēpheus -i ο Κηφέας, βασιλιάς της Αιθιοπίας (τονίζουμε **Cépheus)**

Cassiope -es η Κασσιόπη, η γυναίκα του

Andromeda -ae η Ανδρομέδα,

θυγατέρα τους
habeo, 2 έχω
superba θ. του **superbus -a -um** (+ αφ.) περήφανος (για κάτι), ξιπασμένος
forma -ae ομορφιά[1]
sua (θ. της αντ. **suus -a -um**) δική της· **superba formā suā** περήφανη για την ομορφιά της
comparo, 1 συγκρίνω· **cum Nymphis se comparat** συγκρίνει τον εαυτό της με τις Νηρηίδες
Nympha -ae η Νύμφη· εδώ εννοούνται οι Νηρηίδες
Neptūnus -i ο Ποσειδώνας
irātus οργισμένος
ora -ae ακτή
Aethiopia -ae η Αιθιοπία
urgeo, 2 σπρώχνω, στέλνω
belua -ae κήτος
marīna θ. του επιθ. **marīnus -a -um** θαλάσσιος[2]
quae (αναφ. αντ.) η οποία, που
noceo, 2 (+ δοτ.) βλάπτω, αφανίζω
oraculum -i (ουδ. βλ. το μάθ. IV) το μαντείο (ενν. του Άμμωνα)
respondeo, 2 (+ δοτ. του προσ.) απαντώ
regia θ. του επιθ. **regius -a -um** βασιλικός[3]
hostia -ae σφάγιο για θυσία
deus -i θεός (για την κλίση του βλ. τη Γραμμ.)
placeo, 2 (+ δοτ.) αρέσω
tum (επίρρ.) τότε
scopulus -i βράχος[4]
adligo, 1 δένω (σε κάτι)
moveo, 2 κινώ· **se movet** κινείται, κατευθύνεται
repente (επίρρ.) ξαφνικά
calceus -i (υ)πόδημα, μποτίνι (επίσημα παπούτσια εξόδου των Ρωμαίων)[5]
pennātus -a -um φτερωτός· **calceis pennātis** με τα φτερωτά σανδάλια
advolo, 1 καταφθάνω πετώντας· σπεύδω[6]
puella -ae κορίτσι, κοπέλα
video, 2 βλέπω[7]
stupeo, 2 βουβαίνομαι, θαμπώνομαι· **formā** (αφ.) από την ομορφιά
hasta -ae δόρυ
deleo, 2 σκοτώνω
lībero, 1 ελευθερώνω
valde (επίρρ.) πάρα πολύ
gaudeo, 2 χαίρομαι[8]

Ετυμολογικά: 1. κυρ. «σχήμα»· πρβ. φόρμα· φόρμουλα << ιτ. 2. πρβ. μαρίνα << ιτ. 3. regina 4. < *σκόπελος* 5. πρβ. κάλτσα << ιτ. 6. ad + volo πετώ· πρβ. βόλεϊ << αγγλ. 7. *ἰδεῖν* < F*ιδεῖν* ιδέα· πρβ. βίντεο 8. *γηθέω*, δωρ. *γαθέω*.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Η οριστική του ενεστώτα της β΄ συζυγίας** σχηματίζεται ως εξής:

ενεστ. θέμα + βασ. καταλ.: dele-o.

Το ενεστωτικό θέμα της β΄ συζυγίας λήγει σε μακρόχρονο -ē- (delē-, nocē-, gaudē- κτλ.), που βραχύνεται μπροστά από φωνήεν (όπως delĕo).

Β΄ συζυγία
Οριστική του ενεργητικού ενεστώτα

α΄	dele-o	delē-mus
β΄	dele-s	delē-tis
γ΄	dele-t	dele-nt

2. **Συντακτικά:** Η δοτική χρησιμοποιείται ως *συμπλήρωμα* ρημάτων που δηλώνουν εχθρική διάθεση (belua *incolis* nocet) ή φιλική διάθεση (hostia *deo* placet· πρβ. *ἀρέσκω* τινὶ). Η αφαιρετική δηλώνει την *αιτία* (superba *formā suā*· stupet *formā* puellae (πρβ. *Ξέρξης ἥσθη τῇ ἐπιστολῇ*)· επίσης, όπως είδαμε, δηλώνει το *όργανο (hastā* beluam delet· πρβ. *ἀπέκτεινεν τὸ κῆτος τῇ ἅρπῃ)*.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν και να τονιστούν οι σωστοί τύποι της οριστικής του ενεστώτα:
Nos filiam habē.....
Beluae incolis noce.....
Vos puellam vidē.....
Ego formā puellae stupe.....

Tu beluam hastā dele.....
Ille valde gaude.....
Deis hostiae place.....
Nos scopulum vidē.....
Tu Andromedam vide.....
Vos filiam habē.....

II. Να συμπληρωθούν οι σωστοί τύποι των ουσιαστικών και επιθέτων:
Nymph..... Cassiopen (αιτ.) non amant. Beluā Neptūn..... incol..... nocet. Incolae (αρσ.) barbar..... sunt. Deo regi..... hosti..... dant (do δίνω). Perseus calce..... (πληθ.) pennāt..... habet.

III. Να τονιστούν τα ονόματα: Cēpheus, Cassiope, Andromeda, Perseus, Aethiopia (Για τον τονισμό των ονομάτων με ελληνική προέλευση βλ. το μάθ. V, παρατ. 4)

IV. Να γίνει συντακτική αναγνώριση των τύπων: ad oram, puellae, hastā.

V. Να μεταφραστεί στα λατινικά η πρόταση:
Ο Περσέας καταφθάνει πετώντας στην Αιθιοπία και ελευθερώνει την κόρη του Κηφέα.

Το πρόβλημα είναι η φαλάκρα!

Quod lanā caput alligas, Charīne,
non aures tibi sed *dolent* capilli.
(Μαρτιάλης 12,89)

Γι' αυτό το μάλλινο κεφαλοδέσι σου, Χαρίνε,
δε φταίν' τ' αυτιά σου παρά τα μαλλιά σου!

ΤΑ ΗΘΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

Το κείμενο που ακολουθεί προέρχεται από το Ρωμαίο ιστορικό Γάιο Σαλλούστιο Κρίσπο (86-35 π.Χ.). Ο Σαλλούστιος παρουσιάζει εδώ μια εξιδανικευμένη εικόνα των ηθών της αρχαίας Ρώμης μέχρι το 146 π.Χ. Τη χρονολογία αυτή, κατά την οποία οι συμπατριώτες του κατέλαβαν και κατέστρεψαν την Καρχηδόνα, τη θεωρεί σημαδιακή και υποστηρίζει ότι αμέσως μετά άρχισε στη Ρώμη ένα ασταμάτητο κατρακύλημα των ηθών. Η αντίληψη αυτή για το «χαμένο παράδεισο» των πρώτων αιώνων της Ρώμης διαποτίζει τη ρωμαϊκή ιστορική σκέψη.

Apud antīquos Rōmānos concordia maxima sed avaritia minima erat*. Rōmāni in suppliciis* deōrum magnifici sed domi parci erant. Iustitiā inter se certābant* et patriam curābant*. In bello* pericula* audaciā propulsābant* et beneficiis* amicitias parābant*. Delecti consultābant* patriae; eis corpus ex annis infirmum sed ingenium propter sapientiam validum erat.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

apud (πρόθ. + αιτ.) σε
antīquus -a -um αρχαίος[1]
Rōmānus -i ο Ρωμαίος
concordia -ae ομόνοια
maximus -a -um (υπερθ. του **magnus**) πάρα πολύ μεγάλος
minimus -a -um (υπερθ. του **parvus**) ελάχιστος[2]
avaritia -ae πλεονεξία
supplicia -ōrum (πληθ.) ικεσίες, προσευχές, λατρεία (**supplicium** τιμωρία)· **in suppliciis** στη λατρεία
magnificus -a -um μεγαλόπρεπος, γενναιόδωρος

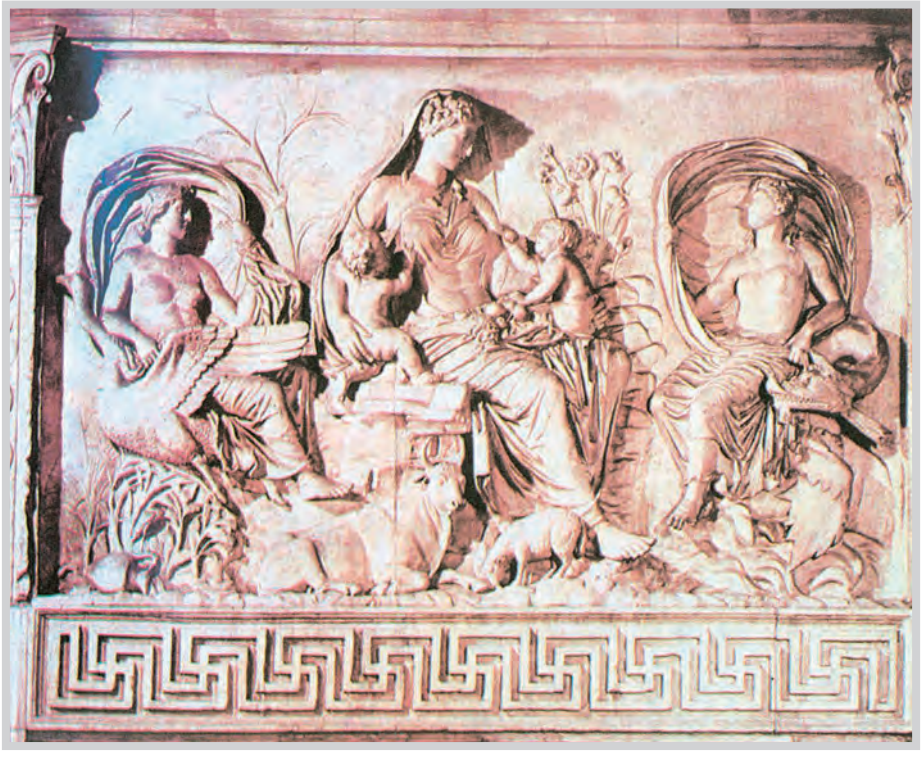

Απεικόνιση της Ιταλίας (Tellus Italia) από την Ara Pacis (13-9 π.Χ.)

domi (επίρρ.) στο σπίτι, στην ιδιωτική ζωή[3]
parcus -a -um οικονόμος, φειδωλός
iustitia -ae δικαιοσύνη
inter (πρόθ. + αιτ.) μεταξύ· **inter se** μεταξύ τους
certo, 1 (συν)αγωνίζομαι
curo, 1 φροντίζω
bellum -i πόλεμος[4]
periculum -i κίνδυνος[5]
audacia -ae τόλμη
propulso, 1 απωθώ, απομακρύνω
beneficium -ii (i) ευεργεσία
amicitia -ae φιλία, συμμαχία[6]
paro, 1 ετοιμάζω· αποκτώ
delectus -a -um διαλεγμένος, εκλεγμένος (ενν. οι Συγκλητικοί)
consulto, 1 (+ δοτ.) φροντίζω για
is, ea, id (αντ. δεικτ.) αυτός
corpus -oris (ουδ. τριτόκλ.) σώμα
ex (πρόθ. + αφαιρ.) από
annus -i έτος
infirmus -a -um αδύναμος
ingenium -ii (i) πνεύμα
propter (πρόθ. + αιτ.) εξαιτίας, από, χάρη σε
sapientia -ae σοφία, φρόνηση
validus -a -um δυνατός, ρωμαλέος[7]

Ετυμολογικά: 1. πρβ. αντίκα << ιτ. 2. > μίνιμουμ· πρβ. μινιατούρα << ιτ. 3. domus = σπίτι· *δέμω*, *δόμος*, δώμα, δωμάτιο κτλ. 4. πρβ. ρέμπελος << βεν. 5. κυρ. «δοκιμασία»· πρβ. πείρα, πειρατής 6. < amīcus < amo 7. > valde (< valide)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Τα ουδέτερα ουσιαστικά της β΄ κλίσης** (και το ουδ. των δευτερόκλ. επιθέτων και των κτητ. αντωνυμιών) κλίνονται ως εξής:

Ον. Αιτ. Κλητ.	don-um	(δῶρον)	don-a	(δῶρα)
Γεν.	don-i	(δώρου)	don-ōrum	(δώρων)
Δοτ.	don-ō	(δώρῳ)	don-is	(δώροις)
Αφ.	don-ō		don-is	

Σημ.: Τα ουδέτερα σε -ium (beneficium, ingenium κτλ.) συναιρούν συνήθως το -ii της γενικής σε -ī.

2. **Η οριστική του ενεργητικού παρατατικού της α΄ συζυγίας** σχηματίζεται ως εξής:

ενεστωτικό θέμα + πρόσφυμα -*bā* + βασικές καταλήξεις

amo	*sum*	
amā*ba*m	era*m* < *es-am	(ρωτακισμός: s > r ανάμεσα σε φωνήεντα)
amā*ba*s	era*s*	
amā*ba*t	era*t*	
ama*bā*mus	era*ā*mus	
ama*bā*tis	era*ā*tis	
amā*ba*nt	era*n*t	

3. Στα λατινικά λείπει η αλληλοπαθής αντωνυμία. Ένας τρόπος για να εκφραστεί η **αλληλοπάθεια** είναι με τις φράσεις inter nos (inter vos, inter se) και τα τρία πρόσωπα του πληθυντικού του κατάλληλου ρήματος π.χ. αγαπιόμαστε = inter nos amāmus, αγαπιέστε = inter vos amātis, αγαπιώνται = inter se amant.

4. Η δεικτική αντωνυμία is, ea, id χρησιμοποιείται συνήθως ως **επαναληπτική,** στη θέση δηλ. προηγούμενου ουσιαστικού (πρβ. *αὐτός*).

Κλίνεται ως εξής:

	Ενικός			Πληθυντικός		
Ον.	is	ea	id	ii (ei, i)	eae	ea
Γεν.		eius		eōrum	eārum	eōrum
Δοτ.		ei			eis (iis, is)	
Αιτ.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Αφ.	eo	eā	eo		eis (iis, is)	

5. **Η αφαιρετική** εκφράζει την αναφορά (*iustitiā* certābant). Η αφαιρετική με την in εκφράζει *χρόνο*, *τόπο και κατάσταση* (in *suppliciis*, in *bello*· πρβ. *ἐν τῷ πολέμῳ*).

6. Η **παράλειψη** του ρήματος όταν **εννοείται** από τα συμφραζόμενα είναι συνηθισμένο φαινόμενο. Στο κείμενο εννοείται το erat μετά το maxima και μετά το infirmum· το erant μετά το magnifici.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν τα κενά των καταλήξεων (το ρήμα στον παρατατικό). Προσοχή στον τονισμό!
Nos pericula propulsa.....
Vos amicitias para.....
Ille patriae consulta.....
Tu patriam cura.....
Illi amicis consulta.....
Ego amicitias para.....

II. Να συμπληρωθούν τα κενά των καταλήξεων:
Rōmani pericul..... (εν.) amābant. In maximo pericul..... sumus. Benefici..... (πληθ.) amicitias parant Rōmāni. Don..... (πληθ.) amīcis portāmus (amīcus φίλος).

III. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι τύποι: αλληλοβοηθιόμαστε, αλληλοβοηθιέστε, αλληλοβοηθιούνται (iuvo, 1 βοηθώ).

IV. Να κλιθεί στον ενικό και στον πληθυντικό η πρόταση: ego magnificus eram (αντωνυμία, επίθετο και ρήμα).

V. Να μεταφερθούν τα ρήματα των στίχων 1-3 του κειμένου στον ενεστώτα.

Άλλο κρασί για τους ξένους, άλλο για τον εαυτό του!

Nos bibimus vitro, tu murrā, Pontice. Quare?
Prodat perspicuus ne duo *vina* calix.

(Μαρτιάλης 4,85)

Γιατί εμείς πίνουμε από γυάλινα ποτήρια, Ποντικέ, κι εσύ από αδιάφανο;
Για να μη δείχνει το διάφανο ποτήρι πως είναι δυο λογιών κρασιά!

ΕΝΑΣ ‘ΛΑΤΡΗΣ’ ΤΟΥ ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ

Ο Σίλιος Ιταλικός (Silius Italicus, 26-101 μ.Χ.) ήταν επικός ποιητής. Συνέθεσε το μεγαλύτερο σωζόμενο ρωμαϊκό έπος με τον τίτλο «Punica» και με θέμα τον Β΄ Καρχηδονιακό πόλεμο. Η ποιότητα του έργου όμως δε συμβαδίζει με την έκτασή του. Υπήρξε φανατικός θαυμαστής του Βιργιλίου, τον οποίο λάτρεψε κυριολεκτικά: συγκέντρωνε εικόνες του· αγόρασε και ανακαίνισε το μνημείο του ποιητή στη Νεάπολη και το επισκεπτόταν όπως ένα ναό· τιμούσε, τέλος, τα γενέθλιά του με θρησκευτική κατάνυξη.

Silius Italicus, poēta epicus, vir* clarus erat. XVII (septendecim) libri* eius de bello Punico secundo pulchri* sunt. Ultimis annis vitae suae* in Campaniā se* tenēbat*. Multos in illis locis* agros* possidēbat*. Silius animum tenerum* habēbat. Gloriae Vergili studēbat* ingeniumque eius fovēbat*. Eum ut puer* magistrum* honorābat. Monumentum eius, quod Neapoli iacēbat*, pro templo habēbat*.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

epicus -a -um ⩽ επικός
vir, viri άνδρας
clarus -a -um ένδοξος
septendecim (XVII) ≃ δεκαεπτά[1]
lĭber -bri βιβλίο[2]
Punicus -a -um Καρχηδονιακός
secundus -a -um δεύτερος[3]
pulcher -chra -chrum όμορφος
ultimus -a -um τελευταίος, ύστερος
Campania -ae η Καμπανία, περιοχή της Ν. Ιταλίας με

Μικρογραφία με σκηνή από τα Γεωργικά του Βιργιλίου (από χειρόγραφο του 1450 μ.Χ).

πρωτεύουσα την **Capua** (και φημισμένα κρασιά)[4]
teneo, 2 κρατώ[5]· **me** – παραμένω, μένω μόνιμα
multus -a -um πολύς[6]
illis αφ. του πληθ. του **ille** (δεικτ. αντ.) εκείνος
locus -i τόπος (βλ. Π3)
ager -gri ≃ αγρός
possideo, 2 κατέχω
animus -i ψυχή[7]
tener -era -erum τρυφερός, ευαίσθητος
gloria -ae δόξα
studeo, 2 (+ δοτ.) σπουδάζω· επιδιώκω
foveo, 2 περιβάλλω με αγάπη
-que (σύνδ.) και· εγκλιτικό, προσκολλιέται στο τέλος της λέξης που συνδέει (αρχ. *τε*)
ut (αναφ. επίρρ.) ως, σαν
puer -eri ≃ παιδί[8]
magister -stri δάσκαλος[9]
honōro, 1 τιμώ
monumentum -i ≃ μνημείο, τάφος
qui, quae, quod (αναφ. αντ.) ο οποίος, που
Neapolis -is, (θ. γ΄ κλ.) η Νεάπολη· **Neapoli** (αφ. τοπ.) στη Νεάπολη
iaceo, 2 κείμαι, βρίσκομαι[10]
templum -i ναός[11]
sacer -cra -crum ιερός
habeo, 2 θεωρώ
pro (πρόθ. + αφ.) ως, σαν

Ετυμολογικά: 1. < septem ≃ *έπτά* + decem ≃ δέκα 2. πρβ. λιμπρέττο << ιτ. 3. κυρ. «επόμενος»· sequor = ακολουθώ· πρβ. soc-ius· σεκόντο << ιτ. 4. campus > κάμπος· πρβ. σαμπάνια << γαλλ. 5. πρβ. τανάλια << ιτ. 6. *μάλ-α, μᾶλ-λον* 7. κυρ. «πνοή, φύσημα»· πρβ. άνεμος 8. πρβ. pullus = μικρό ζώο (< υποκορ. puerulus)· > -πουλο(ς) 9. > μάστορας· πρβ. μαέστρος << ιτ. 10. κυρ. «είμαι ριγμένος»· αρχ. *ἵεμαι* 11. > τέμπλο

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Τα αρσενικά δευτερόκλιτα ουσιαστικά σε -er** κλίνονται όπως τα ουσιαστικά σε -us, με τη διαφορά ότι *δεν εμφανίζουν κατάληξη στην ονομαστική και στην κλητική του ενικού*. Αρχικά ήταν ονόματα σε *-ros (= -rus) που έχασαν το -o- και εξελίχθηκαν σύμφωνα με τους φωνητικούς νόμους της λατινικής: *pueros > puer· *agros > ager (πρβ. *ἀγρός*). Όμοια κλίνεται και το μοναδικό ουσιαστικό vir, viri· επίσης, τα επίθετα όπως

Μικρογραφία όπου απεικονίζεται το ναυάγιο του Αινεία (από χειρόγραφο τον 1450 μ.Χ.)

το tener -era -erum και pulcher -chra -chrum και οι κτητ. αντων. noster -tra -trum (*ἡμέτερος*, δικός μας), vester -tra -trum (*ὑμέτερος*, δικός σας)

		Ενικός	
	θ. puer-	θ. agr-	
Ον. Κλητ.	puer	ager	vir
Γεν.	puer-i	agr-i	vir-i
Δοτ. Αφ.	puer-o	agr-o	vir-o
Αιτ.	puer-um	agr-um	vir-um
		Πληθυντικός	
Ον. Κλητ.	puer-i	agr-i	vir-i
Γεν.	puer-ōrum	agr-ōrum	vir-ōrum
Δοτ. Αφ.	puer-is	agr-is	vir-is
Αιτ.	puer-os	agr-os	vir-os

2. **Η οριστική του παρατατικού της β΄ συζυγίας** σχηματίζεται με την προσθήκη της κατάληξης *ba*-m στο ενεστωτικό θέμα (habē-):

habē*ba*m	habe*bā*mus
habē*ba*s	habe*bā*tis
habē*ba*t	habē*ba*nt

3. Το ουσ. locus ανήκει στα *ετερογενή,* δηλ. σχηματίζει τον πληθ. κατά τα αρσ. (loci χωρία βιβλίου) και κατά τα ουδ. (loca τόποι).

4. Τονίζουμε Vergĭ́li, αν και η παραλήγουσα είναι *βραχύχρονη*, γιατί έχει προηγηθεί συναίρεση στη λήγουσα (< Vergĭlii) και η παραλήγουσα -gi- εξακολουθεί να κρατεί τον τόνο, όπως και πρώτα. Προσοχή στον τονισμό των λέξεων όπως: Campánia, Itália κτλ., που δε συμβαδίζει με τα ελληνικά. *Λέξεις με ελληνική προέλευση διατηρούν την αρχική ποσότητα της παραλήγουσας:* Neápolis, Cleobūlus (< *Κλεόβουλος*), Euripĭdes (< *Ευριπίδης*), theológia (< *θεολογία*), Aenēas (< *Αινείας*) κτλ.

5. **Η κτητική αντωνυμία** suus -a -um **και η προσωπική** se (γ΄ προσ., ενικού και πληθυντικού) εκφράζουν κανονικά **αυτοπάθεια.** Αναφέρονται δηλαδή είτε στο υποκείμενο της πρότασης στην οποία βρίσκονται (**ευθεία αυτοπάθεια,** π.χ. ultimis annis vitae *suae* in Campania *se* tenēbat), είτε στο υποκείμενο της κύριας πρότασης ενώ βρίσκονται σε δευτερεύουσα **(πλάγια αυτοπάθεια).**

Για να εκφράσουμε *κτήση χωρίς αυτοπάθεια* στο γ΄ προσ., χρησιμοποιούμε τις πλάγιες πτώσεις της αντωνυμίας is, ea, id π.χ.

pater suus = *ὁ ἑαυτοῦ πατήρ* = ο πατέρας του (του ίδιου)
pater eius = *ὁ πατήρ αὐτοῦ* = ο πατέρας του (κάποιου άλλου)

6. Στα λατινικά **δεν υπάρχει αυτοπαθής αντωνυμία για το α΄ και το β΄ πρόσωπο.** Στη θέση της χρησιμοποιούμε τις πλάγιες πτώσεις της προσ. αντων. του α΄ και β΄ προσώπου, π.χ.

amo te = *ἀγαπῶ σε* =σε αγαπώ
amas te =*ἀγαπᾶς σεαυτόν*=αγαπάς τον εαυτό σου

7. Η **απλή αφαιρετική** των λέξεων που δηλώνουν **χρόνο** δηλώνει το *πότε* έγινε μια πράξη (ultimis annis· πρβ. *ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ*).

8. Η **παράθεση-επεξήγηση** δε διαφέρει από τα ελληνικά (Silius Italicus, *poēta epicus*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν τα κενά των καταλήξεων με το ρήμα στον *παρατατικό*. Να προσέξετε τον τονισμό!
Ego pulchr..... (πληθ.) libr..... habe.....
Nos epistulam poētae tene..... . Illi magn.....(εν.) agr..... posside..... . Vos pulchr.....(εν.) libr..... habe .....
Tu litteris pulchr..... studē..... (litterae, πληθ., γράμματα, γραμματεία)
Nos templa sacr..... honora..... .

II. Η πρόταση ultimis... tenēbat να ξαναγραφτεί με το ρήμα στα υπόλοιπα πρόσωπα της οριστικής του παρατατικού και με τις

απαραίτητες μετατροπές του suae και se π.χ.
Ultimis annis vitae *meae* in Campaniā *me* tenēbam

III. Να τονιστούν οι παρακάτω λέξεις:
Valeri (γεν. του Valĕrius), Aristides, philosophia

IV. Ingenium eius fovēbat: να αντικατασταθεί το *eius* με τον κατάλληλο τύπο της αντων. suus -a -um. Ποια η διαφορά στη σημασία;

Γουρούνι στο τραπέζι!

Non cenat sine *apro noster*, Tite, Caeciliānus:
bellum convīvam Caeciliānus habet.
(Μαρτιάλης 7,59)

Ο Καικιλιανός μας, Τίτε, θέλει πάντα στο τραπέζι
αγριογούρουνο: καλή παρέα στο φαΐ έχει ο Καικιλιανός!

ΟΙ ΝΟΜΟΙ

Ο Ρωμαίος ρήτορας, πολιτικός και φιλόσοφος Κικέρωνας (106-43 π.Χ.) ασχολήθηκε με το πρόβλημα των νόμων και στα θεωρητικά του έργα (συγκεκριμένα στο «De legibus», «Για τους νόμους») και στους ρητορικούς του λόγους. Επιδίωξε μια σύνθεση –χωρίς να είναι βέβαιο ότι την πέτυχε– ανάμεσα στην ελληνική φιλοσοφική αντίληψη για τους νόμους και στη ρωμαϊκή πραγματικότητα. Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από το λόγο του «Pro Cluentio», που τον έγραψε το 66 π.Χ.

In eā civitāte*, quam leges* continent, boni viri libenter leges servant. Lex* enim est fundamentum libertātis*, fons* aequitātis*. Mens* et animus et consilium et sententia civitātis* posita est in legibus*. Ut corpora* nostra sine mente*, sic civitas* sine lege* non stat. Legum* ministri sunt magistrātus*, legum interpretes* iudices*, legum denique omnes* servi sumus: sic enim liberi esse possumus.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

civitas -ātis (θ.) πολιτεία
lex, legis (θ.) νόμος
contineo, 2 (**cum** + **teneo**) συγκρατώ· στεριώνω
bonus -a -um καλός[1]
libenter (επίρρ.) πρόθυμα
servo, 1 τηρώ, φυλάω[2]
enim (σύνδ. αιτ.) γιατί = γὰρ
fundamentum -i θεμέλιο[3]
lībertas -ātis (θ.) ≃ ελευθερία[4]

fons, fontis (αρσ.) πηγή
aequitas -ātis (θ.) δικαιοσύνη
mens, mentis (θ.) νους, πνεύμα
consilium -ii (i) σκέψη
sententia -ae άποψη, κρίση, «θέση»
positus sum είμαι τοποθετημένος, βρίσκομαι
ut (σύνδ. παραβ.)…**sic** όπως ...έτσι
sine (πρόθ. + αφ.) χωρίς[5]
sto, 1 στέκομαι, υπάρχω
minister -tri θεράποντας, υπηρέτης[6]
magistrātus -us (δ΄ κλ., ον. πληθ.) οι αρχές[7]
interpres -pretis (αρσ.και θ.) ερμηνευτής
iudex -icis (αρσ.) δικαστής
omnis -is -e (επίθ.) όλος, ο καθένας
servus -i δούλος· υπηρέτης[8]
līber -era -erum ≃ ελεύθερος[9]
esse απαρ. του ενεστ. του **sum**
possum (+ τελ. απαρ.) μπορώ[10]
līberi esse possumus μπορούμε να είμαστε ελεύθεροι (βλ. το μάθ. VII).

Ετυμολογικά: 1. πρβ. μπουνάτσα = καλοκαιρία· << βεν. 2. *ὁρῶ* < F*ορῶ* 3. < fundo 4. < līber ≃ ελεύθερος· lībero 5. *ἄνευ* 6. πρβ. minimus 7. < magister 8. κυρ. «φύλακας»· πρβ. servo 9. ≠ līber -bri = βιβλίο 10. < pote – «κύριος» + sum· πρβ. *δεσ-πότης* = «κύριος του σπιτιού».

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Η λατινική τρίτη κλίση** περιλαμβάνει, όπως και η ελληνική, ονόματα συμφωνόληκτα και φωνηεντόληκτα (σε -i). Τα συμφωνόληκτα διακρίνονται σε αφωνόληκτα, υγρόληκτα κτλ. (χωρίς ουσιαστικές διαφορές στην κλίση) και είναι περιττοσύλλαβα. Όπως και στα ελληνικά, η κλίση των ουδετέρων (genus -eris) διαφέρει από την κλίση των αρσενικών - θηλυκών (lex. θ.) στην ονομαστ., αιτ. και κλητική και των δύο αριθμών.

Μαρμάρινη προτομή του Κικέρωνα (γύρω στο 40 π.Χ.).

Αρσενικά – θηλυκά

Ενικός			
Ον. Κλητ.	lex	(πρβ.	φύλαξ
Γεν.	leg-is		φύλακ-ος
Δοτ.	leg-i		φύλακ-ι
Αιτ.	leg-em		φύλακ-α)
Αφ.	leg-e		
Πληθυντικός			
Ον. Κλητ.	leg-es	(πρβ.	φύλακ-ες
Γεν.	leg-um		φυλάκ-ων
Δοτ.	leg-ibus		φύλαξιν
Αιτ.	leg-es		φύλακ-ας)
Αφ.	leg-ibus		

Ουδέτερα

Ενικός			
Ον. Αιτ. Κλητ.	genus	(πρβ.	γένος
Γεν.	gener-is		γένους
Δοτ.	gener-i		γένει
Αφ.	gener-e		
Πληθυντικός			
Ον. Αιτ. Κλητ.	gener-a	(πρβ.	γένη < *γένεσ-α
Γεν.	gener-um		γενῶν
Δοτ.	gener-ibus		γένεσι
Αιτ.	gener-ibus		

Με την κλίση συμβαίνουν, όπως και στην ελληνική, φθογγικές αλλοιώσεις π.χ. lex < *leg-s (πρβ. φύλαξ < *φύλακ-ς)· gener-is < *genes-is (ρωτακισμός) (πρβ. γένους < *γένεσ-ος).

Πολλά μονοσύλλαβα συμφωνόληκτα (αρσ. και θηλ.) που λήγουν σε -ns (mens, fons κτλ.), -rs (ars), -bs (urbs) κτλ. σχηματίζουν τη γενική του πληθυντικού σε -*i*um (mont*i*um, font*i*um, art*i*um). Ουσιαστικά όμως πρόκειται για φωνηεντόληκτα (mons < *montis· (για την κλίση των φωνηεντολήκτων βλ. το μάθ. VII).

Η γνώση **του γραμματικού γένους των τριτοκλίτων** είναι απαραίτητη όχι μόνο για τη συμφωνία με το επίθετο αλλά και για την κλίση (διαφορά αρσ.-θηλ. και ουδετέρων). Οι παρακάτω κανόνες είναι σχετικοί, γιατί οι εξαιρέσεις είναι αρκετές. Ως βάση παίρνουμε τους τελικούς φθόγγους της ονομαστικής του ενικού.

Αρσενικά: σε -or, -os, -er, -o, -es (περιττοσύλλαβα), -is (γεν. -eris) και -guis, -nis.

Θηλυκά: σε -x, -as, -is (ισοσύλλ.), -ēs (ισοσύλλ.), σύμφ. + s, -aus, -us

(γεν. -tis και -dis) και όσα λήγουν σε -do, -go, -io.

Ουδέτερα: σε -c, -a, -l, -e, -n, -t, -ar, -ur, -us (γεν. -ris).

2. **Η αναφορική αντωνυμία qui quae quod** συνδυάζει τύπους και των πρωτόκλιτων-δευτερόκλιτων και των τριτόκλιτων ονομάτων (για το quod πρβ. id). Όπως όλες σχεδόν οι αντωνυμίες, δεν έχει κλητική. Για την κλίση της βλ. τη Γραμματική.

3. **Η γενική με ουσιαστικά** μπορεί να είναι αντικειμενική (legum servus· πρβ. *φύλαξ τῶν νόμων*) ή υποκειμενική (fons aequitātis· πρβ. *η νίκη των Ελλήνων*).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Civitas lībera, corpus nostrum: να κλιθούν μαζί.

II. Να συμπληρωθούν τα κενά των καταλήξεων:
Nos bon..... leg..... (πληθ.) servāmus.
Civitas sine lībert..... misera est.
Mens iudic..... (πληθ.) līber..... est.
Vos aequitāt..... amātis.
Graeci lībertāt..... amant.
Iudex leg..... (εν.) interpre..... est.

III. Ποιος ρηματικός τύπος παραλείπεται μετά το sine mente;

IV. Να μετατρέψετε τα επίθετα στις παρακάτω προτάσεις σε αναφορικές προτάσεις. Π.χ. civitas lībera =civitas, quae lībera est.
lex valida =
consilium bonum =
mens infirma =
iudex līber =

V. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι παρακάτω προτάσεις:
Οι Έλληνες ήσαν υπηρέτες των νόμων.
Οι νόμοι είναι η πηγή της ελευθερίας.

Εσένα σε πονάει ο λαιμός, εμάς τ' αυτιά μας!

Quid recitatūrus circumdas *vellera* collo?
conveniunt nostris auribus ista magis.

(Μαρτιάλης 4,41)

Γιατί, όταν είναι ν' απαγγείλεις, με μάλλινο κασκόλ
τυλίγεις το λαιμό σου;
Στ' αυτιά μας το κασκόλ πάει καλύτερα!

ΕΤΟΙΜΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΞΕΧΕΙΜΩΝΙΑΣΜΑ

Στο βιβλίο του «Ο Γαλατικός Πόλεμος» (De Bello Gallico) ο Ρωμαίος πολιτικός, στρατηγός και συγγραφέας Γάιος Ιούλιος Καίσαρας περιγράφει με λιτότητα, συντομία και διαύγεια τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις στη Γαλατία από το 58 ως το 52 π.Χ. Στο κείμενο που ακολουθεί περιγράφονται οι ετοιμασίες για ξεχειμώνιασμα στη Γαλατία σε κάποια φάση του πολέμου. Το ξεχειμώνιασμα γινόταν σε χειμερινά στρατόπεδα (hiberna). Ο Καίσαρας φροντίζει εδώ για την τροφοδοσία των στρατοπέδων και δίνει οδηγίες για την αντιμετώπιση εχθρικών επιδρομών.

Caesar propter frumenti inopiam legiōnes in hibernis multis conlocat. Ex quibus quattuor in Nerviis hiemāre* iubet et tribus imperat in Belgis remanēre*. Legātos omnes frumentum in castra importāre* iubet. Milites his verbis admonet: «Hostes* adventāre* audio; speculatōres nostri eos prope esse* nuntiant. Vim* hostium cavēre* debētis; hostes enim de collibus* advolāre* solent et caedem* militum perpetrāre possunt».

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Caesar -aris ο Καίσαρας
propter (πρόθ. + αιτ.) εξαιτίας (αναγκαστικό αίτιο)
frumentum -i δημητριακά, στάρι
inopia -ae έλλειψη
legio -ōnis λεγεώνα, η κύρια μονάδα του ρωμ. στρατού (4.200-6.000 άνδρες)
hiberna -ōrum (μόνο πληθ.) χειμερινό στρατόπεδο
conloco, 1 (**cum** + **loco**)

εγκαθιστώ[1]
ex (πρόθ. + αφ.) από
ex quibus = **ex eis** (η αναφ. αντωνυμία στην αρχή (ημι)-περιόδου ισοδυναμεί με δεικτική· βλ. XLII Π3).
quattuor ≃ τέσσερις[2]
Nervii -ōrum οι Νέρβιοι, η χώρα των Νερβίων
Belgae -ārum οι Βέλγοι, η χώρα των Βέλγων
hiemo, 1 ξεχειμωνιάζω[3]
iubeo, 2 (+ τελ. απαρ.) διατάζω
tres, tria τρεις, τρία (γεν. **trium**, δοτ. **tribus**)
remaneo, 2 ≃ παραμένω
impero, 1 (+ δοτ. + τελ. απαρ.) διατάζω
legātus -i ο διοικητής της λεγεώνας
castra -ōrum (μόνο πληθ.) το στρατόπεδο[4]
importo, 1 (**in** + **porto**) εισάγω, φέρνω μέσα
miles -itis (αρσ.) στρατιώτης
hic, haec, hoc (αντ. δεικτ.) αυτός
verbum -i λόγος[5]
admoneo, 2 (**ad** + **moneo**) συμβουλεύω[6]
hostis -is (αρσ. και θ.) εχθρός
advento, 1 πλησιάζω
audio, 4 (+ ειδ. απαρ.) ακούω, πληροφορούμαι[7]
speculātor -ōris ανιχνευτής, κατάσκοπος
prope (επίρρ.) κοντά
nuntio, 1 (+ ειδ. απαρ.) αναγγέλλω
vis, αιτ. **vim** (θ.) δύναμη, βία[8]
caveo, 2 προσέχω, φυλάγομαι[9]
debeo, 2 (**de** + **habeo**· + τελ. απαρ.) οφείλω, πρέπει
de (πρόθ. + αφ.) από
collis -is (αρσ.) λόφος[10]
soleo, 2 (+ τελ. απαρ.) συνηθίζω
advolo (εξ)ορμώ
caedes -is (θ.) σφαγή
perpetro, 1 διαπράττω, κάνω **caedem perpetro** κατασφάζω

Ετυμολογικά: 1. locus 2. *τέτταρες* 3. hiberna· hiems ≃ χειμώνας· χιόνι 4. > κάστρο 5. *ἐρῶ* < F*ερέω· ῥῆμα* 6. πρβ. monumentum 7. auris < *ausis· *οὖς*, *ἀΐω* 8. *ἴς* < *Fις* = δύναμη 9. *κοέω* < *κοFέω* = παρατηρώ 10. *κολωνός*, *κολώνη* = λόφος.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Το απαρέμφατο του ενεργητικού ενεστώτα** λήγει σε -re: amā -re, delē -re. Το απαρέμφατο του sum είναι es -se· εδώ διατηρείται η αρχική κατάληξη των απαρεμφάτων: * -se (amā -re < *ama -se: *ρωτακισμός*· πρβ. er -am < *es -am).

2. Το απαρέμφατο, ως ρηματικό ουσιαστικό, είναι ένας πολύ εύχρηστος ρηματικός τύπος. Ως **αντικείμενο** διακρίνεται σε **ειδικό** απαρέμφατο (εξαρτάται από ρήματα λεκτικά, δοξαστικά και ρήματα που δηλώνουν ψυχικό πάθος) και **τελικό** απαρέμφατο (εξαρτάται από ρήματα εφετικά, δυνητικά και ρήματα που δηλώνουν έναρξη και λήξη, αμέλεια, μάθηση, λήθη, συνήθεια κτλ.).

Η έλλειψη της ειδικής πρότασης και η πολύ περιορισμένη χρήση της κατηγορηματικής μετοχής στα λατινικά, έχουν ως αποτέλεσμα να συντάσσονται με ειδικό ή τελικό απαρέμφατο ρήματα που στα ελληνικά συντάσσονται με ειδική πρόταση ή κατηγορηματική μετοχή. Το τελικό απαρέμφατο βρίσκεται πάντα σε χρόνο ενεστώτα (στα ελληνικά βρίσκεται και σε αόριστο ή παρακείμενο) και μεταφράζεται με το να + υποτ. του ενεστώτα ή του αορίστου. Ειδικό μπορεί να είναι το απαρέμφατο κάθε χρόνου.

3. Το **υποκείμενο του τελικού απαρεμφάτου** βρίσκεται σε αιτιατική σε περίπτωση ετεροπροσωπίας· σε περίπτωση ταυτοπροσωπίας κανονικά εννοείται στην ονομαστική (όπως δηλ. το υποκ. του ρήματος). **Το υποκείμενο του ειδικού απαρεμφάτου** βρίσκεται κανονικά σε αιτιατική και δεν παραλείπεται π.χ.

puto (νομίζω) te errāre νομίζω ότι κάνεις λάθος
puto *me* errāre νομίζω ότι κάνω λάθος

βλ. όμως και το μάθ. XVIII Π3.

4. Τα **αρσενικά και θηλυκά φωνηεντόληκτα** έχουν χαρακτήρα -i- (-e-) και είναι ισοσύλλαβα. Διαφέρουν από τα συμφωνόληκτα ως προς την **ονομαστική του ενικού:** -i-s(-e-s), και ως προς τη **γενική του πληθυντικού:** -i-um. Να πώς κλίνεται π.χ. το auris (θηλ.).

Ενικός		
Ον.	aur*i*-s	(πρβ. πόλι-ς
Γεν.	aur*i*-s	πόλε-ως
Δοτ.	aur*i*	πόλει < πόλε-ι
Αιτ.	aur*e*-m	πόλι-ν
Κλητ.	aur*i*-s	πόλι)
Αφ.	aur*e*	
Πληθυντικός		
Ον.	aur*e*-s	(πρβ. πόλεις < πόλε-ες
Γεν.	aur*i*-um	πόλε-ων
Δοτ.	aur*i*-bus	πόλε-σι
Αιτ.	aur*e*-s	πόλεις
Κλητ.	aur*e*-s	πόλεις)
Αφ.	aur*i*-bus	

Το ουσιαστικό caedes -is διαφέρει από το auris μόνο στην ον. και κλητ. του ενικού.

Ορισμένα ουσιαστικά εμφανίζουν στην αιτ. και στην αφ. του ενικού χαρακτήρα -i- (πρβ. *πόλιν*) π.χ. turris (πύργος): turrim, turri· vis (δύναμη): vim, vi· Neapolis: Neapolim, Neapoli (βλ. το μάθ. V).

Το ουσιαστικό vis (ελλειπτικό) κλίνεται ως εξής:

	Ενικός	Πληθυντικός
Ον.	vis	vires(< *vises· ρωτακισμός)
Γεν.	–	virium
Δοτ.	–	viribus
Αιτ.	vim	vires
Κλητ.	–	vires
Αφ.	vi	viribus

5. Κλίση του possum (pos- μπροστά από σύμφωνο, pot- μπροστά από φωνήεν).

Ενεστώς		Παρατατικός	
pos-sum	pos-sumus	pot-eram	pot-erāmus
pot-es	pot-estis	pot-eras	pot-erātis
pot-est	pos-sunt	pot-erat	pot-erant

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να κλιθούν τα ουσιαστικά collis και caedes.

II. Να συμπληρωθεί ο σωστός τύπος του απαρεμφάτου:
Epistulam..... possumus (porto).
Justitiā..... debēbant (certo).
Gloriae..... debet miles (studeo).
Ingenium Vergili ..... debent (foveo).
Amīcum..... poteras (admoneo).

III. Να συμπληρωθεί ο σωστός τύπος του υποκειμένου του απαρεμφάτου:

Puto ..... desiderāre Romam (poēta).
Speculātor nuntiat..... castra oppugnāre (hostes).
..... amīcam (-um) esse putas (ego).
..... amīcum (-am) esse puto (tu).

IV. Ποια άλλα ουσιαστικά όπως το castra και hiberna γνωρίζετε (που απαντούν δηλαδή μόνο στον πληθυντικό ή που έχουν διαφορετική σημασία στον πληθυντικό);

V. Σε τι διαφέρουν από συντακτική άποψη οι προσδιορισμοί in castra και in hibernis;

Θέρμες ή ψυγείο;!

Aestīvo serves ubi *piscem* tempore, quaeris?
In thermis serva, Caeciliāne, tuis.
(Μαρτιάλης 2,78)

Ρωτάς πού να διατηρήσεις το ψάρι σου
το καλοκαίρι;
Βάλ' το στις θέρμες σου, Καικιλιανέ!

Ψηφιδωτό με παράσταση της Άρτεμης που κυνηγάει
(από την Υτίκη της Αφρικής· 3ος αι. π.Χ.).

ΟΤΑΝ ΒΓΕΙΣ ΣΤΟ ΚΥΝΗΓΙ, ΠΑΡΕ ΜΑΖΙ ΣΟΥ ΜΟΛΥΒΙ ΚΑΙ ΧΑΡΤΙ

Την παρακάτω επιστολή την απευθύνει ο Πλίνιος ο νεότερος στο φίλο του τον ιστορικό Κορνήλιο Τάκιτο. Και οι δυό τους γεννήθηκαν γύρω στο 60 μ.Χ. και πέθαναν μετά το 113 μ.Χ. Ο Πλίνιος διηγείται πώς πιάστηκαν στα δίχτυα του τρία αγριογούρουνα την ώρα που ο ίδιος, αντί να νοιάζεται για το κυνήγι, χάραζε τις σκέψεις του στις πλάκες (cerae, pugillāres) με τη γραφίδα (stilus). Η επιστολή ανοίγει με τη στερεότυπη φράση Gaius Plinius Cornēlio Tacito suo salūtem (ενν. dicit λέγει)= Ο Γάιος Πλίνιος στέλνει τις ευχές του στο φίλο του Κορνήλιο Τάκιτο· και τελειώνει με τον επίσης στερεότυπο χαρετισμό vale=«ύγίαινε», γειά σου!

Gaius Plinius Cornēlio Tacito suo salūtem. Ridēbis*. Ego tres apros ferōces cēpi. «Ipse?» interrogābis*. Ipse. Ad retia* sedēbam; erat in proximo non venabulum sed stilus et pugillāres; cogitābam aliquid enotabamque; etsi retia vacua, plēnas tamen cēras habēbam. Silvae et solitūdo sunt magna incitamenta cogitatiōnis. Cum in venatiōnibus eris*, licēbit* tibi quoque pugillāres adportāre: vidēbis* non Diānam in montibus sed Minervam errāre. Vale!

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

rideo, 2 γελώ
aper, **apri** κάπρος, αγριογούρουνο
ferox -ōcis άγριος, φοβερός[1]
cēpi (πρκ. του **capio**) έπιασα
ipse, ipsa, ipsum (αντ. δεικτ. - οριστ.) ο ίδιος
interrogo, 1 ρωτώ

ad (πρόθ. + αιτ.) δίπλα, κοντά σε
rete -is (ουδ.) δίχτυ
sedeo, 2 κάθομαι[2]
in proximo πλάι μου[3]
venabulum -i κυνηγετική λόγχη
stilus -i γραφίδα[4]
pugillāres -ium (αρσ., πληθ.) πλάκες αλειμμένες με κερί
cogito, 1 σκέπτομαι
aliquis, aliquid (αόρ. αντ.) κάποιος, κάτι
enoto, 1 κρατάω σημειώσεις
etsi (σύνδ. εναντ.) αν και
vacuus -a -um άδειος (μετά το **vacua** ενν. το **habēbam**)
tamen (επίρρ. ή σύνδ. αντιθ.) όμως
cēra -ae ≃ κερί[5]· **cērae** = **pugillāres**
silva -ae δάσος
solitūdo -inis (θ.) ερημιά· μοναξιά
incitamentum -i ερέθισμα
cogitatio -ōnis (θ.) σκέψη, λογισμός[6]
cum (χρον. σύνδ.) όταν
venatio -ōnis (θ.) κυνήγι[7]· **in venationibus** στο κυνήγι
licet, 2 (απρόσ., + δοτ. προσ. και υποκ. απαρέμφατο) επιτρέπεται, είναι δυνατό· **licet tibi** μπορείς
quoque (επίρρ.) επίσης· **tibi quoque** κι εσύ
adporto, 1 (**ad** + **porto**) φέρνω (κάπου)[8]
Diāna -ae η Άρτεμη (η θεά του κυνηγιού)
Minerva -ae η Αθηνά (η θεά της σοφίας)
mons, montis (αρσ.) βουνό
erro, 1 περιπλανιέμαι
valeo, 2 είμαι υγιής, γερός[9]

Ετυμολογικά: 1. θηρίο, πάν-θηρας 2. *ἕζ-ομαι*, *ἕδ-ρα* 3. prope 4. πρβ. στιλέτο << ιτ. στιλό << γαλλ. 5. *κηρός* 6. < cogito 7. venabulum 8. im-porto 9. > validus > valde

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Τα **τριτόκλιτα φωνηεντόληκτα** σε -e (mar*e*, mar*is*), -al (animal -alis ζώο) και -ar (calcar -āris σπηρούνι) είναι **ουδέτερα** και διαφέρουν από τα αρσενικά/θηλυκά ως προς την αφ. του ενικού (-*i* ≠aur*e*· αλλά πρβ. turr*i*) και την ον., αιτ. και κλητ. του πληθυντικού (-*i*a).

(Τα animal και calcar φαινομενικά μόνο είναι περιττοσύλλαβα, γιατί προέρχονται από τα *animāle και *calcāre με αποκοπή του -*e*. Το rete κλίνεται όπως το mare αλλά με αφ. συνήθως σε -e).

Ενικός			**Πληθυντικός**	
Ον. Αιτ. Κλητ.	mar*e*	animal	mar*i*-a	animal*i*-a
Γεν.	mar*i*-s	animāl*i*-s	mar*i*-um	animal*i*-um
Δοτ. Αφ.	mar*i*	animāl*i*	mar*i*-bus	animal*i*-bus

2. Τα **τριτόκλιτα επίθετα** διαιρούνται σε τρικατάληκτα (acer, acris, acre οξύς· celer, celeris, celere γρήγορος), δικατάληκτα (brevis, brevis, breve σύντομος)· και μονοκατάληκτα (ferox-ōcis άγριος-α-ο).

Σχηματίζουν την αφαιρ. του ενικού σε -*i* (όπως reti), τη γεν. του πληθυντικού σε -*i*um (όπως aurium) και την ονομαστ., αιτ. και κλητ. του πληθυντικού των ουδετέρων σε -*i*a (όπως retia). Στον πληθυντικό (ον., αιτ. και κλητ.) τα μονοκατάληκτα έχουν ξεχωριστό τύπο για το ουδέτερο (ferōces αρσ. και θηλ.· ferocia ουδ.).

Ενικός						
Ον. Κλ.	acer	acris	acre	brevis	brevis	breve
Γεν.		acris			brevis	
Δοτ. Αφ.		acri			brevi	
Αιτ	acrem		acre	brevem		breve

Πληθυντικός				
Ον. Αιτ. Κλ.	acres	acria	breves	brevia
Γεν.	acrium		brevium	
Δοτ. Αφαιρ.	acribus		brevibus	

Ενικός				Πληθυντικός	
Ον. Κλητ.	ferox	ferox	ferox	ferōces	ferocia
Γεν.	ferōcis			ferocium	
Δοτ. Αφαιρ.	ferōci			ferocibus	
Αιτ.	ferōcem		ferox	ferōces	ferocia

Σημ.: Το επίθετο celer, celeris, celere σχηματίζει τη γενική του πληθυντικού σε -um: celerum.

3. **Η οριστική του ενεργητικού μέλλοντα της α΄ και β΄ συζυγίας** σχηματίζεται ως εξής:

ενεστωτικό θέμα + b + συνδ. φωνήεν (i,o,u)
+ βασικές καταλήξεις.

Οριστική του ενεργητικού μέλλοντα

	Α΄ συζυγία		Β΄ συζυγία	
α΄	amā*b*-o	ama*bi*-mus	delē*b*-o	dele*bi*-mus
β΄	amā*bi*-s	ama*bi*-tis	delē*bi*-s	dele*bi*-tis
γ΄	amā*bi*-t	amā*bu*-nt	delē*bi*-t	delē*bu*-nt

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν τα κενά των καταλήξεων με το ρήμα στο μέλλοντα. Προσοχή στον τονισμό!
Tu aprum ferōcem vide.....
Nos ad retia sede.....
Ille pugillāres adporta.....
Tu amīcam interroga.....
Poeta fortūnam adversam deplora.....
Vos de collibus advola.....
Rōmāni pericula propulsa.....
Aenēas in Africam naviga.....
Leges civitātem contine.....
Poēta gloriae Vergili stude.....

II. Lex omnis, aper ferox, rete vacuum: να κλιθούν μαζί.

III. Δικαιολογήστε το γένος των ουσιαστικών cogitatio και solitūdo.

IV. Vidēbis... errāre: να γίνει η σύνταξη της πρότασης.

V. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Ο ποιητής θα δει τα αγριογούρουνα να περιπλανιώνται στα βουνά.
Θα απομακρύνουμε (propulso) τους κινδύνους (periculum) με την ανδρεία μας (virtus-ūtis, θ.).

Ο γρουσούζης

Vidisti semel, Oppiāne, tantum
aegrum me: male saepe te *vidēbo*.
(Μαρτιάλης 8,25)

Μια φορά με είδες, Οππιανέ, κι αυτή ήμουν
άρρωστος: αλίμονό μου αν θα σε βλέπω συχνά!

Η ΕΓΚΑΘΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗ ΡΩΜΗ

Τον 6ο αιώνα π.Χ. η Ρώμη περιέρχεται στην ετρουσκική κυριαρχία. Οι τελευταίοι βασιλιάδες της, οι Ταρκύνιοι, είναι Ετρούσκοι. Γύρω στα 510 π.Χ. όμως ο Ταρκύνιος ο Υπερήφανος (Tarquinius Superbus) εκδιώκεται από τη Ρώμη και εγκαθιδρύεται η «δημοκρατία» ή, όπως έλεγαν οι Ρωμαίοι, η ελεύθερη πολιτεία (libera res publica). Οι Ρωμαίοι δε διατήρησαν την ανάμνηση του ξένου ζυγού, μόνο την ανάμνηση της βασιλείας. Την εκδίωξη του Ταρκυνίου τη συνέδεσαν με την προσβολή που έκανε ο γιος του Σέξτος (Sextus) στη γυναίκα του Ταρκύνιου Κολλατίνου (Tarquinius Collatīnus) Λουκρητία, με αποτέλεσμα ο Ιούνιος Βρούτος (Iunius Brutus) να καλέσει το λαό σε εξέγερση. Η στάση της Λουκρητίας προβαλλόταν στη Ρώμη ως υπόδειγμα γυναικείας αρετής (pudicitia)· επισημαίνουμε ακόμη ότι στην περίοδο της δημοκρατίας οι λέξεις rex (βασιλιάς) και regnum (βασίλειο) είχαν έντονα αρνητικό περιεχόμενο.

Tarquinius Superbus, septimus atque ultimus regum, hoc modo imperium perdit*. Filius eius Sextus Tarquinius pudicitiam Lucrētiae, uxōris Collatīni laedit*. Marītus et pater et Iunius Brutus eam maestam inveniunt*. Illis femina cum lacrimis iniuriam aperit* et cultro se ipsam interficit . Brutus ex vulnere dolōre magno cultrum extrahit* et delictum punīre parat. Populum concitat et Tarquinio imperium adimit*. Liber iam populus Rōmānus duo consules, Iunium Brutum et Tarquinium Collatīnum, deligere* constituit*.

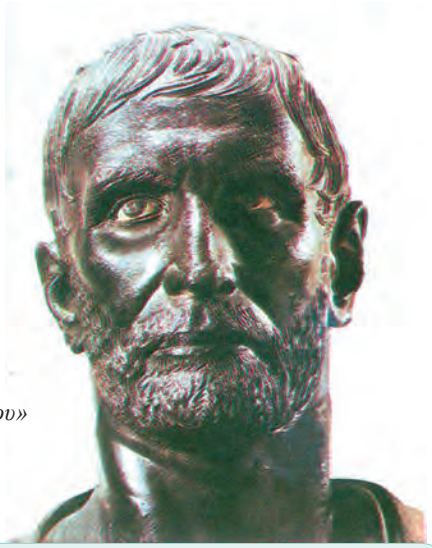

Κεφάλι του «Βρούτου» (3ος αι. π.Χ.).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

septimus -a -um ≃ έβδομος[1]
atque (σύνδ.) και
rex, rēgis βασιλιάς[2]
modus -i τρόπος[3]· **hoc modo** (αφαιρ. του τρόπου) με αυτό τον τρόπο
imperium -ii (i) εξουσία[4]
perdo, 3 χάνω
pudicitia -ae «τιμή», αιδημοσύνη, αγνότητα
uxor -ōris (θ.) σύζυγος (η)
laedo, 3 βλάπτω, προσβάλλω
marītus -i σύζυγος (ο)
pater -tris (αρσ.) ≃ πατέρας
maestus -a -um περίλυπος
invenio, 4 (+ 2 αιτ.) βρίσκω
illis δοτ. πληθ. του **ille**, **illa**, **illud** εκείνος
fēmina -ae γυναίκα[5]
lacrima -ae ≃ δάκρυ[6]
aperio, 4 (+ αιτ. και δοτ.) αποκαλύπτω (βλ. το μάθ. XIV)
culter -tri μαχαίρι
se ipsam τον εαυτό της· **se ipsam interficit** αυτοκτονεί
interficio, 3* σκοτώνω (βλ. το μάθ. XIV)
vulnus -eris (ουδ.) τραύμα[7] **ex vulnere** από το τραύμα
dolor -ōris (αρσ.) πόνος, οδύνη

dolōre αφ. του τρόπου
extraho, 3 βγάζω (τραβώντας)
delictum -i έγκλημα
punio, 4 τιμωρώ[8]
paro, 1 (+ απαρ.) ετοιμάζομαι να
concito, 1 ξεσηκώνω
adimo, 3 (+ αιτ. και δοτ. του προσώπου) αφαιρώ
iam (επίρρ.) πια
duo, **duae**, **duo** ≃ δύο
consul -is ύπατος
deligo, 3 εκλέγω
constituo, 3 (+ απαρ.) αποφασίζω να

Ετυμολογικά: 1. < septem ≃ έπτά 2. > ρήγας· πρβ. rēgīna, rēgius 3. πρβ. μόδα, μοντέλο << ιτ. 4. impero· ιμπεριαλισμός << γαλλ. 5. θη-λυκός, θη-λάζω, fi-lius 6. < *δάκρυ-μα* 7. ουλή 8. ποινή ⩾ poena

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Η **οριστική του ενεργητικού ενεστώτα της δ΄ συζυγίας** (θέμ. audi-) σχηματίζεται ως εξής:

ενεστωτικό θέμα + βασικές καταλήξεις

Η **οριστική του ενεργητικού ενεστώτα της γ΄ συζυγίας** (θέμ. leg-) σχηματίζεται ως εξής:

ενεστωτικό θέμα + συνδ. φων. + βασικές καταλήξεις

	Γ΄ συζυγία		**Δ΄ συζυγία**	
α΄	leg-o	leg*i*-mus	audi-o	audī-mus
β΄	leg*i*-s	leg*i*-tis	audi-s	audī-tis
γ΄	leg*i*-t	leg*u*-nt	audi-t	audi-*u*nt

2. Τα **απαρέμφατα του ενεργητικού ενεστώτα** σχηματίζονται ως εξής:

audī-re (δ΄ συζ.): ενεστωτικό θέμα + κατάληξη -re

lege-re (γ΄ συζ.): ενεστωτικό θέμα + συνδ. φων. + κατάληξη -re

Η γ΄ συζυγία έχει βραχύχρονο συνδετ. φωνήεν (legĕ-re) και η δ΄ μακρόχρονο θεματικό φωνήεν (audī-re). Προσοχή λοιπόν στον τονισμό: légimus, légitis, αλλά audī́mus, audī́tis.

3. **Ο παρατατικός της γ΄ και δ΄ συζυγίας** σχηματίζεται όπως και της α΄ και β΄ συζυγίας, με τη διαφορά ότι παρεμβάλλεται το φωνήεν -ē- ανάμεσα στο ενεστωτικό θέμα και στο πρόσφυμα -ba-: legē-bam, audiē-bam.

4. **Η δεικτ. αντων. hic haec hoc** δηλώνει πρόσωπο ή πράγμα κοντινό (τοπικά ή χρονικά) σε αυτόν που μιλάει (= *οὗτος*)· **η δεικτική αντωνυμία ille illa illud** δηλώνει πρόσωπο ή πράγμα απομακρυσμένο (=*ἐκεῖνος*). Η hic μπορεί να αναφέρεται και στα επόμενα (hoc modo perdit· πρβ. *τάδε λέγει*). Για την κλίση της βλ. τη Γραμματική. **Η δεικτική αντωνυμία ipse ipsa ipsum** χρησιμοποιείται ως *οριστική* = αυτός ο ίδιος· π.χ. ipse pater (*αὐτός ὁ πατήρ*). Η έννοια αυτή της επιτρέπει να ενισχύει και άλλες αντωνυμίες π.χ. ego ipse (εγώ ο ίδιος), hic ipse, se ipsum κτλ. Για την κλίση της βλ. τη Γραμματική.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν τα κενά των καταλήξεων με το ρήμα στον ενεστώτα. Προσοχή στον τονισμό!
Vos imperium perd.....
Nos legātos inveni.....
Ego delictum puni.....
Rōmāni Tarquinio imperium adim.....
Rōmāni consules delig.....
Vos cultrum extrah.....

II. Να συμπληρωθούν οι απαρεμφατικοί τύποι στις παρακάτω προτάσεις και να χαρακτηριστούν τα απαρέμφατα (τελικά-ειδικά):
Miles cultrum ..... debet (extraho)
Brutus populum iubet Tarquiniō imperium..... (adimo)
Hostes ad castra..... audio (advenio, 4 φτάνω)
Libertātem..... possumus (restituo, 3 αποκαθιστώ)

III. Να συμπληρωθούν τα κενά των καταλήξεων στην άσκηση I με το ρήμα στον παρατατικό. Προσοχή στον τονισμό!

IV. Να τοποθετηθεί ο σωστός τύπος της αντωνυμίας ipse δίπλα στην προσωπική αντωνυμία π.χ.: se interficit = se *ipsum* (*ipsam*) interficit.

me ..... amo	nos ..... amāmus
te ..... amas	vos ..... amātis
se ..... amat	se ..... amant

V. Hic modus, illud delictum: να κλιθούν μαζί.

VI. Να μεταφραστούν οι παρακάτω προτάσεις στα λατινικά:
Οι Ρωμαίοι αποφασίζουν να εκλέξουν δυο υπάτους.
Ο Βρούτος αποκαλύπτει στο λαό την προσβολή (iniuria-ae) και τιμωρεί το βασιλιά.

Στίχοι που δεν τους διαβάζουν είναι ανύπαρκτοι

Versiculos in me narrātur *scribere* Cinna.
Non scribit, cūius carmina nemo legit.
(Μαρτιάλης, 3,9)

Λένε πως ο Κίννας γράφει στίχους εναντίον μου:
Οποιανού όμως τα ποιήματα δε διαβάζονται,
αυτός είναι σα να μη γράφει.

Η ΠΡΟΦΗΤΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑ

Στο πρώτο βιβλίο της «Αινειάδας» του Βιργιλίου ο Δίας (Jupiter) καθησυχάζει τη θυγατέρα του Αφροδίτη (Venus) που εκφράζει την αγανάκτησή της για τον αδιάκοπο κατατρεγμό του γιου της Αινεία από την Ήρα (Juno). Ο Δίας τη διαβεβαιώνει ότι το πεπρωμένο του Αινεία είναι να κατακτήσει και να εκπολιτίσει την Ιταλία. Ο γιος του Ίουλος (Iūlus ή Ascanius) θα κτίσει την Alba Longa. Τριακόσια χρόνια αργότερα, από τον Άρη και την ιέρεια Ρέα Σίλβια (Ilia) θα γεννηθούν οι δίδυμοι Ρώμος (Remus) και Ρωμύλος (Rōmulus), που θα τραφούν από το γάλα της θρυλικής λύκαινας. Ο Ρωμύλος θα κτίσει τη Ρώμη και θα δώσει το όνομά του στους Ρωμαίους. Ο απόγονός του Καίσαρας Αύγουστος θα κλείσει τις πύλες του ναού του Ιανού –σημάδι πως τέλειωσαν οι πόλεμοι– και θα επαναφέρει τη χρυσή εποχή του Κρόνου. Ο Αινείας και ο Αύγουστος είναι προορισμένοι από τη μοίρα (fatum) να αποθεωθούν. Η πεποίθηση ότι η ιστορική πορεία της Ρώμης ήταν προαποφασισμένη ήταν βαθιά εδραιωμένη στους Ρωμαίους και προβάλλεται ιδιαίτερα από τη λογοτεχνία των χρόνων του Αυγούστου.

Aenēas bellum ingens geret* in Italiā. Populos ferōces contundet*, mores eis impōnet* et moenia condet*. Tu Aenēam ad caelum feres*. Postea Iūlus, Aenēae filius, regnum ab Lavinio transferet* et Albam Longam muniet*. Post trecentos annos Ilia duos filios, Rōmulum et Remum, pariet*, quos lupa nutriet*. Rōmulus moenia Martia condet* Romanosque de suo nomine appellābit. Rōmānis imperium sine fine erit*. Caesar Augustus, ab Iūlo ortus, Belli portas claudet* et Saturnium regnum restituet*. Hunc tu, ut Aenēam, in caelo accipies*.

Ανάγλυφη παράσταση με τον Αύγουστο και την Αφροδίτη· από την Ara Pietatis στη Ρώμη (43 μ.Χ.)

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

ingens -ntis πελώριος, φοβερός
gero, 3 διεξάγω, κάνω
contundo, 3 συντρίβω
mores -um ήθη, θεσμοί
impōno, 3 (+ αιτ. και δοτ.) επιβάλλω
moenia -ium (μόνο πληθ.) τείχη[1] (πόλεις)
condo, 3 κτίζω
caelum -i ουρανός[2]
fero, 3 ≃ φέρνω·
ad caelum fero αποθεώνω
postea (επίρρ.) μετά
regnum -i βασίλειο[3]
Lavinium -ii (i) το Λαβίνιο, πόλη στο Λάτιο
transfero, 3 ≃ μεταφέρω
Alba Longa η Άλβα Λόγγα
munio, 4 οχυρώνω[4]
post (πρόθ. + αιτ.) μετά
trecenti -ae -a ≃ τριακόσιοι
pario, 3* (βλ. το μάθ. XIV) γεννώ
lupa -ae ≃ λύκαινα
nutrio, 4 (ανα)τρέφω
Martius -a -um του (θεού) Άρη
moenia Martia τα τείχη του Άρη, δηλ. της Ρώμης (ο Άρης ήταν πατέρας του Ρώμου και του Ρωμύλου)
nomen -inis (ουδ.) ≃ όνομα· **de suo nomine** από το όνομά του
appello, 1 ονομάζω
Rōmānis δοτ. κτητ.
finis, **-is** (αρσ.) τέλος[5]
ortus καταγόμενος, απόγονος
ab Iūlo (εμπρ. αφ. της καταγωγής) από τον Ίουλο
porta -ae πύλη[6]
claudo, 3 ≃ κλείνω
Saturnius -ia -ium του Κρόνου· (**Saturnus -i** ο Κρόνος)
Saturnium regnum η βασιλεία του Κρόνου, ο χρυσός αιώνας της ανθρωπότητας σύμφωνα με την ελληνική και ρωμαϊκή αντίληψη.
restituo, 3 αποκαθιστώ, ξαναφέρνω
accipio, 3* (βλ. το μάθ. XIV) (υπο)δέχομαι

Ετυμολογικά: 1. ά-μυνα 2. πρβ. σιελ << γαλλ. 3. rēgīna, rex 4. moenia 5. finālis· = τελικός· πρβ. φινάλε << ιτ. 6. > πόρτα

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Η οριστική του ενεργητικού μέλλοντα της γ΄ και δ΄ συζυγίας** σχηματίζεται ως εξής:

ενεστωτικό θέμα + χαρακτηρ. φωνήεν + βασικές καταλήξεις

Το χαρακτηριστικό φωνήεν είναι το -ē- για όλα τα πρόσωπα εκτός από το α΄ ενικό. Ο μέλλοντας του sum έχει ως χαρακτηριστικό φωνήεν το -ĭ- (o, u):

Γ΄ συζυγία	**Δ΄ συζυγία**	**Sum**	
leg*a*-m	audi*a*-m	er-o	< *eso (ρωτακισμός)
leg*e*-s	audi*e*-s	er*i*-s	
leg*e*-t	audi*e*-t	er*i*-t	
leg*ē*-mus	audi*ē*-mus	er*i*-mus	
leg*ē*-tis	audi*ē*-tis	er*i*-tis	
leg*e*-nt	audi*e*-nt	er*u*-nt	

2. **Κλίση του fero.** Το fero (θεμ. fer-) παρουσιάζει τύπους θεματικούς αλλά και α θ έ μ α τ ο υ ς . Το θεματικό φωνήεν απουσιάζει πριν από καταλήξεις που αρχίζουν από s, t και r. (βλ. και το Επίμ. για τα ρήματα)

ΟΡΙΣΤΙΚΗ

Ενεστώτας	**Παρατατικός**	**Μέλλοντας**	**Απαρέμφατο**
fer-o	fer*ēba*-m	fer*a*-m	fer-re
fer-s	fer*ēba*-s	fer*e*-s	

fer-t	fer*ēba*-t	fer*e*-t	
feri-mus	fer*ebā*-mus	fer*ē*-mus	
fer-tis	fer*ebā*-tis	fer*ē*-tis	
fer*u*-nt	fer*eba*-nt	fer*e*-nt	

3. **Οι προθέσεις ως πρώτο συνθετικό ενός ρήματος (ή ονόματος)** παθαίνουν φωνητικές αλλοιώσεις ανάλογα με το φθόγγο που ακολουθεί. Η cum π.χ. (com-, compello) εμφανίζεται με τη μορφή con- (contundo), co- (coopto). Ιδιαίτερα συχνή είναι η περίπτωση της αφομοίωσης π.χ. impōno < in-pōno, accipio < ad-capio, appropinquo < ad-propinquo κτλ. (πρβ. *ἐμμένω*, *συμπλέω* κτλ.). Η ύπαρξη διπλών παράλληλων τύπων είναι συνηθισμένο φαινόμενο: π.χ. conloco και colloco, conlaudo και collaudo, adfero και affero κτλ.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν τα κενά των καταλήξεων με το ρήμα στον απλό μέλλοντα. Προσοχή στον τονισμό!
Ego bellum ger..... . Nos populos ferōces contund..... .
Rōmāni eis mores impōn..... .
Tu Albam Longam muni..... .
Iliae (δοτ.) duo filii er..... . Ego portam claud..... .
Tu regnum restitu..... . Jupiter Aenēam in caelo accipi..... .

II. Να συμπληρωθούν οι καταλήξεις των fero και transfero:
Iūlus regnum transfer..... debet. Poēta iniuriam non fer..... (παρατ.). Caesar in Celtibēriam (κεντρ. Ισπανία) bellum transfer..... (ενεστ.). Nos castra in eum locum transfer..... (ενεστ.).

III. Bellum ingens, populus ferox να κλιθούν μαζί.

IV. Να συνταχθούν οι προτάσεις: mores eis impōnet; Rōmānis imperium sine fine erit.

V. Aenēam και Aenēan: ποια από τις δύο καταλήξεις έχει ελληνική προέλευση;

VI. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις (βλ. το Λεξ. του μαθ. IX):
Ο Βρούτος θα ξεσηκώσει το λαό και θα αφαιρέσει την εξουσία από τον Ταρκύνιο.
Οι Ρωμαίοι θα αποφασίσουν να εκλέξουν δυο υπάτους.

Πέθανε πρώτα και βλέπουμε!

Herēdem tibi me, Catulle, dicis.
non *credam*, nisi legero, Catulle.
(Μαρτιάλης 12,73)

Λες πως θα σε κληρονομήσω, Κάτουλλε.
Αν δεν το δω γραφτό[1], δε σε πιστεύω.

1. ενν. στη διαθήκη σου.

Η ΡΩΜΗ ΚΑΙ Η ΚΑΡΧΗΔΟΝΑ

Η Ρώμη και η Καρχηδόνα συνέδεσαν τις τύχες τους με τρεις πολέμους σε διάστημα 120 περίπου χρόνων. Ο δεύτερος Καρχηδονιακός πόλεμος (218-202 π.Χ.) υπήρξε μια τόσο οδυνηρή εμπειρία για τους Ρωμαίους, ώστε η ανάγκη της διατήρησης ή της καταστροφής της Καρχηδόνας να αποτελέσει στις επόμενες δεκαετίες το επίκεντρο μιας ζωηρής πολιτικής διαμάχης. Ο ιστορικός Σαλλούστιος (και άλλοι ιστορικοί) αποδίδει έναν καθοριστικό ρόλο στην εξαφάνιση του «φόβου των Καρχηδονίων», όσο αφορά την εξέλιξη των ηθών στη Ρώμη (βλ. το μάθ. IV). Οι Ρωμαίοι είδαν τη νίκη τους στο δεύτερο Καρχηδονιακό πόλεμο ως θρίαμβο της αντοχής και της καρτερίας τους (constantia) παρά τις αλλεπάλληλες ήττες που υπέστησαν από τον Αννίβα. Στον τελευταίο αναγνώρισαν φυσικά και στρατιωτικά προσόντα, αλλά υπογράμμισαν τα ηθικά του ελαττώματα (σκληρότητα, δολιότητα, ασέβεια) που στα μάτια τους προδίκαζαν την τελική του ήττα.

Απεικόνιση του Αννίβα σε αργυρό νόμισμα (τέλος του 3ου αι. π.Χ.).

Hannibal, dux Carthaginiensis, VI et XX annos natus, omnes gentes Hispaniae bello superāvit* et Saguntum vi expugnāvit*. Postea Alpes, quae Italiam ab Galliā seiungunt, cum elephantis transiit*. Ubi in Italiā fuit, apud Ticīnum, Trebiam, Trasumēnum et Cannas copias Rōmanōrum profligāvit* et delēvit*. Populus Rōmānus cladem Cannensem pavidus audīvit*. In agro Falerno Hannibal ex insidiis Fabii Maximi se expedīvit*. Postquam XIV annos in Italiā complēvit*, Carthaginienses eum in Africam revocavērunt*. Ibi Hannibal bellum cum Rōmānis componere frustra cupīvit*. Denique cum P. Scipiōne apud Zamam dimicāvit*, sed Rōmāni victoriam reportavērunt*.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Hannibal -alis ο Αννίβας
dux -cis (αρσ.) αρχηγός, στρατηγός[1]
Carthaginiensis -is -e Καρχηδόνιος, επιθ. (ουσ. -is, -is)
VI et XX (**sex et viginti** ≃ *ἕξ καί εἴκοσι*) **annos natus** 26 χρονών
gens, gentis (θ.) έθνος, λαός
Hispania -ae η Ισπανία
supero, 1 νικώ[2]
Saguntum -i το Σάγουντο (πόλη της Ισπανίας)
Alpes -ium οι Άλπεις
ab (πρόθ. + αφ.) από
seiungo, 3 χωρίζω
elephas -ntis (αρσ.) και **elephantus -i** (ετερόκλιτο) ελέφαντας
transeo, **-ii**, **-itum**, **-īre** (**trans** + **eo** πηγαίνω) περνώ, διέρχομαι[3]
ubi (χρον. σύνδ.) όταν
fuit γ΄ εν. του πρκ. του **sum**
apud (πρόθ. + αιτ.) κοντά
Ticīnus -i ο ποταμός Τίκινος
Trebia -ae (αρσ.) ο ποταμός Τρεβίας
Trasumēnus -i η λίμνη Τρασιμένη
Cannae -ārum οι Κάννες
copiae -ārum (πληθ.) στρατιωτικές δυνάμεις[4]
proflīgo, 1 κατατροπώνω

clades -is (θ.) καταστροφή, συντριβή[5]
Cannensis -is -e των Καννών
pavidus -a -um έντρομος
ager Falernus ο «Φαλερνός αγρός», περιοχή της Καμπανίας
expedio, 4 απελευθερώνω[6]
-me ξεφεύγω, ξεγλιστρώ
postquam (χρον. σύνδ.) αφού
XIV (**quattuordecim**) ≃ δεκατέσσερις
compleo, 2 συμπληρώνω[7]
revoco, 1 ανακαλώ
compōno, 3 (**bellum**) τελειώνω τον πόλεμο (με συνθήκη)
frustra (επίρρ.) μάταια
cupio, 3* (+ απαρ.) επιθυμώ (βλ. το μάθ. XIV)
Publius Scipio ο Πόπλιος Σκιπίωνας
dimico, 1 αγωνίζομαι, δίνω μάχη
victoria -ae νίκη
reporto, 1 (**re** + **porto**) κερδίζω (τη νίκη)

Ετυμολογικά: 1. > δούκας 2. < super ≃ *ὑπέρ* 3. πρβ. τράνζιτ 4. copia = πλήθος· πρβ. (φωτο)κόπια 5. *κλάω* 6. ex+pes ≃ πόδι· πρβ. *ἐκποδών* 7. πρβ. κομπλέ << γαλλ.· plē-nus

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Από το **θέμα του παρακειμένου** σχηματίζονται ο ενεργητικός παρακείμενος, ο υπερσυντέλικος και ο συντελεσμένος μέλλοντας. Για την α΄, β΄ και δ΄ συζυγία ο **χρονικός χαρακτήρας** όλων των χρόνων που σχηματίζονται από το θέμα του παρακειμένου κανονικά είναι το -v-. Έτσι το θέμα του παρακειμένου διαμορφώνεται σε: amāv-, delēv-, audīv-. Οι **ειδικές καταλήξεις** της οριστικής του παρακειμένου και των τεσσάρων συζυγιών είναι:

-i, -isti, -it, -imus, -istis, -ērunt

ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΥ

Α΄ συζυγία	**Β΄ συζυγία**	**Δ΄ συζυγία**	**Sum**
amāv-i	delēv-i	audīv-i	fu-i (θέμα fu-)
amav-isti	delev-isti	audiv-isti	fu-isti

amāv-it	delēv-it	audīv-it	fu-it
amav-imus	delev-imus	audiv-imus	fu-imus
amav-istis	delev-istis	audiv-istis	fu-istis
amav-ērunt	delev-ērunt	audiv-ērunt	fu-ērunt

Σημ.: Ανάμεσα σε όμοια φωνήεντα (αλλά και σε άλλες περιπτώσεις) το -v- του παρακειμένου συχνά παθαίνει συγκοπή και μπορεί να ακολουθήσει συναίρεση π.χ. audī-v-i > áudii· audi-v-isti > audisti.

2. Οι χρόνοι των ρημάτων με βάση τους οποίους σχηματίζουμε τους υπόλοιπους λέγονται **αρχικοί** και είναι οι εξής: ο ενεστώτας (ενεστωτικό θέμα), ο παρακείμενος (θέμα του παρακειμένου), το σουπίνο (θέμα του σουπίνου) και το απαρέμφατο του ενεστώτα.

Το σουπίνο σχηματίζεται ως εξής:

amo, amāvi, amātum, amāre
deleo, delēvi, delētum, delēre
audio, audīvi, audītum, audīre

3. Οι **χρονικές προτάσεις** που εισάγονται με το postquam (αφού), ubi και ut (όταν, μόλις) και simul (μόλις) εκφράζουν το **προτερόχρονο**· όταν αναφέρονται στο παρελθόν, συνήθως εκφέρονται με την οριστική του παρακειμένου.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν οι σωστές καταλήξεις του παρακειμένου. Προσοχή στον τονισμό!
Carthaginienses Saguntum expugnav..... .
Nos Rōmānos bello superav..... .
Carthaginienses Alpes transi..... .
Vos exercitum profligav..... et delev..... .

Tu XIV annos in Italia complev..... .
Rōmāni diu principes (κύριοι) terrārum fu..... .
Nos ducem ex Italiā revocav..... .
Vos apud Cannas dimicav..... .

II. Να σχηματιστούν τρεις προτάσεις με τα ρήματα transfero, claudo, compōno στο απαρέμφατο, με ρήμα εξάρτησης το cupio.

III. Omnes gentes: Να κλιθούν μαζί.

IV. Να τονιστούν οι λέξεις: Hannibalis, Hispaniae, elephas, Trebiam, Ticinum.

V. Να χαρακτηριστούν συντακτικά οι τύποι: vi (πρβ. *βίᾳ εἷλον τὸ χωρίον*)· cum elephantis (πρβ. *κατέπλευσεν ναυσίν εἴκοσι*).

VI. Να συμπληρωθεί το postquam ή το ubi:
..... Hannibal Saguntum expugnāvit, in Italiam transiit.
Terror (τρόμος) Romānos occupāvit, ... cladem Cannensem audivērunt.
..... bellum componere frustra cupīvit, cum P. Scipiōne dimicāvit.

Να γιατρός, να μάλαμα!

Languēbam: sed tu comitātus protinus ad me
venisti centum, Symmache, discipulis.
Centum me *tetigēre* manus Aquilōne gelātae.
Non habui febrem, Symmache, nunc habeo.
(Μαρτιάλης 5,9)

Στην αδιαθεσία μου έτρεξες, Σύμμαχε,
παρέα με τους εκατό σου βοηθούς.
Χέρια εκατό με άγγιξαν, παγωμένα απ' το βοριά·
τότε δεν είχα πυρετό, Σύμμαχε, τώρα όμως έχω.

Ένας ύπατος (με συνοδεία αξιωματούχων) που αναλαμβάνει επίσημα τα καθήκοντά του (παράσταση από σαρκοφάγο· γύρω στο 270 μ.Χ.)

Ο ΥΠΑΤΟΣ ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΚΥΛΑΚΙ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ ΤΟΥ

Οι Ρωμαίοι πίστευαν στα θεόσταλτα σημάδια (omina) και στην ικανότητά τους να τα διαβάζουν. Οι σελίδες του ιστορικού Τ. Λιβίου είναι γεμάτες από ετήσιες απαριθμήσεις διοσημιών και οιωνών (όπως τερατογενέσεις, βροχή από περίεργα αντικείμενα κτλ.). Πριν από κάθε σοβαρή απόφασή τους (κρατική ή ιδιωτική) οι Ρωμαίοι φρόντιζαν να διερευνήσουν τη βούληση των θεών, καταφεύγοντας κυρίως στην ορνιθομαντεία (μελέτη του πετάγματος και της φωνής των πουλιών). Επίσης έδιναν πίστη και σε σημάδια που εμφανίζονταν ακάλεστα, όπως τυχαίες κουβέντες. Στο παρακάτω κείμενο διαβάζουμε πως ο ύπατος Αιμίλιος Παύλος θεώρησε ως ευοίωνο σημάδι για την επικείμενη σύγκρουσή του με το βασιλιά της Μακεδονίας Περσέα (Perseus) την αναγγελία ενός θλιβερού συμβάντος: όταν γύρισε στο σπίτι του, αφού του είχε ανατεθεί η αρχιστρατηγία του πολέμου αυτού, η κόρη του του ανάγγειλε θλιμμένη το θάνατο του αγαπημένου της σκύλου Persa με τα λόγια «Persa periit» (δηλ. ο Πέρσης πέθανε).

L. Aemilio Paulo consuli iterum bellum cum Perse rege gerere obtigit*. Ut domum ad vesperum rediit*, filiola eius Tertia, quae tum erat admodum parvula, ad complexum patris cucurrit*. Pater filiae osculum dedit* sed animadvertit* eam esse tristiculam. «Quid est» inquit «mea Tertia? Cur tristis es? Quid tibi accidit?» «Mi pater» respondit* illa «Persa periit*». Perierat enim catellus eo nomine, quem puella multum amābat. Tum pater Tertiae dixit* «omen accipio». Sic ex fortuīto dicto spem praeclāri triumphi animo praesumpsit*.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

iterum για δεύτερη φορά· **consul iterum** ύπατος για δεύτερη φορά
Perses -ae ο Περσέας, βασιλιάς της Μακεδονίας (για την κλίση πρβ. **Anchīses -ae**)
obtingit, -tigit, -tingĕre (απρόσ. + δοτ. προσ. και υποκ. απαρ.) μου λαχαίνει (ο κλήρος) να· η σύνταξη: **Aemilio Paulo (consuli iterum) obtigit gerere bellum cum Perse rege**
ut = **ubi** (σύνδ. χρον.)
domum (βλ. το μάθ. XIII) στο σπίτι του (κίνηση προς κάποιο τόπο)
ad vesperum(1) το βραδάκι
redeo, -ii, -itum, -īre, 4 (**red** + **eo**) επιστρέφω
filiola -ae κορούλα(2)
tum (επίρρ.) τότε
admodum (**ad** + **modum**) πάρα πολύ
parvus -a -um μικρός(3)· **parvulus -a -um** (υποκορ.) μικρούλης
complēxus -us (δ΄ κλισ. βλ. το μάθ. XIII) αγκαλιά (-σμα)
curro, cucurri, cursum, currĕre, 3 τρέχω(4)
osculum -i φιλί
dō, dedi, datum, dare δίνω(5)
animadverto, -verti, -versum, -vertĕre, 3 (+ απαρ.) παρατηρώ
tristiculus (υποκ. του **tristis** = θλιμμένος) λιγάκι θλιμμένος
quis, quid? (ερωτ. αντ.) ποιος; (για την κατάληξη του ουδ. πρβ. **id**)
inquam (ρήμα ελλειπτ.· χρησιμ. παρενθετικά) λέγω
cur? (ερωτ. επίρρ.) γιατί;
accĭdit, accĭdit, -, acciděre (**ad** + **cado** = πέφτω), 3 (+ δοτ. προσ.) συμβαίνει
respondeo, -spondi, -sponsum, -spondēre, 2 (**re** + **spondeo**) απαντώ, αποκρίνομαι
pereo, -ii, -itum, -īre, 4 (**per** + **eo**) χάνομαι, πεθαίνω(6)
Persa -ae ο Πέρσης, το όνομα του σκυλιού
perierat (υπερσ.) είχε πεθάνει
catellus -i σκυλάκι
dīco, dixi, dictum, dicĕre, 3 λέγω(7)
omen -inis (ουδ.) οιωνός
fortuītus -a -um τυχαίος(8)
dictum -i λόγος(9)
spes -ei (ε΄ κλισ. βλ. το μάθ. XIV) ελπίδα
praeclārus -a -um πολύ λαμπρός, περίλαμπρος
triumphus -i ≃ θρίαμβος
praesūmo, -sumpsi, -sumptum, -sumĕre, 3 (**prae** + **sumo**) προγεύομαι

Ετυμολογικά: 1. = *πρὸς ἑσπέραν* 2. υποκορ. του filia 3. *παῦρος* 4. πρβ. κούρσα << γαλλ. κουρσεύω, κουρσάρος 5. *δί-δω-μι* 6. πρβ. per-do = χάνω 7. *δείκ-νυμι* 8. fortūna 9. < dico

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ο ενεργητικός παρακείμενος των ρημάτων της γ΄ συζυγίας σχηματίζεται με 4 διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με το ρήμα: (α) Με το **χρονικό χαρακτήρα -v-** π.χ. peto (ζητώ), petī-*v*i (και peti-i) (β) Με το **χρονικό χαρακτήρα -s-** (πρβ. τον ενεργητικό αόριστο της ελληνικής) π.χ. repo (έρπω), rep-si· dico, dixi < *dic-si) (γ) Με **έκταση του ριζικού φωνήεντος** π.χ. lĕgo, lēg-i (δ) Με **αναδιπλασιασμό** π.χ. curro, cu-curri (πρβ. τον ελλην. παρακείμενο *λύω*, *λέ-λυκα*). Η κλίση του δε διαφέρει από την κλίση των άλλων συζυγιών:

ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΥ ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΟΥ

pet-o	**dic-o**	**lĕg-o**	**curr-o**
petī*v*-i	di*x*-i	lēg-i	*cu*curr-i
peti*v*-isti	di*x*-isti	lēg-isti	*cu*curr-isti
petī*v*-it	di*x*-it	lēg-it	*cu*curr-it
peti*v*-imus	di*x*-imus	lēg-imus	*cu*curr-imus
peti*v*-istis	di*x*-istis	lēg-istis	*cu*curr-istis
peti*v*-ērunt	di*x*-ērunt	lēg-ērunt	*cu*curr-ērunt

Σημ.: Στα σύνθετα ο αναδιπλασιασμός κατά κανόνα εξαφανίζεται: cado, ce-cidi· αλλά accido, accidi.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν οι σωστοί τύποι του παρακειμένου. Προσοχή στον τονισμό!
Filiae ad complēxum patris ..... . (curro)
Nos filiae osculum ..... . (do)
Vos filiam maestam esse ..... . (animadverto)
Quid tu amīco (δοτ.) .....? (dico)
Quid illis (δοτ.) .....? (accido)
Quid nos illis (δοτ.) .....? (respondeo)

II. Να ξαναδιαβάσετε το μάθημα X με τα ρήματα στον αντίστοιχο τύπο του παρακειμένου· οι παρακείμενοι των ρημάτων είναι με τη σειρά οι εξής: gero–gessi, contundo–contudi, impōno–imposui, condo–condidi, fero–tuli, transfero–transtuli, munio–munīvi, pario–peperi, nutrio–nutrīvi, claudo–clausi, restituo–restitui, accipio–accēpi.

III. Ut... cucurrit: Να συνταχθεί η περίοδος.

IV. Οι καταλήξεις -ulus (-olus) -a -um (parv-ulus, fili-ola), -culus -a -um (tristi-cula) είναι υποκοριστικές: δώστε μερικές υποκοριστικές καταλήξεις της αρχ. ελληνικής.

Δώρα για δόλωμα!

«Munera magna tamen *misit*». Sed *misit* in hamo;
et piscatōrem piscis amāre potest?
(Μαρτιάλης 6,63, 5-6)

«Μου ’στειλε δώρα λαμπρά».
Ναι, αλλά στα ’βαλε σε αγκίστρι:
μπορεί το ψάρι ν’ αγαπήσει τον ψαρά;

ΠΩΣ Η ΓΝΩΣΗ ΝΙΚΗΣΕ ΤΗ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑ

Τη νύχτα της 21ης / 22ης Ιουνίου του 168 π.Χ. πριν από τη μάχη της Πύδνας –όπου ο Αιμίλιος Παύλος νίκησε το βασιλιά της Μακεδονίας Περσέα (βλ. την εισ. στο μάθ. XII) – έγινε έκλειψη της σελήνης που τρομοκράτησε τους Ρωμαίους στρατιώτες. Ο αστρονόμος Σουλπίκιος Γάλλος, που ήταν ύπαρχος του Αιμιλίου Παύλου –ή, σύμφωνα με άλλες πηγές, χιλίαρχος– τους έκανε ένα πρόχειρο μάθημα αστρονομίας, με αποτέλεσμα να ξαναβρούν το χαμένο ηθικό τους και να κερδίσουν τη μάχη. Η παρατήρηση του Κικέρωνα (σχετικά με αυτό το περιστατικό) ότι ο Γάλλος «κατόρθωσε να απαλλάξει από τη δεισιδαιμονία (religio) τους άξεστους χωριάτες» έχει ιδιαίτερη σημασία. Από τη μια πλευρά, επαναλαμβάνει την ελληνική όσο και ρωμαϊκή αντίληψη ότι ο άνθρωπος καταδυναστεύεται από την άγνοιά του. Από την άλλη, επιβεβαιώνει –πιο πολύ ίσως για τη Ρώμη από ό,τι για την Ελλάδα– τη μονοπώληση της γνώσης από τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις. Ο Σουλπίκιος Γάλλος –ένας «πολύ μορφωμένος άνθρωπος», όπως μας πληροφορεί ο Κικέρωνας– καταγόταν από αριστοκρατική γενιά και την επόμενη χρονιά ελεξέγη ύπατος.

Sulpicius Gallus legātus Luci Aemili Pauli erat, qui bellum adversus Persen regem gerēbat. Serēnā nocte subito luna defecerat*; ob repentīnum monstrum terror animos militum invaserat* et exercitus* fiduciam amiserat*. Tum Sulpicius Gallus de caeli ratiōne et de stellārum lunaeque statu* ac motibus* disputāvit eōque modo exercitum* alacrem in pugnam misit. Sic liberāles artes Galli aditum* ad illustrem illam Pauliānam victoriam dedērunt. Quia ille metum* exercitus* Rōmāni vicerat*, imperātor adversarios vincere potuit!

Η μάχη της Πύδνας. Ανάγλυφη ζωφόρος (από τους Δελφούς· γύρω στο 168 π.Χ.).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

legātus -i ύπαρχος (πρβ. μάθ. VI)
adversus (πρόθ. + αιτ.) εναντίον[1]· **adversus Persen**[2] = **cum Perse**
serēnus -a -um ξάστερος, καθαρός[3]
nox, noctis (θ.) ≃ νύχτα
subito (επίρρ.) ξαφνικά
lūna -ae σελήνη[4]
deficio, -fēci, -fectum, -ficĕre, 3 (**de** + **facio**) χάνομαι, παθαίνω έκλειψη (βλ. το μάθ. XIV)
ob (πρόθ. + αιτ.) εξαιτίας
repentīnus -a -um ξαφνικός
monstrum -i θέαμα παράξενο και φοβερό
terror -ōris ≃ τρόμος[5]
invādo, -vāsi, -vāsum*, -vadĕre, 3 (**in** + **vado**) εισχωρώ, καταλαμβάνω, πιάνω
exercitus -us (αρσ.) στρατός
fiducia -ae εμπιστοσύνη, αυτοπεποίθηση, ηθικό[6]
amitto, -mīsi, -missum, -mittĕre, 3, (**a, ab** + **mitto**) χάνω
ratio -ōnis (θ.) φύση, λογική[7]
stella, -ae ≃ αστέρι
status -us (αρσ.) στάση
ac = **atque** (σύνδ.) και
motus -us (αρσ.) κίνηση[8]
disputo, 1 (**dis** + **puto**) πραγματεύομαι (+ **de** και αφ.), μιλώ για
alacer -cris -cre πρόθυμος, με αναπτερωμένο ηθικό
pugna -ae μάχη[10]
mitto, misi, missum,- ĕre, 3 στέλνω[11]
līberālis -is -e που ταιριάζει σε ελεύθερο άνθρωπο[12]
artes liberāles ελευθέριες τέχνες (μαθήματα), όπως λογοτεχνία, μουσική, γεωμετρία, κτλ.
aditus -us (αρσ.) προσέγγιση[13]
aditum do ανοίγω το δρόμο για (**ad Pauliānam victoriam**)
illustris -is -e λαμπρός, ένδοξος[14]
Pauliānus -a -um του Παύλου· **victoria Pauliāna** η νίκη του Αιμίλιου Παύλου
quia (σύνδ. αιτ.) επειδή
metus -us (αρσ.) φόβος
vinco, vici, victum, vincĕre, 3 (κατα)νικώ[15]
imperātor -ōris στρατηγός[16]
possum, potui, posse μπορώ
adversarius -ii αντίπαλος, εχθρός[17]

Ετυμολογικά: 1. πρβ. το επίθ. adversus 2. αρχ. *Πέρσην* 3. serēno = γαληνεύω· πρβ. σερενάτα << ιτ. 4. κυρ. «φωτεινή»· < *leuk-sna· πρβ. λευκ-ός, λύχ-νος 5. *τρέω* 6. πείθω 7. πρβ. ρασιοναλισμός << γαλλ. 8. < moveo· πρβ. μοτέρ, μοτο-σικλέτα << γαλλ. 9 πρβ. αλέγρος << ιτ. 10. pugnus = πυγ-μή· μπουνιά << βεν. 11.> μισεύω, μισεμός 12. < līber 13. < adeo 14. in-lustris· πρβ. luna· λούστρο << ιτ. 15. victoria 16. < impero· imperium 17. < adversus

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Η οριστική του ενεργητικού υπερσυντέλικου όλων των συζυγιών** σχηματίζεται ως εξής:

θέμα του παρακ. + -ĕrā- + βασικές καταλήξεις.

ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟΥ ΥΠΕΡΣΥΝΤΕΛΙΚΟΥ

Α΄ συζυγία	**Β΄ συζυγία**	**Γ΄ συζυγία**	**Δ΄ συζυγία**	**Sum**
amav*era* -m	delev*era* -m	leg*era* -m	audiv*era* -m	fu*era* -m
amav*era* -s	delev*era* -s	leg*era* -s	audiv*era* -s	fu*era* -s
amav*era* -t	delev*era* -t	leg*era* -t	audiv*era* -t	fu*era* -t
amav*erā* -mus	delev*erā* -mus	leg*erā* -mus	audiv*erā* -mus	fu*erā* -mus
amav*erā* -tis	delev*erā* -tis	leg*erā* -tis	audiv*erā* -tis	fu*erā* -tis
amav*era* -nt	delev*era* -nt	leg*era* -nt	audiv*era* -nt	fu*era* -nt

2. **Η οριστική του ενεργητικού συντελεσμένου μέλλοντα** σχηματίζεται ως εξής:

Θέμα του παρακ. + eri + βασ. καταλήξεις

Μόνο το α΄ ενικό λήγει σε -ero. Π.χ. amav*ero*, amav*eri*-s, amav*eri*-t, amav*eri*-mus, amav*eri*-tis, amav*eri*-nt. Όμοια κλίνονται οι τύποι delevero, legero, audivero.

3. **Η τέταρτη κλίση** περιλαμβάνει ουσιαστικά σε -u-: άλλα αρσενικά και θηλυκά (σε -us· πρβ. το ελλην. τριτόκλ. *ἰχθύς*, *ἰχθύ-ος*) και άλλα ουδέτερα (σε -u· πρβ. *ἄστυ*, *ἄστε-ως*). Τα ουσιαστικά της είναι ολιγάριθμα. Οι καταλήξεις της είναι ίδιες με της γ΄ κλίσης (πρβ. auris, auris). Το ουδέτερο στον ενικό έχει 5 πτώσεις όμοιες!

	Ενικός		**Πληθυντικός**	
	Αρσενικό	Ουδέτερο	Αρσενικό	Ουδέτερο
Ον. Κλ.	fruct*u* -s	corn*u*	fruct*u* -s	corn*u* -a
Γεν.	fruct*u* -s	corn*u* -s	fruct*u* -um	corn*u* -um
Δοτ.	fruct*u* -i	corn*u*	fruct*i* -bus	corn*i* -bus
Αιτ.	fruct*u* -m	corn*u*	fruct*u* -s	corn*u* -a
Αφ.	fruct*u*	corn*u*	fruct*i* -bus	corn*i* -bus

Τα ουσιαστικά της δ΄ κλίσης σε -us είναι κυρίως αρσενικά. Από τα ελάχιστα θηλυκά είναι το domus και το manus (βλ. το μάθ. XII). Το domus παρουσιάζει και τύπους κοινούς με τη β΄ κλίση· επίσης τρεις τύποι του χρησιμοποιούνται επιρρηματικά:

domi = στο σπίτι, στην πατρίδα (στάση)· πρβ. *οἴκοι*
domum = στο σπίτι, στην πατρίδα (κίνηση προς τόπο)· πρβ. *οἴκαδε*
domō = από το σπίτι, από την πατρίδα (απομάκρυνση)· πρβ. *οἴκοθεν*

4. **Συντακτικά.** De caeli ratiōne = de ratiōne caeli· de stellārum lunaeque statu ac motibus = de statu ac motibus stellārum lunaeque. Όταν το ουσιαστικό του εμπρόθετου προσδιορισμού έχει δικό του συ-

μπλήρωμα (συνήθως σε γενική), μπορεί το συμπλήρωμα αυτό να παρεμβληθεί ανάμεσα στην πρόθεση και το ουσιαστικό της.

5. Στη φράση ad illustrem illam Pauliānam victoriam, το illam σημαίνει φημισμένη, περίφημη (πρβ. *Ἡρόστρατος ἐκεῖνος*).

6. Οι προθέσεις ob, per και propter + αιτ. εκφράζουν το **εξωτερικό αναγκαστικό αίτιο** (propter frumenti inopiam, ob repentīnum monstrum). Πρόκειται για το αίτιο που εντοπίζεται σε εξωτερικές καταστάσεις, όχι σε ψυχικές συγκινήσεις και συναισθήματα.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν οι υπερσυντέλικοι των ρημάτων που βρίσκονται στην παρένθεση. Προσοχή στον τονισμό!
Paulus bellum adversus Persen regem..... (gero)
Sulpicius Gallus legātus Pauli..... (sum)
Nos fiduciam..... (amitto)
Ego de caeli ratiōne..... (disputo)
Tu epistulam legāto (δοτ.)..... (mitto)
Vos victoriam Rōmānis..... (do)
Rōmāni adversarios..... (vinco)
Catellus Tertiae..... (pereo)
Tertia ad complēxum patris..... (curro)
Paulus spem triumphi..... (praesūmo)

II. Exercitus, metus: να κλιθούν

III. Να αντικατασταθούν οι πλάγιες λέξεις ή φράσεις με τον κατάλληλο εμπρόθετο προσδιορισμό του ob ή του propter:

Disputātio Galli exercitum alacrem in pugnam misit:
Ob..... Galli exercitus alacer pugnāvit.
Liberales artes victoriam Rōmānis dedērunt: Propter .....
Rōmāni vicērunt.

IV. Serēna nocte ... amiserat: να συνταχθεί η πρόταση.

V. Να μεταφραστεί στα λατινικά η πρόταση: Ο φόβος είχε καταλάβει την ψυχή μας και είχαμε χάσει την αυτοπεποίθησή μας.

Μια αλλιώτικη αυτοκτονία!

Augustus Aiācem tragoediam *scripserat* eandemque *deleverat*. Postea L. Varius, gravis tragoediārum scriptor, interrogābat eum, quid ageret Aiax. Et ille: «In spongiam» inquit «incubuit».

(Μακρόβιος 2,4,1)

Ο Αύγουστος είχε γράψει τραγωδία με τον τίτλο «Αίαντας» και την κατέστρεψε. Αργότερα ο Λεύκιος Βάριος, ένας δεινός τραγικός ποιητής, τον ρώτησε «τι κάνει ο *Αίαντας*». Ο Αύγουστος του απάντησε: «Έπεσε πάνω στο σφουγγάρι!»
[Όπως δηλαδή ο Αίαντας στο σπαθί του.]

Ανάγλυφο ενός ιεροσκόπου (haruspex) (από την Όστια· γύρω στο 40 π.Χ.).

ΕΝΑ ΦΟΒΕΡΟ ΟΝΕΙΡΟ

Οι μαρτυρίες των Ρωμαίων συγγραφέων μας πείθουν ότι τα όνειρα και η ονειρομαντία, ενώ δεν είχαν επίσημη θέση στη ρωμαϊκή θρησκεία, έπαιζαν εντούτοις σημαντικό ρόλο στη ζωή των Ρωμαίων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του αυτοκράτορα Αυγούστου που μια φορά το χρόνο έκανε τον επαίτη στους δρόμους της Ρώμης υπακούοντας σε κάποιο όνειρο.

Στο κείμενο που ακολουθεί μαθαίνουμε πως ο Κάσσιος από την Πάρμα (Cassius Parmensis) –ένας από τους δολοφόνους του Ιουλίου Καίσαρα, που αργότερα (31 π.Χ.) πολέμησε στη ναυμαχία του Ακτίου στο πλευρό του Μάρκου Αντωνίου– προειδοποιήθηκε για τον επικείμενο θάνατό του από ένα φοβερό όνειρο.

Post bellum Actiacum Cassius Parmensis, qui in exercitu M. Antōnii fuerat, Athēnas confūgit*. Ibi vix animum sollicitum somno dederat, cum repente apparuit ei species* horrenda. Existimāvit ad se venīre hominem ingentis magnitudinis et facie* squalidā, similem effigiēi* mortui. Quem simul aspexit* Cassius, timōrem concēpit* nomenque eius audīre cupīvit*. Respondit ille se esse Orcum. Tum terror Cassium concussit* et e somno eum excitāvit. Cassius servos inclamāvit et de homine eos interrogāvit. Illi neminem viderant. Cassius iterum se somno dedit eandemque speciem* somniāvit. Paucis post diēbus* res* ipsa fidem* somnii confirmāvit. Nam Octaviānus supplicio capitis eum adfēcit*.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

confugio, 3* ≃ καταφεύγω (*βλ. παρατηρήσεις)
Athēnae -ārum Αθήνα· **Athēnas** στην Αθήνα· πρβ. **Rōmam scriptitat**
ibi (επίρρ.) εκεί
vix (επίρρ.) μόλις, πριν καλά-καλά
sollicitus -a -um ταραγμένος
somnus ≃ ύπνος
animum (αιτ.) **somno** (δοτ.) **do** (παραδίνω το πνεύμα μου σε) παραδίνομαι στον ύπνο
repente (επίρρ.) ξαφνικά[1]
appareo, **-parui**, **-paritum**, **-parēre**, 2 εμφανίζομαι
species -ēi θέαμα, μορφή[2]
horrendus -a -um φρικτός
existimo, 1 (+ απαρ.) νομίζω
venio, **vēni**, **ventum**, **venīre**, 4 έρχομαι
homo -inis (αρσ. και θηλ.) άνθρωπος
magnitūdo -inis (θ.) μέγεθος[3]
facies -ēi πρόσωπο[4]
squalidus -a -um βρώμικος
similis -is -e (+ δοτ.) ≃ όμοιος
effigies -ēi εικόνα, μορφή, «είδωλο»
mortuus -a -um νεκρός[5]
quem = **eum**
simul (σύνδ. χρον.) μόλις
aspicio, 3* κοιτάζω[6]
concipio, 3* συλλαμβάνω, πιάνω
timor -ōris (αρσ.) φόβος· **timōrem concipio** με πιάνει φόβος
Orcus-i ο θεός του Κάτω Κόσμου, ο Πλούτωνας
concutio, 3* συνταράζω
excito, 1 ξυπνάω, σηκώνω[7]
inclāmo, 1 φωνάζω
interrogo, 1 ερωτώ
de (πρόθ. + αφ.) για (προσδ. της αναφοράς)
nemo (**nullīus**, **nemini**, **neminem**, **nullo**· πληθ. **nulli**: (αόρ. αντων.) κανείς[8]
idem, **eadem**, **idem** (δεικτ. αντων.) ο ίδιος
somnio,1 ονειρεύομαι[9]
dies, **diēi** μέρα[10]
paucus -a -um λίγος[11] **paucis post diēbus** = **post paucos dies**
res, **rei** πράγμα
fides -ei πίστη, αξιοπιστία[12]
somnium -ii όνειρο·[13]
confirmo, 1 επιβεβαιώνω· **fidem somnii confirmāvit** επιβεβαίωσε την αξιοπιστία του ονείρου
nam (σύνδ. αιτ., επεξ.) = γιατί· δηλαδή, πρβ. *γὰρ*
Octaviānus -i ο Οκταβιανός, ο μετέπειτα αυτοκράτορας Αύγουστος

supplicium βλ. το μάθ. IV
caput -itis κεφάλι· θανατική ποινή **adficio** (**afficio**) **-fēci -fectum -ficĕre**, 3* (**ad** + **facio**) περιβάλλω· **supplicio** (αφ.) **capitis eum adfēcit** του επέβαλε τη θανατική ποινή

Ετυμολογικά: 1. > repentīnus 2. spec-to 3. < magnus ≃ μέγας 4. πρβ. φάτσα << ιτ. 5. *βροτός*, *ἄ-μβροτος* 6. ad+specio· spec-ies 7. con-cito 8. < ne + homo 9. < somnium 10. Δίας, deus : κυρ. «θεός του φωτός» 11. parvus, *παῦρος* 12. fiducia 13. < somnus

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Η **πέμπτη κλίση** της λατινικής περιλαμβάνει ουσιαστικά με χαρακτήρα -ē. Είναι πολύ φτωχή σε ουσιαστικά. Μόνο τα ονόματα dies και res έχουν πλήρη πληθυντικό, και ορισμένα από τα ουσιαστικά της ταλαντεύονται ανάμεσα στην πρώτη και στην πέμπτη (π.χ. materies και materia) ή στην τρίτη και πέμπτη κλίση (π.χ. plebes και plebs). Τέλος οι καταλήξεις της πέμπτης συμφωνούν στη γενική του ενικού και του πληθυντικού με τη δεύτερη κλίση, στις άλλες πτώσεις με την τρίτη. Να πώς κλίνεται π.χ. το όνομα dies:

Ον. Κλητ.	di*e*-s	di*e*-s
Γεν.	di*ē*-i	di*ē*-rum
Δοτ.	di*ē*-i	di*ē*-bus
Αιτ.	di*e*-m	di*e*-s
Αφ.	di*e*	di*ē*-bus

Η κλίση αυτή περιλαμβάνει ουσιαστικά γένους **θηλυκού.** Αρσενικό είναι μόνο το dies (και το συνθ. meridies = μεσημβρία)· αλλά και η λέξη αυτή είναι συνήθως θηλυκού γένους, όταν σημαίνει προθεσμία ή χρονολογία. Στον πληθυντικό το fides δεν απαντά ενώ τα species, facies και effigies έχουν μόνον την ονομαστική, αιτιατική (και κλητική).

2. **Η δεικτική αντωνυμία idem, eadem, idem** (< is+dem· για την κλίση βλ. τη Γραμματική) δηλώνει **επανάληψη:** idem=ο ίδιος που είδαμε ή ξέρουμε· π.χ. eandem speciem somniāvit (πρβ. *τὴν Ἀττικὴν ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αὐτοὶ ἀεί*)· διαφέρει από την ipse που δηλώνει ταυτότητα (ο ίδιος, όχι κάποιος άλλος) π.χ. res ipsa fidem confirmāvit.

3. Στη γενική της ιδιότητας της ελληνικής αντιστοιχεί λατινική **γενική ή αφαιρετική της ιδιότητας.** Συχνά συναντάμε και τους δυό τύπους πλάι-πλάι π.χ. homo ingentis magnitudinis et faciē squalidā. Κανονικά βρίσκονται πάντα σε γ ε ν ι κ ή (μαζί με αριθμητικό) τα ουσιαστικά που δηλώνουν ηλικία, διάρκεια, μέτρο, βάρος κτλ. π.χ. iter trium dierum (=*ὁδὸς τριῶν ἡμερῶν*).

4. **Ο σύνδεσμος cum με την οριστική του παρακειμένου,** συχνά μαζί με το επίρρ. repente (= ξαφνικά), δηλώνει αιφνίδιο γεγονός. Στην κύρια πρόταση (σε παρατατικό ή υπερσυντέλικο) υπάρχουν συνήθως τα μόρια vix (vixdum), aegre (μόλις και μετά βίας) κτλ. Ο cum αυτός ονομάζεται **αντίστροφος** (cum inversum).

5. Ορισμένα ρήματα, όπως το capio, cupio κτλ., στους χρόνους και τις εγκλίσεις που παράγονται από το ενεστωτικό θέμα, έχουν το θέμα της τέταρτης συζυγίας, με τη διαφορά ότι το -i- είναι βραχύχρονο (capĭmus ≠ venīmus) και μπροστά από το r ή στο τέλος λέξης γίνεται ĕ (capĕre ≠ venīre· capĕ ≠ audī· (στην πραγματικότητα πρόκειται για ιδιαίτερη συζυγία σε *-ĭse > -ĕre). Τα ρήματα αυτά έχουν τις **καταλήξεις της τρίτης συζυγίας:** capi-o, capi-s, capi-t, capĭ-mus, capĭ-tis, capi-unt· πρτ. capi-ēbam· μελλ. capi-am. Τα πιο συνηθισμένα ρήματα αυτής της κατηγορίας είναι: capio, cēpi, captum, capĕre (πιάνω, παίρνω· σύνθ. -cĭpio)· cupio, cupīvi (cupii), cupītum, cupĕre (επιθυμώ)· rapio, rapui, raptum, rapĕre (αρπάζω· συνθ. -rĭpio)· facio, fēci, factum, facĕre (κάνω· συνθ. -fĭcio)· fŭgio, fūgi, fugitum, fugĕre (φεύγω)· pario, peperi, partum, parĕre (γεννώ· συνθ. -perio, δ΄ συζ.)· quatio, quassi*, quassum, quatĕre (σείω· συνθ. -cutio, -cussi)· -spĭcio, -spexi, -spectum, -spicĕre (κοιτάζω)· και τα τρία αποθ. gradior, morior, patior που θα δούμε παρακάτω. Ορισμένους τύπους των ρημάτων αυτών έχουμε ήδη συναντήσει στα μαθ. VIII, IX, X, XII και XIII.

6. Σύμφωνα με τους φωνητικούς νόμους της λατινικής το ριζικό ă

μιας ανοικτής συλλαβής εξελίσσεται με τη σύνθεση σε ĭ π.χ. capio (ca-pi-o): concipio, facio (fa-ci-o): conficio. (Στις κλειστές όμως συλλαβές fac-tum, cap-tum, η εξέλιξη είναι σε e: confectum, conceptum. Βλ. και το Επίμετρο).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν οι τύποι της οριστικής του ενεστώτα των ρημάτων που βρίσκονται μέσα σε παρένθεση. Προσοχή στον τονισμό!
   – Cassius Parmensis Athēnas ..... (confŭgio· προσοχή στη διαφορά με τον παρακείμενο)
   – Timōrem ....., cum speciem horrendam vidimus (concipio)
   – Vos nomen illīus audīre ..... (cupio).
   – Me terror ....., cum speciem horrendam video (concutio)
   – Puer puellam..... (aspicio)
   – Rōmāni Cassium supplicio..... (adficio)
   – Tu aprum..... (capio)
   – Lucrētia se ipsam ..... (interficio)
   – Matres liberos (παιδιά)..... (pario)
   – Nos omen..... (accipio)

II. Fallax spes (fallax-ācis απατηλός), res ipsa: να κλιθούν μαζί.

III. Να συμπληρωθούν τα κενά με τις αντωνυμίες idem ή ipse στο σωστό τύπο:
   – Me ..... amo.
   – Plinius ..... tres apros cēpit.

– Paulus scribit ;..... facit Tertia.
– Homo mihi notus (γνωστός) est ; ..... hominem heri (χτες) vidi.

IV. Να αναγνωριστούν συντακτικά οι τύποι: Athēnas (γιατί απρόθετος τύπος;), ad se (γιατί όχι eum;), effigiēi, quem (με τι ισοδυναμεί;), se esse (χρειάζεται το se;), de homine.

V. Να μεταφραστεί στα Λατινικά η πρόταση:
Ήρθε ένας (quidam) άνθρωπος με φρικτό πρόσωπο· μόλις τον είδα, με έπιασε τρόμος.

Τι γιατρός, τι νεκροθάφτης!

Nuper erat medicus, nunc est vispillo Diaulus:
quod vispillo *facit*, *fecerat* et medicus
(Μαρτιάλης 1, 47)

Μέχρι πριν λίγο ο Δίαυλος ήταν γιατρός·
τώρα είναι νεκροθάφτης: ό,τι κάνει ως νεκροθάφτης,
το ’κανε και ως γιατρός!

ΤΑ ΗΘΗ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ

Η ρωμαϊκή ιστορική σκέψη είναι ρωμαιοκεντρική και εθνικιστική. Οι αναφορές στους ξένους λαούς –με εξαίρεση τους Έλληνες– γίνονται συνήθως με αφορμή τις σχέσεις της Ρώμης μαζί τους στα διάφορα στάδια της δημιουργίας της αυτοκρατορίας. Η στάση των Ρωμαίων απέναντι στους «βαρβάρους» περιέχει στοιχεία περιέργειας, θαυμασμού και περιφρόνησης· όταν πια η αυτοκρατορία είναι έτοιμη να καταρρεύσει – 4ος και 5ος αιώνας μ.Χ. – τα συναισθήματά τους κάτω από την απειλή εξελίσσονται σε μίσος. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τους Γερμανούς μας δίνει ο Καίσαρας στο βιβλίο του «De bello Gallico», με αφορμή τις πολεμικές επιχειρήσεις των Ρωμαίων εναντίον τους. 150 χρόνια αργότερα ο ιστορικός Τάκιτος ασχολείται μαζί τους σε μια μονογραφία του με τον τίτλο Germania (Γερμανία)· στις περιγραφές των ηθών των Γερμανών από τον ιστορικό αυτό διακρίνουμε στοιχεία νοσταλγίας για τα παλιότερα αυστηρά ρωμαϊκά ήθη· σημαντική είναι επίσης η ομολογία του πως οι διαμάχες ανάμεσα στα γερμανικά φύλα αποτελούν πια την ουσιαστική θωράκιση της αυτοκρατορίας απέναντί τους. Το κείμενο που ακολουθεί προέρχεται από τον Καίσαρα.

Germanōrum vita omnis in venationibus atque in studiis rei militāris consistit. Germāni non student agricultūrae; lacte, caseo et carne nutriuntur*. Locis frigidissimis pelles solum habent et in fluminibus lavantur*. Cum civitas bellum gerit, magistrātus creantur* cum vitae necisque potestāte. Equestribus proeliis saepe ex equis desiliunt ac pedibus proeliantur*: ephippiōrum usus res turpis et iners habētur*. Vinum a mercatoribus ad se importāri* non sinunt, quod eā rē, ut arbitrantur*, remollescunt homines atque effeminantur*.

Αιχμάλωτος Δάκας (107-117μ.Χ.· από τη Ρώμη).

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

studium -ii (i) σπουδή, ασχολία[1]
res militāris (εν.) τα στρατιωτικά[2]
consisto, **-stiti**, **-sisterĕ**, 3≃ συν-ίστα-μαι· περιορίζομαι **in venationibus** στο κυνήγι
studeo ασχολούμαι
agricultūra -ae γεωργία[3]
lac, **lactis** (ουδ.) ≃ γάλα
caseus -i τυρί
caro, **carnis** (θηλ.) κρέας[4]· **frumento**, **lacte**, **caseo**, **carne** (αφ. του μέσου) **nutriuntur** τρέφονται με
frigidus -a -um παγωμένος[5] **frigidissimus -a -um** υπερθ.
locis = **in locis**
pellis -is (θ.) δέρμα[6]
solum (επίρρ.) μόνον
flumen -inis (ουδ.) ποτάμι
lavo, **lavi**, **lautum (lavātum)**, **lavāre**, 1 πλένω[7]
creo, 1 εκλέγω
nex -necis (θ.) θάνατος[8]
potestas -ātis (θ.) δύναμη, εξουσία· **cum vitae necisque potestāte** με εξουσία ζωής και θανάτου
equester -stris -stre ιππικός·[9]
proelium -ii (i) μάχη· **equestribus proeliis equus -i** άλογο στις ιππομαχίες
saepe (επίρρ.) συχνά
desilio, **-silui**, **-silīre**, 4 (**de** + **salio**) πηδώ κάτω[10]
pes, **pedis** (αρσ.) ≃ πόδι· **pedibus** πεζοί[11]
ac = **atque**
proelior, **proeliātus sum**, **proeliāri** αποθ.1 πολεμώ[12]
ephippium -ii[13] είδος σέλας
usus -us (αρσ.) χρήση
turpis -is -e αισχρός
iners, -rtis μαλθακός, άπραγος[14]
habeo, 2 θεωρώ (βλ. το μάθ. V)
vinum -i κρασί[15]
a = **ab** από
mercātor -ōris (αρσ.) έμπορος
sino, **sivi**, **situm**, **sinĕre**, 3 (+ απαρ.) επιτρέπω
quod (σύνδ. αιτ.) επειδή
arbitror, αποθ. 1 νομίζω, πιστεύω· **ut arbitrantur** όπως πιστεύουν
eā re (αφ. της αιτίας) από αυτό το πράγμα
remollesco, **-ĕre**, 3 γίνομαι μαλθακός
effemino, 1[16] ≃ εκ-θηλύνω

Ετυμολογικά: 1. πρβ. στούντιο << ιτ. 2 < miles· πρβ. μιλιταρισμός << γαλλ. 3. ager + cultura = καλλιέργεια· πρβ. κουλτούρα << ιτ. 4. πρβ. *κείρω* < **κερ-jω* = κουρεύω 5. ρίγος 6. *πέλ-τη*, πέλ-μα 7. λού-ζω, λου-τρό· πρβ. λαβο-μάνο << ιτ. 8. *νέκ-υς*, νεκ-ρός 9. < equus-i ≃ ίππος 10. πρβ. σάλτο << ιτ. 11. *πεζῇ* 12. < proelium 13. < αρχ. *ἐφίππιον* 14. in+ars 15. *οἶνος* < F*οινος* 16. < ec+femina.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Οι βασικές καταλήξεις της παθητικής φωνής** των χρόνων της οριστικής και της υποτακτικής που παράγονται από το ενεστωτικό θέμα είναι οι εξής:

	Ενικός	**Πληθυντικός**
α΄	-(o)r	-mur
β΄	-ris (ή-re)	-mini
γ΄	-tur	-ntur

Η οριστική του παθητικού ενεστώτα των συζυγιών α΄, β΄ και δ΄ σχηματίζεται ως εξής:

ενεστωτικό θέμα + βασικές καταλήξεις της παθητικής φωνής

Α΄ συζυγία	**Β΄ συζυγία**	**Δ΄ συζυγία**
amor (<* ama-or)	dele-or	audi-or
amā-ris	delē-ris	audī-ris
amā-tur	delē-tur	audī-tur

amā-mur	delē-mur	audī-mur
ama-mini	dele-mini	audi-mini
ama-ntur	dele-ntur	audi-*u*-ntur

2. **Το απαρέμφατο του παθητικού ενεστώτα** των φωνηεντόληκτων συζυγιών (α΄, β΄ και δ΄) λήγει σε *-ri* : amā-ri, delē-ri, audī-ri.

3. Όμοια με τα παθητικά κλίνονται και τα αποθετικά ρήματα των αντίστοιχων συζυγιών. Τα **αποθετικά ρήματα** απαντούν μόνο στην παθητική φωνή αλλά έχουν **ενεργητική** (ή μέση) σημασία π.χ. arbitror, proelior (πρβ. αρχ. *βούλομαι*, *δέχομαι*). Τα ρήματα αυτά διέσωσαν και ορισμένους τύπους της ενεργητικής φωνής: τη μετοχή του ενεστώτα και του μέλλοντα, το απαρέμφατο και την υποτακτική του μέλλοντα, το σουπίνο και το γερούνδιο (το γερουνδιακό διατήρησε την παθητική σημασία του).

4. **Οι αρχικοί χρόνοι της παθητικής φωνής** (και των αποθετικών ρημάτων) είναι οι εξής: ενεστώτας (amor)· παρακείμενος (amātus sum)· απαρέμφατο του ενεστώτα (amāri).

5. **Συντακτικά:** Το **ποιητικό αίτιο** των παθητικών ρημάτων εκφέρεται με την πρόθεση ab(a) + αφαιρετική (= *ὑπό* + γενική) προκειμένου για έμψυχα, ονόματα περιληπτικά ή άψυχα προσωποποιημένα (προκειμένου για άψυχα χρησιμοποιείται η απλή αφαιρετική) π.χ. vinum a mercatoribus non importātur δεν εισάγεται κρασί από τους εμπόρους.

6. Με τα ρήματα iubeo, veto (απαγορεύω), prohibeo (εμποδίζω), sino (επιτρέπω), patior (ανέχομαι), cogo (εξαναγκάζω) είναι δυνατές δύο συντάξεις: (α) **με ενεργητικό απαρέμφατο** (οπότε δηλώνεται και το υποκείμενό του σε αιτιατική) (β) **με παθητικό απαρέμφατο,** όταν δε θέλουμε να δηλώσουμε το υποκείμενο· η χρήση αυτή συνηθίζεται σε στρατιωτικές διαταγές, απαγορεύσεις κτλ. (που ξέρουμε ότι απευθύνονται στους στρατιώτες). Η πρόταση π.χ. «διατάζει (απαγορεύει κτλ.) τους στρατιώτες να μεταφέρουν σιτάρι (στο στρατόπεδο)» (μάθ. VII) μπορεί να αποδοθεί με δύο τρόπους:

Caesar milites frumentum	importāre iubet (prohibet)
Caesar frumentum	importāri iubet (prohibet)

7. Ο σύνδευμος cum **με οριστική** εκφράζει την **επανάληψη** (οσάκις, όταν) π.χ. cum civitas bellum gerit (gerēbat), magistrātus creantur (creabantur).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν οι παθητικοί τύποι των ρημάτων που βρίσκονται σε παρένθεση. Προσοχή στον τονισμό!
Nos lacte et carne..... (nutrio)
Vos in fluminibus..... (lavo)
Ego e somno..... (excito)
Tu a servo..... (interrogo)
Miles Rōmānus pedibus..... (proelior)

II. Να μετατραπεί η ενεργητική σύνταξη σε παθητική και να δηλωθεί το ποιητικό αίτιο. π.χ.
Poēta fortūnam adversam deplōrat = fortūna adversa a poētā deplorātur.
Venti pontum turbant / Pontus...
Rōmāni pericula propulsant / Pericula...
Caesar legiōnes in hibernis conlocat / Legiōnes...
Iūlus Albam Longam munit / Alba Longa...

III. Να χρησιμοποιηθεί το παθητικό απαρέμφατο στη θέση του ενεργητικού και να γίνουν οι απαραίτητες αλλαγές:
Germāni mercatōres vinum ad se importāre non sinunt
Caesar milites arma in castra importāre iubet
Caesar milites castra munire vetat

IV. Να μεταφραστεί στα Λατινικά η πρόταση:
Όταν οι Γερμανοί πηδούν από τα άλογα, πολεμούν γενναία (fortiter).

Οι περιπέτειες ενός ομηρικού στίχου.

Si tibi Mistyllos cocus, Aemiliāne, *vocātur*,
dicātur quare non Taratalla mihi?

(Μαρτιάλης 1,50)

Αν το μάγερά σου, Αιμιλιανέ, τον λένε Μιστύλλο
γιατί να μη λένε το δικό μου Ταρατάλλα;[1]

1 (Λογοπαίγνιο πάνω στον ομηρικό στίχο: *Μίστυλλόν τ' ἄρα τἆλλα καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν*: έκοψαν το υπόλοιπο κρέας και το σούβλισαν.)

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΚΑΙΣΑΡΑ ΣΤΗ ΓΑΛΑΤΙΑ

Οι επιχειρήσεις του Καίσαρα στη Γαλατία κράτησαν από το 58 μέχρι το 52 π.Χ. Ένας από τους πιο γενναίους αντιπάλους του ήταν ο Vercingétorix, ο οποίος το 52 π.Χ. αναδείχθηκε εθνικός ήρωας και ηγέτης των γαλατικών δυνάμεων ενάντια στη ρωμαϊκή κυριαρχία· αντιμετώπισε τα στρατεύματα του Καίσαρα με επιτυχία στην ορεινή πόλη Gergovia, ιδιαίτερη πατρίδα του, αλλά τελικά ηττήθηκε στη μάχη της Alesia. Με τη μάχη αυτή ολοκληρώθηκε η υποταγή της Γαλατίας, η οποία στο εξής γίνεται ρωμαϊκή επαρχία.

Nostri, postquam pila in hostes misērunt, gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitātus cernitur*; cohortes appropinquant; hostes terga vertunt ac fugiunt; eis equites occurrunt. Fit magna caedes. Sedulius, dux et princeps Lemovīcum, occiditur*; dux Arvernōrum vivus in fugā comprehenditur*; signa militaria LXXIIII (septuaginta quattuor) ad Caesarem referuntur*; magnus numerus hostium capitur* atque interficitur*; reliqui ex fugā in civitātes discēdunt. Postero die ad Caesarem legāti mittuntur*. Caesar iubet arma tradi* ac principes prodūci*. Ipse pro castris consēdit; eo duces producuntur*. Vercingetorix deditur*, arma proiciuntur*.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

nostri ενν. οι Ρωμαίοι
pilum -i ακόντιο
mitto, **misi**, **missum**, **mittĕre**, 3 ρίχνω
gladius -i ξίφος[1]
rem gero μάχομαι
tergum -i πλάτη, νώτα· **post tergum** στα νώτα
equitātus -us ιππικό[2]
cerno, **crevi**, **cretum***, **cernĕre**, 3 ≃ δια-κρίνω
cohors, **cohortis** (θ.) κοόρτη (η λεγεώνα περιλάμβανε 10 κοόρτεις)
appropinquo, 1 πλησιάζω[3]
terga verto στρέφω τα νώτα, το βάζω στα πόδια· **verto**, **verti**, **versum**, **vertĕre**, 3 στρέφω[4]
fugio, **fūgi**, **fugitum**, **fugĕre**, 3* ≃ φεύγω
eques -itis ιππέας[5]
occurro, **occurri** (και **occucurri**), **occursum**, **occurrĕre**, 3 (**ob** + **curro** = τρέχω) + δοτ. επιτίθεμαι
fio, **factus sum**, **fieri** γίνομαι
Sedulius -i (-i) ο Σεδούλιος
princeps -ipis ηγεμόνας[6]
Lemovīces -um οι Λεμόβικες, Γαλατικό έθνος
occīdo, **-cīdi**, **cīsum**, **-ciděre**, 3 (**ob** + **caedo** = κόβω) σκοτώνω
Arverni -ōrum οι Αρβέρνοι, έθνος της Γαλατίας
vivus -a -um ζωντανός
fuga -ae ≃ φυγή
comprehendo, **-prehendi**, **-prehensum**, **-prehendĕre**, 3 (**cum** + **prehendo**) συλλαμβάνω
signum -i σημαία[7]
militāris, **-is**, **-e** στρατιωτικός[8]
refero, **-tuli**, **-lātum**, **-ferre**, 3 (**re** + **fero**) παραδίδω
numerus -i αριθμός[9]
reliquus -a -um υπόλοιπος
ex fuga μετά τη φυγή
discēdo, **-cessi**, **-cessum**, **-cedĕre**, 3 (**dis** + **cedo**) αποχωρώ, σκορπίζομαι
posterus -a -um επόμενος· **postero die** την επόμενη μέρα
legātus -i απεσταλμένος, πρεσβευτής (πρβ. τα μαθ. VI και XIII)
arma -ōrum (μόνο πληθ.) όπλα[10]
trado, **-didi**, **-ditum**, **-dĕre**, 3 (**trans** + **do**) παραδίδω
prodūco, **-duxi**, **-ductum**, **-ducĕre**, 3 (**pro** + **duco** οδηγώ) οδηγώ (μπροστά)[11]
ipse ενν. ο Καίσαρας
pro (πρόθ. + αφ.) μπροστά
dedo, **-didi**, **-ditum**, **-dĕre**, 3 παραδίδω

Vercingetorix -igis ο Βερκιγγετόριγας
proicio, **-iēci**, **-iectum**, **-icĕre**, 3 (**pro** + **iacio**) ρίχνω, πετάω, καταθέτω
consīdo, **-sēdi**, **-sessum**, **-sidĕre**, 3 (**cum** + **sido** = καθίζω) κάθομαι = «καθίζω τον εαυτό μου», παίρνω θέση[12]
eo (επίρρ.) εκεί.

Ετυμολογικά: 1. πρβ. γλαδιόλα (από το σχήμα) < υποκορ. gladiolus 2. equus, equestris 3. ad + propinquo = πλησιάζω· prope, proximus 4. animadverto < animum adverto 5. < equus 6. > πρίγκιπας 7. πρβ. σινιάλο << ιτ. 8. < miles 9. πρβ. νούμερο << ιτ. 10. > άρματα > αρματολός 11. dux 12. πρβ. sedeo = είμαι καθισμένος.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Η οριστική του παθητικού ενεστώτα της γ΄συζυγίας** σχηματίζεται ως εξής:

ενεστωτικό θέμα + συνδ. φωνήεντα + βασικές καταλ. της παθητικής φωνής

	Ενικός	Πληθυντικός
α΄	lego-r	leg*i*-mur
β΄	leg*e*-ris	leg*i*-mini
γ΄	leg*i*-tur	leg*u*-ntur

2. **Το απαρέμφατο του παθητικού ενεστώτα** λήγει σε -i: leg-i

3. Όμοια κλίνονται και τα **αποθετικά ρήματα της γ΄ συζυγίας.** Για τα ρήματα της κατηγορίας του capio (στα οποία περιλαμβάνονται και τα αποθετικά morior πεθαίνω· gradior βαδίζω· patior ανέχομαι) και για το fero ισχύουν οι ιδιαιτερότητες που επισημάναμε στο μάθημα XIV: capi-or, cape-ris, capĭ-tur, capĭ-mur, capi-mini, capi-u-ntur· fer-or, fer-ris, fer-tur, fer-i-mur, fer-i-mini, fer-u-ntur.

4. **Η οριστική του παθητικού μέλλοντα της γ΄ και δ΄ συζυγίας** σχηματίζεται με αντικατάσταση των βασικών ενεργητικών καταλήξεων από τις παθητικές, στους αντίστοιχους ενεργητικούς μέλλοντες: Lega(m): lega-r· lege(s): legē-ris, κτλ.· audia(m): audia-r· audie(s): audiē-ris, κτλ. Τα ίδια ισχύουν και για τον παθητικό μέλλοντα της α΄ και β΄ συζυγίας με εξαίρεση το β΄ ενικό πρόσωπο: amābo-r, amabe-ris, amabi-tur κτλ. delēbo-r, delebe-ris, delebi-tur κτλ.

5. **Ως παθητικό του** facio χρησιμοποιείται το ρήμα fio, factus sum, fieri γίνομαι. Το ρήμα αυτό στους τύπους που παράγονται από το ενεστωτικό θέμα κλίνεται όπως το audio (fio, fis, fit κτλ.), με εξαίρεση το απαρέμφατο fi-eri και την υποτακτική του παρατατικού fi-erem. Όταν το facio είναι σύνθετο με πρόθεση, σχηματίζει κανονικά την παθητική φωνή· π.χ. interficio: interficior.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθεί ο κατάλληλος τύπος του παθητικού ενεστώτα των ρημάτων που είναι σε παρένθεση. Προσοχή στον τονισμό!
Pila in hostes..... (mitto)
Nostri post tergum..... (cerno)
Duces in pugnā..... (occīdo)
Ego vivus..... (comprehendo)
Vos in proelio..... (interficio)
Tu in proelio..... (capio)

II. Να μετατραπεί η ενεργητική σύνταξη σε παθητική και να δηλωθεί

το ποιητικό αίτιο:
π.χ. Plinius tres apros capit = Tres apri a Plinio capiuntur.
Imperātor hostes vincit =
Terror Cassium concutit =
Rōmāni magnum numerum hostium capiunt =
Nos arma proicimus =
Vos legātos mittitis =

III. Να αντικατασταθεί το ενεργητικό απαρέμφατο με παθητικό και να γίνουν οι απαραίτητες αλλαγές (βλ. το μάθ. XV):
Caesar Gallos (Γαλάτες) arma tradere iubet
Caesar Gallos principes producere iubet
Caesar milites arma mittere iubet

IV. Να γίνει η άσκηση I με το ρήμα στον παθητικό μέλλοντα.

V. Να μεταφραστεί στα λατινικά η παρακάτω πρόταση:
Οι αρχηγοί των Γαλατών συλλαμβάνονται ζωντανοί.

Πρόκειται για παρεξήγηση!

Hesterno fetēre mero qui credit Acerram
fallitur: in lucem semper Acerra bibit.
(Μαρτιάλης 1, 28)

Όποιος φαντάζεται πως ο Ακέρρας βρωμάει χτεσινό κρασί
έχει λάθος: ο Ακέρρας πίνει πάντα μέχρι πρωίας!

ΦΟΒΟΣ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟ ΑΓΝΩΣΤΟ

Οι στρατιώτες του Καίσαρα στη Γαλατία, πριν έρθουν σε επαφή με τους Γερμανούς, άκουσαν από Γαλάτες και εμπόρους πολλές τερατολογίες για τη σωματική διάπλαση και τη δύναμη των Γερμανών. Η ταραχή και ο τρόμος τους μπροστά στο άγνωστο ήταν τόσος, ώστε πολλοί από τους απόλεμους ευγενείς της Ρώμης που συνόδευαν τον Καίσαρα ζητούσαν με διάφορες προφάσεις 'άδεια' να φύγουν. Μα και αυτοί που έμεναν στο στρατόπεδο δεν ήταν λιγότερο ταραγμένοι. Μόνο όταν αργότερα αντιμετώπισαν στη μάχη τους Γερμανούς, κατάλαβαν την πλάνη τους. Στο παρακάτω απόσπασμα ο Καίσαρας με κάποια ειρωνεία περιγράφει την κατάστασή τους.

Magnus timor exercitum occupāvit ex vocibus Gallōrum ac mercatōrum, qui Germānos ingenti magnitudine corporum et incredibili virtūte esse praedicābant. Alius aliā de causā discedere cupiēbat. Nonnulli pudōre adducti* remanēbant. Hi neque vultum fingere neque lacrimas tenēre poterant; abditi* in tabernaculis aut suum fatum querebantur* aut cum familiaribus suis commūne periculum miserabantur*. Totis castris testamenta obsignabantur*. Horum vocibus ac timōre paulātim etiam ii, qui rei militāris perīti habebantur*, perturbabantur*.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

occupo, 1 (**ob** + **capio**) καταλαμβάνω, πιάνω
vox, **vocis** (θ.) φωνή, διάδοση[1]
incredibilis -is -e απίστευτος
virtus -ūtis (θ.) ανδρεία[2]

praedĭco, 1 διακηρύσσω[3]
causa -ae αιτία
alius -a -ud ≃άλ-λος (από πολλούς)· **alius aliā de causā** προβάλλοντας ο καθένας και μια δικαιολογία
nonnulli -ae -a (αντων. επίθ.) μερικοί
pudor -ōris (αρσ.) ντροπή
addūco, **-dūxi**, **-ductum**, **-ducĕre**, 3 (**ad** + **duco**) επηρεάζω, παρασύρω· **pudōre** (αφ. της αιτ.) **adducti** (μτχ. παθ. πρκ.) παρασυρμένοι από ντροπή
neque ούτε
vultus -us (αρσ.) πρόσωπο
fingo, **finxi**, **fictum**, **fingĕre**, 3 πλάθω, κατασκευάζω[4]· **vultum fingo** προσποιούμαι
abdo, **-didi**, **-ditum**, **-dĕre**, 3 (**ab** + **do**) κρύβω
tabernaculum -i σκηνή[5]
aut ή· **aut**... **aut** είτε... είτε
fatum -i μοίρα, πεπρωμένο
queror, **questus sum**, **queri**, αποθ. 3 παραπονιέμαι[6]
familiāris -is (αρσ.) φίλος, γνωστός
commūnis -is -e κοινός[7]
miseror, αποθ. 1 οικτείρω, κλαίω, θρηνώ[8]
testamentum -i διαθήκη
obsigno, 1 υπογράφω και σφραγίζω[9]
totus -a -um όλος· **totis castris** σε όλο το στρατόπεδο
paulātim (επίρρ.) λίγο-λίγο **paulus -a -um** λίγος[10]
etiam (επίρρ.) ακόμη και
perītus -a -um (+γεν.) ≃ έμπειρος[11]
perturbo, 1 (**per** + **turbo**) ταράζω

Ετυμολογικά: 1. *ὄπα* <Fοπα = φωνή· *ἔπος* < *Fεπος* 2 . < vir 3. ≠ praedīco = προλέγω 4. ef-figies· figura = σχήμα· πρβ. φιγούρα << ιτ. 5. υποκορ. του taberna > ταβέρνα 6. > querēla 7. πρβ. κομμουνισμός << γαλλ. 8. miseria 9. signum 10. πρβ. paucus, parvus, *παῦρος* 11. πείρα, periculum.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Η οριστική του παθητικού παρατατικού** της α΄ και β΄ συζυγίας σχηματίζεται ως εξής:

ενεστωτικό θέμα + ba + βασικές καταλ. της παθητ. φωνής

Στην γ΄ και δ΄ συζυγία παρεμβάλλεται το φωνήεν -ē- ανάμεσα στο ενεστωτικό θέμα και στο πρόσφυμα -ba-

Α΄ συζυγία	Β΄ συζυγία	Γ΄ συζυγία	Δ΄συζυγία
amā*ba*-r	delē*ba*-r	leg*ēba*-r	audi*ēba*-r
ama*bā*-ris	dele*bā*-ris	lege*bā*-ris	audie*bā*-ris
ama*bā*-tur	dele*bā*-tur	lege*bā*-tur	audie*bā*-tur
ama*bā*-mur	dele*bā*-mur	lege*bā*-mur	audie*bā*-mur
ama*ba*-mini	dele*ba*-mini	lege*ba*-mini	audie*ba*-mini
ama*ba*-ntur	dele*ba*-ntur	lege*ba*-ntur	audie*ba*-ntur

Όμοια σχηματίζεται και **ο παρατατικός των αποθετικών** ρημάτων. Τα ρήματα της κατηγορίας του capio σχηματίζονται όπως το audiēbar, και το fero κάνει ferēbar.

2. **Η μετοχή του παθητικού παρακειμένου** (βλ. και τα μαθ. XX και XXI) σχηματίζεται από το θέμα του σουπίνου και έχει τη μορφή δευτερόκλιτου επιθέτου amātum: amātus -a -um· delētum: delētus -a -um· lectum : lectus -a -um· audītum : audītus -a -um. Έχει **παθητική** σημασία (με κυριότερη εξαίρεση την παθητική μετοχή των αποθετικών ρημάτων που έχει ενεργητική σημασία) [Ιστορικά αντιστοιχεί στα ρηματικά επίθετα σε -τος της ελληνικής (πρβ. *θετός* = τεθειμένος· *ἄπρακτος*, *ἀστράτευτος* κτλ.)]. Μεταφράζουμε:

pudōre adducti	σπρωγμένοι από ντροπή

abditi in tabernaculis	κρυμμένοι στις σκηνές
auxilium pollicitus	έχοντας υποσχεθεί (αφού υποσχέθηκε) βοήθεια

3. Το ρήμα do (της α΄ συζυγίας· βλ. το μάθ. XII) όταν είναι σύνθετο με μονοσύλλαβες προθέσεις, ακολουθεί την γ΄ συζυγία· όταν το α΄ συνθετικό είναι δισύλλαβο (π.χ. circumdo), τότε ακολουθεί κανονικά την α΄ συζυγία.

4. **Συντακτικά.** Είδαμε (μάθ. XIII) ότι το εξωτερικό αναγκαστικό αίτιο εκφέρεται με τις προθέσεις ob, per, propter + αιτιατική (propter frumenti inopiam· ob monstrum repentīnum). Όταν όμως το **αίτιο** είναι **εσωτερικό,** δηλαδή όταν εκφράζει ψυχική αντίδραση, τότε χρησιμοποιείται η **απλή αφαιρετική.** Χρησιμοποιείται προκειμένου για λέξεις που δηλώνουν **ψυχικό πάθος** (dolōre, timōre, spe, metu, pudōre κτλ.) και συχνά συνοδεύεται από μετοχή του παθητικού παρακειμένου που σημαίνει «παρακινημένος, σπρωγμένος» κτλ., όπως adductus, permōtus (permoveo), incensus (incendo) κτλ. Π.χ.

pudōre adductus	σπρωγμένος από ντροπή
dolōre permōtus	παρακινημένος από λύπη
irā incensus	ξαναμμένος από οργή

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να συμπληρωθούν οι σωστοί παθητικοί τύποι της οριστικής του παρατατικού. Προσοχή στον τονισμό!
Nos commūne periculum..... (miseror)
Tu tuum fatum..... (queror)
Vos rei militāris perīti..... (habeo)
Ille vocibus Gallōrum..... (perturbo)
Ego vivus in fugā..... (comprehendo)
Signa miliratia ad Caesarem..... (refero)
Magnus numerus hostium..... (capio)

II. Να σχηματιστεί η παθητική μετοχή όλων των ρημάτων του κειμένου.

III. Να υποδειχτούν οι μετοχές που έχουν παθητική σημασία και αυτές που έχουν ενεργητική:
Fatum suum questus testamenta obsignābat.
Timōre adductus discedēbat.
Commūne periculum miserāti testamenta obsignābant.
Legāti ad Caesarem missi arma tradēbant.

IV. Να αναγνωριστούν συντακτικά οι τύποι ingenti magnitudine, incredibili virtūte.

V. Να συμπληρωθούν τα κενά με την αφαιρετική της σωστής λέξης:
ira, laetitia (χαρά), misericordia (οίκτος), dolor, terror.
..... incensus filium punīvit.
.....permōtus Lucrētiam deflēvit (έκλαψε).
..... adducti fiduciam amisērunt.
.....permotus patri osculum dedit.
..... adductus hostem servāvit (χάρισε τη ζωή).

VI. Να μεταφραστεί στα λατινικά η πρόταση:
Σπρωγμένοι από το φόβο οι Ρωμαίοι τράπηκαν σε φυγή.

Το παράκανε!

dixit: «Tum ergo cum una *proeliabāmur* non eras natus!»
(Κοϊντιλιανός 6,3,73)

Ο Κικέρωνας είπε στο Βίβιο Κούριο που έκρυβε μπόλικα απ' τα χρόνια του: «Την εποχή λοιπόν που πολεμούσαμε μαζί δεν είχες ακόμα γεννηθεί!»

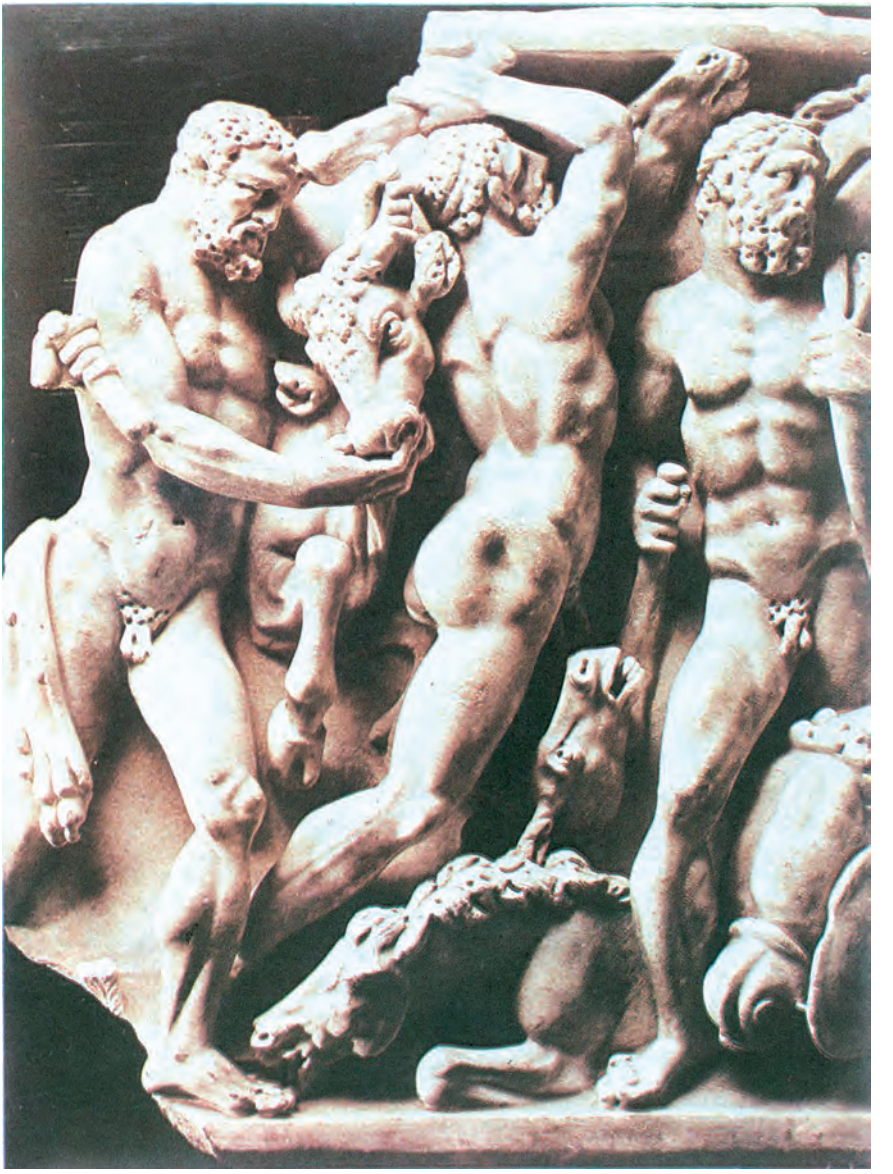

Παράσταση από σαρκοφάγο με τους άθλους του Ηρακλή
(από τη Ρώμη· 235-240 μ.Χ.)

Ο ΗΡΑΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ

Κοντά στον Τίβερη, στο χώρο όπου αργότερα ιδρύθηκε η Ρώμη, ο θηριώδης Κάκος έκλεψε από τον Ηρακλή τα βόδια του Γηρυόνη. Ο Ηρακλής τον σκότωσε και πήρε πίσω τα βόδια του. Ο μύθος αναφέρει πως στη συνέχεια ο Εύανδρος – που κυβερνούσε εκείνον τον τόπο– αναγνώρισε τον Ηρακλή ως γιο του Δία και του έστησε ένα μεγαλόπρεπο βωμό, την Ara Maxima, όπου οι μεταγενέστεροι τον τιμούσαν. Ο μύθος αυτός ήταν ιδιαίτερα αγαπητός στους ποιητές και πεζογράφους των χρόνων του Αυγούστου.

Hercules boves Geryŏnis ex Hispaniā in eum locum adduxisse* dicitur, ubi postea Rōmulus urbem Rōmam condidit. Prope Tiberim fluvium Hercules boves refecisse* fertur et ipse de viā fessus ibi dormivisse*. Tum Cacus pastor, fretus viribus, boves quosdam in speluncam caudis traxit aversos. Ubi Hercules, e somno excitātus, gregem aspexit et partem abesse sensit, pergit ad proximan speluncam; sed postquam boum vestigia foras versa vidit, confūsus gregem ex loco infesto amovēre coepit. Sed bovum mugītus ex speluncā audītus Herculem convertit. Tum Cacus, vi prohibēre eum conātus, Herculis clavā interficitur.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Hercules -is (i) ο Ηρακλής
bos, bovis (αρσ.) ≃ βόδι
Geryon -ŏnis (**Geryŏnes -ae**) ο Γηρυόνης
addūco, **-duxi**, **-ductum**, **-ducĕre**, 3 οδηγώ (κάπου)

ubi (επίρρ. αναφ.) όπου
urbs, **urbis** (θ) πόλη (η Ρώμη)
prope (πρόθ. + αιτ.) κοντά σε
fluvius -ii ποτάμι[1]
reficio, **-fēci**, **-fectum**, **-ficĕre**, 3* (**re** + **facio**) αναψύχω, ξεκουράζω
fertur (γ΄ πρόσ. παθ. ενεστ. του **fero**· + απαρεμφ.) λέγεται ότι = **dicitur**
via -ae δρόμος· **de via** από το δρόμο
fessus -a -um κουρασμένος
dormio, 4 κοιμάμαι[2]
Cacus -i ο Κάκος
pastor -ōris βοσκός[3]
fretus -a -um (+ αφ.) αυτός που έχει πεποίθηση, εμπιστοσύνη
quidam, **quaedam**, **quoddam** (αόρ. αντ.) κάποιος
spēlunca -ae σπηλιά[4]
cauda -ae ουρά
traho, **traxi**, **tractum**, **trahĕre**, 3 τραβώ[5]
aversus -a -um (μτχ. παθ. πρκ. του **averto**) γυρισμένος ανάποδα
grex, **gregis** (αρσ.) κοπάδι[6]
pars -partis (θ.) μέρος
sentio, **sensi**, **sensum**, **sentīre**, 4 καταλαβαίνω
absum, **afui**, **abesse** (**ab** + **sum**) απουσιάζω, λείπω
pergo, **perrēxi**, **perrectum**, **pergĕre**, 3 κατευθύνομαι προς
proximus -a -um πολύ κοντινός
vestigium -ii (i) ίχνος, αποτύπωμα, πατημασιά
foras (επίρρ.) προς τα έξω[7]
versus -a -um (μτχ. παθ. πρκ. του **verto**· πρβ. **aversus**) στραμμένος
confundo, **-fūdi**, **-fūsum**, **-fundĕre,** 3 (**cum** + **fundo**) συγχέω· **confūsus** μπερδεμένος, σε αμηχανία
infestus -a -um εχθρικός
amoveo, **-mōvi**, **-mōtum**, **-movēre**, 2 (**a** + **moveo**) απομακρύνω
coepi, απαρ. **coepisse** (ελλειπτ.) άρχισα
mugītus -us (αρσ.) ≃ μουγκρητό· **mugītus ex spelunca audītus** μουγκρητό που ακούστηκε από τη σπηλιά
converto, -verti, **-versum**, **-vertĕre**, 3 (**cum** + **verto**) γυρίζω (κάποιον) προς τα πίσω
prohibeo, **-hibui**, **-hibitum**, **-hibēre**, 2 (**pro** + **habeo**) εμποδίζω
conor, αποθ. 1 (+ απαρ.) προσπαθώ
clava -ae ρόπαλο

Ετυμολογικά: 1. flumen 2. *δαρ-θάνω* = κοιμάμαι 3. > πάστορας = ιερέας 4. < αρχ. *σπήλυγγα*, αιτ. του *σπήλυγξ* 5. ex-traho· πρβ. τρακτέρ << γαλλ. 6 *ἀ-γείρω* = συγκεντρώνω 7. θύρα.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. **Το απαρέμφατο του ενεργητικού παρακειμένου** σχηματίζεται ως εξής:

θέμα του παρακειμένου + isse

π.χ. adporto, adportāv-i, adportav-isse· reficio, refēc-i, refec-isse κτλ.

2. **Το απαρέμφατο του παρακειμένου είναι πάντοτε ειδικό.** Το υποκείμενό του βρίσκεται σε **αιτιατική και δηλώνεται,** είτε πρόκειται για ετεροπροσωπία είτε για ταυτοπροσωπία (βλ. το μάθ. VII) π.χ. Legātus hostes advenisse dicit ο απεσταλμένος λέει ότι έφτασαν οι εχθροί. Legātus se advenisse dicit ο απεσταλμένος λέει ότι έφτασε (ο ίδιος).

3. **Με τους παθητικούς τύπους των λεκτικών και δοξαστικών ρημάτων** το υποκείμενο του ρήματος και του ειδικού απαρεμφάτου είναι το ίδιο (ταυτοπροσωπία) και βρίσκεται σε πτώση **ονομαστική.** Προσοχή όμως: στην περίπτωση αυτή το ρήμα είναι **προσωπικό** (όχι απρόσωπο, όπως: *ὁμολογεῖται τὴν πόλιν ἀρχαιοτάτην εἶναι*) και πρέπει να συμφωνεί με το υποκείμενο στον αριθμό και στο πρόσωπο. Π.χ. Hercules boves in eum locum adduxisse dicitur (fertur, nuntiātur, existimātur) λέγεται (αναγγέλλεται, πιστεύεται) ότι ο Ηρακλής οδήγησε τα βόδια σε αυτό τον τόπο.

Hostes advenisse dicuntur (nuntiantur, existimantur) = Λέγεται (αναγγέλλεται, πιστεύεται) ότι οι εχθροί έφτασαν.

4. **Η αόρ. αντωνυμία quidam, quaedam, quoddam** (quiddam ως ουσιαστική· βλ. τη Γραμματική για την κλίση) χρησιμοποιείται επιθετικά (ή ουσιαστικά) σε καταφατικές προτάσεις για πρόσωπα ή πράγματα που δε θέλουμε (ή δεν μπορούμε) να προσδιορίσουμε πιο

συγκεκριμένα, π.χ. quidam dixit είπε κάποιος· homo quidam dixit είπε κάποιος άνθρωπος.

5. Το ουσιαστικό bos κλίνεται ως εξής: bos, bovis, bovi, bovem, bos, bove. Boves, boum (bovum), bubus (bobus), boves, boves, bubus (bobus).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να αλλάξει η σύνταξη των παρακάτω προτάσεων σε απαρεμφατική με εξάρτηση από παθητικά ρήματα, όπως dicor, existimor, nuntior, feror κτλ. π.χ. Hercules boves in eum locum adduxit = Hercules boves in eum locum adduxisse dicitur.
Rōmulus urbem Rōmam condidit (dicor) =
Cacus boves quosdam in speluncam traxit (feror) =
Hercules gregem aspexit (existimor) =
Boves mugivērunt (mugio, 4) (dicor) =
Hercules Cacum interfēcit (feror) =
Incolae eius loci Herculem honoravērunt (dicor) =

II. Pulcher bos (βλ. τη Γραμματική για την κλίση του bos), magna vis: να κλιθούν μαζί.

III. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της αντωνυμίας quidam μετά το αντίστοιχο ουσιαστικό.
Pastor ..... boves amōvit
Cacus boves in speluncam ..... adduxit
Hercules vestigia .....vidit
Galli ..... Germānos ingenti magnitudine corporum esse praedicābant
Nonnulli cum familiaribus ..... querebantur

IV. Να αναγνωριστούν συντακτικά οι παρακάτω λέξεις: caudis, abesse, amovēre, bovum, vi, conātus (ενεργητική ή παθητική σημασία;), clavā.

V. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Λέγεται ότι ο Κάκος προσπάθησε (tempto,1) να τον εμποδίσει με τη βία.
Αναγγέλλεται ότι οι αρχηγοί παρέδωσαν τα όπλα.

Πολλές προσκλήσεις ή νηστεία;!

Numquam se *cenasse* domi Philo iurat, et hoc est:
non cenat, quotiens nemo vocāvit eum.
(Μαρτιάλης 5,47)

Ο Φίλωνας ορκίζεται πως σπίτι του ποτέ δε δείπνησε·
αλήθεια είναι: όταν κανείς δεν τον καλεί, δεν τρώει!

Η ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΤΙΛΙΝΑ

Όταν στη Ρώμη ήταν ύπατοι ο Κικέρωνας και ο Γάιος Αντώνιος (63 π.Χ.), εκδηλώθηκε μια συνωμοσία για τη βίαιη κατάληψη της εξουσίας από τον Λεύκιο Κατιλίνα και τους οπαδούς του. Ο Κατιλίνας είχε προσπαθήσει στις εκλογές του 64 π.Χ. να κερδίσει το υπατικό αξίωμα, αλλά δεν τα κατάφερε· έτσι αποφάσισε να προχωρήσει στο σχέδιο που ετοίμαζε από χρόνια συγκεντρώνοντας γύρω του ξεπεσμένους ευγενείς και πνιγμένους στα χρέη νέους. Ο Κικέρων αποκάλυψε τη συνωμοσία και ανάγκασε τον Κατιλίνα να φύγει από τη Ρώμη. Στην ετρουσκική πόλη Pistorium δόθηκε η αποφασιστική μάχη στις αρχές του 62 π.Χ.

Marco Tullio Cicerōne et Gaio Antōnio consulibus, Lucius Sergius Catilīna, nobilissimi generis vir sed ingenii pravissimi, contra rem publicam coniurāvit. Eum clari quidam sed improbi viri consecūti erant*. Catilīna a Cicerōne ex urbe expulsus est*. Socii eius deprehensi sunt* et in carcere strangulāti sunt*. Ab Antōnio, altero consule, Catilīna ipse cum exercitu suo, proelio victus, interfectus est*. Gaius Sallustius tradit multos etiam milites Rōmānos in eādem cruentissimā pugnā occīsos esse*, multos autem graviter vulnerātos esse*.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Cicerōne et Antōnio consulibus όταν ήταν ύπατοι ο Κικέρωνας και ο Αντώνιος

nobilis -is -e ευγενής, αριστοκρατικός· **nobilissimus -a -um** υπερθ.

genus -eris (ουδ.) ≃ γένος·

καταγωγή
pravus -a -um διεστραμμένος[1]
pravissimus -a -um υπερθ.
res publica, **rei publicae** πολιτεία, κράτος
coniūro, 1 συνωμοτώ
improbus -a -um (**in** + **probus**) αχρείος
consequor, **-secūtus sum**, **-sĕqui**, αποθ. 3 (**cum** + **sequor**) ακολουθώ[2]
expello, **-puli**, **-pulsum**, **-pellĕre**, 3 (**ex** + **pello**) διώχνω[3]
deprehendo, **-prehendi**, **-prehensum**, **-prehendĕre**, 3 (**de** + **prehendo**) συλλαμβάνω[4]
carcer -eris (αρσ.) φυλακή
strangulo, 1 ⩽ *στραγγαλάω* = στραγγαλίζω
alter -era -erum (αντ. επίθ.) ο άλλος (από δύο άτομα)[5]
trado, **-didi**, **-ditum**, **-dĕre**, 3 (**trans** + **do**) παραδίδω, αναφέρω
etiam (επίρρ.) επιπλέον, ακόμη
cruentus -a -um φονικός, αιματηρός[6]
autem (σύνδ. αντιθ.) πάλι, εξάλλου
graviter (επίρρ.) βαριά
gravis -is -e βαρύς
vulnero, 1 τραυματίζω[7]

Ετυμολογικά: 1. πρβ. μπράβος << ιτ. 2. socius, secundus 3. pro-pulso 4. comprehendo 5. *ἕ-τερος* 6. < cruor = αίμα· πρβ. κρέας 7. < vulnus

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Οι **συντελεσμένοι χρόνοι της παθητικής φωνής** όλων των συζυγιών (και των αποθετικών ρημάτων) στην **οριστική** σχηματίζονται **περιφραστικά:**

Παρακείμενος: μτχ. του παθ. πρκ. + ενεστ. του sum
amātus -a -um, delētus -a -um sum κτλ.

Υπερσυντέλικος: μτχ. του παθ. πρκ. + παρατ. του sum
amātus -a -um, delētus -a -um eram κτλ.

Συντελ. μέλλοντ: μτχ. του παθ. πρκ. + μελλ. του sum
amātus -a -um, delētus -a -um ero κτλ.

Κλίνουμε το sum στον αντίστοιχο χρόνο, προσέχοντας ώστε η **μετοχή να συμφωνεί με το υποκείμενό της** στο γένος, στον αριθμό και στην πτώση. Π.χ.

Catilīna expulsus est (erat, erit)· socii deprehensi sunt (erant, erunt)· nos amāti sumus (erāmus, erimus)· femina amāta est (erat, erit) κτλ.

2. Το **απαρέμφατο του παθ. παρακειμένου** σχηματίζεται ως εξής:

αιτ. της μτχ. του παθ. παρακ. + esse

Το απαρέμφατο αυτό, όπως και το απαρέμφατο του ενεργητικού παρακειμένου, είναι πάντοτε **ειδικό** και το υποκείμενό του βρίσκεται κανονικά σε **αιτιατική πτώση,** π.χ.

Sallustius tradit milites occīsos esse ο Σαλλούστιος παραδίδει ότι σκοτώθηκαν οι στρατιώτες.

Sallustius tradit Catilīnam occīsum esse ο Σαλλούστιος παραδίδει ότι ο Κατιλίνας σκοτώθηκε. Βλ. όμως το μάθ. XVIII Π2-3.

3. **Ο υπερθετικός των επιθέτων** σχηματίζεται με την προσθήκη των καταλήξεων -issimus, -issima, -issimum στη ρίζα του επιθέτου. Για να βρούμε τη ρίζα του επιθέτου, αφαιρούμε την κατάληξη -i (δευτερόκλιτα) ή -is (τριτόκλιτα) από τη γενική του ενικού του θετικού βαθμού, π.χ.

pravus (ρ. prav-): prav-issimus -a -um
nobilis (ρ. nobil-): nobil-issimus -a -um

4. **Γενική και αφαιρετική της ιδιότητας** (βλ. το μάθ. XIV). Η κοινωνική τάξη εκφράζεται κανονικά μόνο με γενική της ιδιότητας, π.χ. vir nobilissimi generis. Οι χαρακτηριστικές ή πνευματικές ιδιότητες εκφράζονται είτε με γενική είτε με αφαιρετική, π.χ. vir ingenii pravissimi (ingenio pravissimo).

5. Η φράση Cicerōne et Antōnio consulibus είναι απόλυτη αφαιρετική (βλ. το μάθ. XXI).

6. Προσοχή στη διαφορά των ρημάτων cădo (πέφτω) και caedo (κόβω)· τα σύνθετα, ενώ διαφέρουν στη σημασία, συμπίπτουν ως προς τη μορφή και για αυτό το λόγο χρειάζεται **προσοχή στον τονισμό**, π.χ. occĭdo (πέφτω), occīdo (σκοτώνω).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να μετατραπεί η ενεργητική σύνταξη σε παθητική και να δηλωθεί το ποιητικό αίτιο:
Antōnius socios Catilīnae deprehendit (πρκ.)
Socii Catillīnae .....
Antōnius Catilīnam proelio vicit
Catilīna .....
Ego pastōrem improbum vi prohibui
Pastor .....
Tu bovum mugītum audivisti
Bovum mugītus .....
Vos boves in spēluncam traxistis
Boves .....
Incolae Herculem honoravērunt
Hercules .....

II. Να μετατραπεί η σύνταξη της πρότασης σε απαρεμφατική· ως ρήμα της εξάρτησης ενν.: (Sallustius) tradit...
Catilīnam improbi viri consecūti sunt =
Catilīna ex urbe expulsus est =
Socii Catilīnae deprehensi sunt et strangulāti sunt =
Catilīna ab Antōnio victus est =
Catilīna ab Antōnio interfectus est =

III. Να σχηματιστούν οι υπερθετικοί των επιθέτων: ingens, timidus, turpis.

IV. Να μεταφραστούν στα λατινικά οι προτάσεις:
Οι Ρωμαίοι πολέμησαν (proelior) γενναία (fortiter)
Ο Σαλλούστιος παραδίδει ότι οι συνωμότες (coniurāti) παραδόθηκαν (trador + δοτ.) στους υπάτους.

Πρέπει ν' αλλάξεις κουρέα!

Pars maxillārum *tonsa est* tibi, pars tibi *rasa est*,
pars *volsa est*. Unum quis putat esse caput?
(Μαρτιάλης 8, 47)

Αλλού τα μάγουλά σου είναι κουρεμένα, αλλού ξυρισμένα κι αλλού αποτριχωμένα. Ποιος θα πιστέψει πως πρόκειται για ένα κεφάλι;

ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΚΟΥΡΤΙΝΕΣ
Ή ΠΩΣ Ο ΚΛΑΥΔΙΟΣ ΕΓΙΝΕ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑΣ

Ο Τιβέριος Κλαύδιος Νέρωνας, ένας περιφρονημένος ανιψιός του αυτοκράτορα Τιβερίου, έγινε αυτοκράτορας το 41 μ.Χ. με ένα πρωτοφανή όσο και κωμικό τρόπο. Μετά τη δολοφονία του Καλιγούλα κρύφτηκε έντρομος πίσω από κάτι παραπετάσματα· κάποιος στρατιώτης πρόσεξε τα πόδια του, τον τράβηξε έξω και τον προσαγόρευσε αυτοκράτορα. Τον οδήγησε στο στρατόπεδο τη στιγμή που η Σύγκλητος συζητούσε για την αποκατάσταση της δημοκρατίας. Ο Κλαύδιος υποσχέθηκε γερή χρηματική ανταμοιβή στη φρουρά, και έτσι έγινε, όπως παρατηρεί ο ιστορικός Σουητώνιος, «ο πρώτος αυτοκράτορας που εξαγόρασε με χρήματα την αφοσίωση του στρατού». Η παρέμβαση αυτή της φρουράς, που προκατέλαβε την απόφαση της Συγκλήτου, προδίκαζε μια διαρκώς αυξανόμενη πολιτική επιρροή του στρατού στην παραπέρα πορεία των πραγμάτων της αυτοκρατορίας.

Claudius quinquagesimo anno aetātis suae imperium cēpit mirabili quodam casu. Exclūsus* ab insidiatōribus Caligulae, recesserat in diaetam, cui nomen est Hermaeum. Paulo post rumōre caedis exterritus* prorepsit ad solarium proximum et inter vela praetenta* foribus se abdidit. Discurrens* miles pedes eius animadvertit; eum latentem* adgnōvit; extractum* imperatōrem eum salutāvit. Hinc ad commilitōnes suos eum adduxit. Ab his in castra delātus est tristis et trepidus, dum obvia turba quasi moritūrum* eum miserātur. Postero die Claudius imperātor factus est.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

quinquagesimo anno στο πεντηκοστό έτος
aetas -ātis ηλικία
mirabilis -is -e παράδοξος, περίεργος
casus -us τυχαίο, απροσδόκητο γεγονός[1] (περιστατικό)
exclūdo, **-clūsi**, **-clūsum**, **-cludĕre**, 3 (**ex** + **claudo**) κλείνω απέξω, διώχνω
insidiātor -ōris συνωμότης, δολοφόνος[2]
Caligula -ae ο Καλιγούλας **Caligulae** γεν. αντικ.
diaeta -ae (θερινή) κατοικία[3]
cui (δοτ. κτητ.) **nomen est** που ονομάζεται
Hermaeum -i το Ερμαίο
recēdo, **-cessi**, **-cessum**, **-cedĕre**, 3 (**re** + **cedo**) αποσύρομαι (**in diaetam**)
paulo post λίγο αργότερα
rumor -ōris φήμη, νέα[4] **rumōre caedis** από τα νέα της σφαγής
exterreo, **-terrui**, **-territum**, **-terrēre**, 2 τρομοκρατώ[5]
prorēpo, **-repsi**, **-reptum**, **-repĕre**, 3 (**pro** + **repo**) ≃ έρπω προς (κάποιο σημείο), σέρνομαι
solarium -ii (i) λιακωτό[6]
velum -i παραπέτασμα, κουρτίνα[7]
praetendo, **-tendi**, **-tentum**, **-tendĕre**, 3 (**prae** + **tendo**) τεντώνω, κρεμάω μπροστά
foris -is (συνήθ. **fores -ium**) θ. πόρτα[8]·
inter vela praetenta foribus (δοτ.) ανάμεσα στα παραπετάσματα που κρεμόντουσαν στην πόρτα
discurro, **-curri** (**-cucurri**), **-cursum**, **-currĕre**, 3 (**dis** + **curro**) τρέχω εδώ κι εκεί
lateo, **latui**, **latēre**, 2 κρύβομαι[9]
adgnosco, **-gnōvi**, **-gnitum**, **-gnoscĕre**, 3 αναγνωρίζω
salūto, 1 προσαγορεύω, χαιρετίζω
hinc (επίρρ.) από εκεί
imperātor -ōris (αρσ.) αυτοκράτορας
commilito -ōnis (αρσ.) συστρατιώτης, σύντροφος[10]
defero, **-tuli**, **-lātum**, **-ferre** (**de** + **fero**) μεταφέρω
trepidus -a -um έντρομος, περιδεής
dum (σύνδ. χρον.) ενώ, την ώρα που
obvius -a -um ενάντιος, αντίθετος[11]
turba -ae πλήθος[12]· **obvia turba** το πλήθος που τον συναντούσε
quasi (επίρρ. παραβολ.) σαν να· **quasi moritūrum** σαν να

επρόκειτο να πεθάνει
morior, **mortuus sum**, **mori** αποθ. 3* πεθαίνω (μτχ. μελλ. **moritūrus**)[13]

miserātur = **miserabātur** (βλ. παρατ.)· **miseror**, αποθ. 1 λυπάμαι (κάποιον)

Ετυμολογικά: 1. πρβ. κάζο << ιτ. 2. < insidiae 3. < αρχ. *δίαιτα* 4. κυρ. «θόρυβος»· πρβ. *ώ-ρύ-ομαι* = ουρλιάζω 5. terror 6. < sol ≃ *ἥλιος* 7. πρβ. βέλο << ιτ. 8. foras, θύρα 9. *λα-ν-θάνω*, λάθος 10. < cum+miles 11. < ob+via 12. τύρβη (ταραχή), τυρβάζω, turbo, 1 13. mors.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Η **μετοχή του Ενεστώτα** σχηματίζεται ως εξής: α΄ και β΄ συζυγία:

Ενεστ. θέμα + ns: ama-ns (ama-ntis), dele-ns (dele-ntis)·

γ΄ και δ΄ συζυγία:

Ενεστ. θέμα + e-ns: leg-e-ns (leg-e-ntis), audi-e-ns (audi-e-ntis)·

Πρβ. *λύ-ων*, *λύ-ο-ντ-ος*.

2. Η μετοχή του ενεστώτα έχει **ενεργητική** σημασία. Μετοχή του ενεστώτα διαθέτουν **και τα αποθετικά ρήματα**, δεδομένου ότι η σημασία τους είναι ενεργητική (ή μέση). Κλίνεται όπως τα μονοκατάληκτα τριτόκλιτα επίθετα, με τη διαφορά ότι σχηματίζει την αφ. σε -e (σε -i τη σχηματίζει μόνον όταν χρησιμοποιείται επιθετικά).

3. **Η μετοχή του μέλλοντα** σχηματίζεται από **το θέμα του σουπίνου** σε -tūrus (-sūrus) -a -um (κλίνεται όπως τα δευτερόκλιτα επίθετα): ama-tūrus -a -um· dele-tūrus -a -um· lec-tūrus -a -um· audi-tūrus -a -um. Και αυτή η μετοχή έχει **ενεργητική σημασία**. Μετοχή του μέλλοντα έχουν **και τα αποθετικά ρήματα**.

4. Η μετοχή του ενεστώτα εκφράζει πράξη **σύγχρονη** με αυτή του ρήματος:

pugnans cadit πέφτει πολεμώντας (ενώ πολεμάει)
pugnans cecidit έπεσε πολεμώντας (ενώ πολεμούσε)
pugnans cadet θα πέσει πολεμώντας (ενώ θα πολεμάει)

Η μετοχή του μέλλοντα εκφράζει πράξη **μεταγενέστερη** από αυτή του ρήματος:

moritūrus tremit τρέμει καθώς (επειδή) πρόκειται να πεθάνει
moritūrus tremuit έτρεμε καθώς (επειδή) επρόκειτο να πεθάνει
moritūrus tremet θα τρέμει καθώς (επειδή) θα πρόκειται να πεθάνει.

Η μετοχή του παθητικού παρακειμένου εκφράζει πράξη **προγενέστερη** από αυτή του ρήματος:

vulnerātus cadit πέφτει αφού πληγώθηκε (έχοντας πληγωθεί)
vulnerātus cecidit έπεσε αφού πληγώθηκε (έχοντας πληγωθεί)
vulnerātus cadet θα πέσει αφού πληγωθεί (έχοντας πληγωθεί)

5. Η μετοχή **συμφωνεί με το υποκείμενό** της στο γένος, στον αριθμό και στην πτώση· το υποκείμενο της **συνημμένης** μετοχής είναι το ίδιο με το υποκείμενο ή το αντικείμενο του ρήματος της πρότασης στην οποία ευρίσκεται. Π.χ. *Claudius exclūsus* prorepserat· miles adgnōvit *eum latentem.*

6. Η **επιθετική** μετοχή ισοδυναμεί με αναφορική πρόταση, π.χ. vela praetenta (= quae praetenta erant) foribus = παραπέτασμα που κρεμόταν μπροστά στην πόρτα (πρβ. *ἀνὴρ καλῶς πεπαιδευμένος*).

7. Πολύ συνηθισμένη είναι η **επιρρηματική** χρήση της μετοχής (χρονική, αιτιολογική, εναντιωματική, υποθετική): βλ. τα παραπάνω παραδ. (Π4) και πρβ. την επιρρηματική μετοχή της ελληνικής. Πολύ περιορισμένη είναι η χρήση της **κατηγορηματικής** μετοχής· εξαρτάται από ρήματα αισθήσεως (ακούω, βλέπω) κ.ά. Π.χ. eum latentem vidit τον είδε να κρύβεται (πρβ. *ἤκουσα αὐτοῦ διαλεγομένου*).

8. Η μετοχή του μέλλοντα και το sum (σε όλους τους χρόνους) σχηματίζουν τη λεγόμενη **ενεργητική περιφραστική συζυγία**· εκφράζει

επικείμενη πράξη, πρόθεση, αναπόφευκτη εξέλιξη κτλ.

Ενεστ.	amatūrus sum	πρόκειται να αγαπήσω
Παρατ.	amatūrus eram	επρόκειτο να αγαπήσω
Μέλλ.	amatūrus ero	θα αγαπήσω κτλ.

Στην ενεργητική περιφραστική συζυγία ανήκει και η υποτακτική του ενεργητικού μέλλοντα: amatūrus sim, sis κτλ.

9. Η μετοχή του μέλλοντα + esse σχηματίζει το **απαρέμφατο του μέλλοντα** (amatūrum -am -um esse· amatūros -as -a esse)

10. Στην έκφραση est mihi (δοτ. κτητ.) nomen, το όνομα κάποιου τίθεται σε ονομαστική (Paulus) ή δοτική (Paulo).

11. Ο σύνδεσμος dum ακολουθείται από **οριστική του ενεστώτα** ανεξάρτητα από το χρόνο της κύριας πρότασης, όταν εκφράζει **πράξη ταυτόχρονη** με εκείνη της κύριας πρότασης: πρόκειται για λατινισμό· (βλ. το μάθ. XXXVIII).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

I. Να σχηματιστούν οι μετοχές του ενεστώτα και του μέλλοντα των ρημάτων capio, recēdo, prorēpo, animadverto, salūto, addūco, impōno.

II. Να χαρακτηριστούν από συντακτική άποψη οι μετοχές του κειμένου (α) σύγχρονο, προτερόχρονο, υστερόχρονο, (β) επιθετικές, επιρρηματικές (είδος), κατηγορηματικές· να υποδειχτεί το υποκείμενό τους.

III. Να τεθεί στην περιφραστική συζυγία (εν., παρ., μέλλ.) η πρόταση imperium capio.

IV. Να σχηματιστεί το απαρέμφατο του μέλλοντα των ρημάτων discēdo και salūto.

Αυτό θα πει συνέπεια!

Fabiae *dicenti* triginta se annos habēre, Cicero respondit: «Verum est; nam hoc illam iam viginti annis audio».

(Κοϊντιλιανός 6,3, 73)

Όταν η Φαβία είπε πως ήταν τριάντα ετών, ο Κικέρωνας απάντησε: «Είναι αλήθεια· την ακούω που το λέει εδώ και είκοσι χρόνια».

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Για συμπλήρωση και διόρθωση των στοιχείων που υπάρχουν στις σελ. 5-12 και 60-63 της Λατινικής Γραμματικής του Α. Τζαρτζάνου αναφέρουμε τα εξής:

Ι. Το αλφάβητο και η προφορά των γραμμάτων

1. Στα τέλη του 1ου αιώνα π.Χ το αλφάβητο της λατινικής περιλάμβανε 23 κεφαλαία γράμματα. Στον πίνακα της Γραμματικής δεν υπάρχει το K(κα) (βλ. τη λέξη Kalendae)· επίσης στη θέση των συμβόλων u(U) και v(V) το αλφάβητο της κλασικής λατινικής είχε μόνο ένα, το V(U) (ου): VIDEO (UIDEO), VRO (URO). Το σύμβολο v χρησιμοποιήθηκε το 16ο αιώνα για να ξεχωρίζει ο ήχος του ημιφώνου (video) από τον ήχο του φωνήεντος (ultimus). Τότε μπήκε σε χρήση και το j (J, γιοτ), για να αποδοθεί ο ήχος του ημιφώνου i: iacio (jacio). Το j δε χρησιμοποιείται πια στις εκδόσεις των λατινικών κειμένων.

2. Η προφορά του c(C) ως τσε και του ti ως τσι είναι λανθασμένη.

ΙΙ. Ο συλλαβισμός

1. Το σύμφωνο ή το φωνήεν που ακολουθεί μετά από άλλο φωνήεν συλλαβίζεται με την επόμενη συλλαβή. Π.χ. ca-do, pu-er, (η συλλαβή που καταλήγει σε φωνήεν λέγεται **ανοιχτή**).

2. Τα δύο σύμφωνα χωρίζονται και πάνε με την προηγούμενη και την επόμενη συλλαβή. Π.χ. ag-men, lec-tus (η συλλαβή που καταλήγει σε σύμφωνο λέγεται **κλειστή**).

3. Από τρία σύμφωνα τα δύο πρώτα συλλαβίζονται με την προηγούμενη συλλαβή και το τελευταίο με την επόμενη. Π.χ. comp-tus, ins-tar.

4. Το σύμπλεγμα qu δε χωρίζεται, γιατί στην ουσία αποτελεί ένα σύμφωνο που εναλλάσσεται με το c (π.χ. se-quor, se-cū-tus). Το σύμπλεγμα

gu λογαριάζεται ως ένα σύμφωνο όταν προηγείται το n (π.χ. anguis)· στις άλλες περιπτώσεις λογαριάζεται ως μία συλλαβή (π.χ. ar-gu-o). Το i ανάμεσα σε δύο φωνήεντα ηχούσε ως διπλός φθόγγος (ii)· κανονικά λοιπόν χωρίζουμε maia: mai-ia. Το σύμπλεγμα άφωνο + υγρό δε χωρίζεται, π.χ. fe-bris, spec-trum. Οι σύνθετες λέξεις χωρίζονται στα συνθετικά τους, π.χ. prod-esse.

III. Ο τονισμός

1. Η λήγουσα τονίζεται σπάνια και μόνο στις περιπτώσεις που το τελικό φωνήεν έχει πάθει αποκοπή (illíc < illīce· addúc < addūce) ή συγκοπή (Arpinás < *Arpinātis).

2. Στην περίπτωση των δευτερόκλιτων κύριων ονομάτων που στη γενική του ενικού και στην κλητική συναιρούν τα ii σε i ο τόνος παραμένει στην παραλήγουσα και όταν είναι βραχύχρονη (Vergĭ́li < Vergĭlii).

IV. Η έγκλιση του τόνου

Τονίζουμε πάντοτε mensā́que (ονομ.) mensā́que (αφαιρ.) filiúsque. Στην πρώτη περίπτωση ο κανόνας της μακράς παραλήγουσας παραβιάζεται μόνο φαινομενικά: ο κανόνας αυτός αφορά τον τονισμό της λέξης, ενώ εδώ πρόκειται για σύμπλεγμα της λέξης με ένα εγκλιτικό (έγκλιση του τόνου).

V. Τα ονόματα της λατινικής

1. Από τις οκτώ πτώσεις που είχε η Ινδοευρωπαϊκή –η γλώσσα από την οποία προέρχονται η ελληνική, η λατινική κ.ά– η ελληνική διατήρησε πέντε πτώσεις και η λατινική έξι. Η επιπλέον πτώση της λατινικής είναι η **αφαιρετική**. Ορισμένες χρήσεις της αφαιρετικής αντιστοιχούν σε χρήσεις της **γενικής** ή της **δοτικής** της ελληνικής.

2. Η λατινική διαθέτει πέντε κλίσεις. Η **πρώτη** (χαρακτ. -a-) και η **δεύτερη** (χαρακτ. -o-) αντιστοιχούν προς την πρώτη και τη δεύτερη κλίση

της ελληνικής. Η **τρίτη** (χαρακτ. -i- ή σύμφωνο) και η **τέταρτη** (χαρακτ. -u-) αντιστοιχούν προς την τρίτη κλίση της ελληνικής. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί μόνο η **πέμπτη** κλίση, που άλλωστε είναι πολύ φτωχή σε ουσιαστικά.

3. Για το **γένος** των ουσιαστικών ισχύουν οι εξής κανόνες ανεξάρτητα από την κλίση: **αρσενικά** είναι τα ονόματα που δηλώνουν αρσενικά πρόσωπα, και τα ονόματα των εθνών, των μηνών, των ποταμών και των ανέμων· **θηλυκά** είναι όσα δηλώνουν θηλυκά πρόσωπα, και τα ονόματα των φυτών, των νησιών, των πόλεων και των χωρών.

VI. Τα ρήματα της λατινικής

Ενώ τα ρήματα της ελληνικής ταξινομούνται στη συζυγία των **θεματικών** (σε -*ω*) και των **αθέματων** (σε -*μι*), στη λατινική, εκτός από ελάχιστα λείψανα, **δεν υπάρχουν αθέματα** ρήματα. Τα θεματικά (ρήματα σε -ō) διακρίνονται σε τέσσερις συζυγίες, που τις ξεχωρίζουμε από το χαρακτήρα: την πρώτη σε -ā-, τη δεύτερη σε -ē-, την τρίτη σε σύμφωνο (με συνδετικό φωνήεν το -ĕ-) και την τέταρτη σε -ī-. Ως προς το σχηματισμό, ορισμένοι χρόνοι σχηματίζονται από το **ενεστωτικό θέμα**, άλλοι από το θέμα του **παρακειμένου** και άλλοι από το θέμα του **σουπίνου**.

VII. Η λατινική μετάπτωση

Βραχύχρονο φωνήεν σε συλλαβή που βρίσκεται στην **αρχή** ή στο **τέλος** της λέξης «κλείνει» σε i ή σε u όταν με την κλίση, τη σύνθεση ή την παραγωγή βρεθεί **μέσα** στη λέξη και σε **ανοιχτή** συλλαβή· π.χ. capŭt: ca-pĭ-tis· discĕ: dis-cĭ-te· făcio: con-fĭ-ci-o· mĕdius: di-mĭ-di-us. Σε κλειστή συλλαβή και κάτω από τις ίδιες συνθήκες το «κλείσιμο» του βραχύχρονου φωνήεντος σταματάει στη βαθμίδα e· π.χ. făctus: con-fĕctus. Ο κανόνας αυτός, αν και παρουσιάζει αρκετές αποκλίσεις, είναι εντούτοις αναγκαίος για να κατανοήσουμε τέτοιου είδους αλλοιώσεις των βραχύχρονων φωνηέντων. Αποτελεί ιδιομορφία της λατινικής και είναι γνωστός ως **λατινική μετάπτωση**.

VIII. Η σειρά των λέξεων στη λατινική

1. Όταν γράφουμε χωρίς έμφαση, η συνηθισμένη διάταξη των λέξεων έχει **πρώτο** το **υποκείμενο** και **τελευταίο** το **κατηγόρημα**. Ανάμεσα στο υποκείμενο και στο κατηγόρημα τοποθετούμε τους υπόλοιπους όρους της πρότασης με την εξής σειρά: μετά το υποκείμενο τοποθετούμε τους όρους που το προσδιορίζουν (επίθετα, ουσιαστικά κτλ.)· πριν από το κατηγόρημα τοποθετούμε όσους όρους εξαρτιώνται από αυτό ή συνδέονται μαζί του (αντικείμενα, εμπρόθετους και επιρρηματικούς προσδιορισμούς κτλ.). Τέλος, πριν από το υποκείμενο τοποθετούμε τις λέξεις εκείνες που συνδέουν τη συγκεκριμένη πρόταση με την προηγούμενη· π.χ. Postero die (αφαιρετική του χρόνου) Labiēnus (υποκ.) vir magnā belli peritiā (παράθεση) Aeduis (έμμ. αντ.) equitātum (άμ. αντ.) auxilio (δοτ. του σκοπού) quam celerrime (επιρρ. προσδ.) mittit (ρήμα) (την επομένη ημέρα ο Λαβιηνός, που ήταν άνδρας πολύ εμπειροπόλεμος, στέλνει όσο γίνεται πιο γρήγορα το ιππικό για να βοηθήσει τους Αιδούους).

2. Η **αρχή** και το **τέλος** είναι οι πιο σημαντικές θέσεις της πρότασης από συντακτική άποψη. Για να τονίσουμε ιδιαίτερα μια λέξη, αρκεί να την τοποθετήσουμε σε μιαν από τις δύο αυτές θέσεις. Με την ίδια λογική, μπορούμε να προσδώσουμε έμφαση στο υποκείμενο και στο κατηγόρημα, αν εναλλάξουμε τις θέσεις τους. Στις παρακάτω προτάσεις η έμφαση που δέχεται το αντικείμενο te κλιμακώνεται από τη μια πρόταση στην άλλη:
omnes te amant: συνηθισμένη διάταξη
te omnes amant: μεγαλύτερη έμφαση
te amant omnes: ακόμα μεγαλύτερη έμφαση.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ I-V

I. Να μεταφερθούν τα ρήματα των μαθ. I, II και III στους αντίστοιχους τύπους οριστικής του παρατατικού και τα ρήματα του μαθ. V στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του ενεστώτα. Να ξαναδιαβαστούν τα κείμενα στη νέα τους μορφή. Προσοχή στον τονισμό!

II. Να συμπληρωθούν τα κενά με τη σωστή κατάληξη του ουσιαστικού ή του επιθέτου.
Andromeda fili- ..... Cephei et Cassiopes est.
Perseus Andromed- ..... amat.
Scopulus in or- ..... Aethiopiae est.
Incol- ..... deo regiam hostiam dant.
Concordia Rōman- ..... (γεν. πληθ.) maxima erat.
Rōmāni amīc- ..... (αρσ. πληθ.) honorābant.
(In) illo loc- ..... monumentum Vergili est.
Silius monumentum Vergili, poētae epic- ....., pro templo habēbat.
Bell- ..... Troiae clarum est.
Poēta ingenio valid- ..... contra iniuriam repugnat.
Aenēas pericul- ..... (πληθ.) ponti non timet (timeo, 2 φοβάμαι)
Incolae Aethiopiae Perseo don- ..... portant.
Silius Vergilium, vir- ..... clarum, honorābat.
Silius in agr- ..... suis se tenēbat.
Silius Vergilium pro magistr- ..... habēbat.
Silio (δοτ.) animus tener- ..... erat.

III. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση:
Neptūnus beluam ..... ad oram Aethiopiae urget (suus-a-um).
Perseus beluam videt ; ..... hastā delet (is, ea, id).
Perseus et Andromeda inter ..... amant (nos, vos, se).
Regīna Aenēan rogat (rogo, 1 ρωτώ) et Aenēas ..... respondet (regina).
..... exilium non placet (poēta).
Neptūnus ..... pontum turbat (ventus, πληθ.).

Apud ..... poētae multi erant (Graeci).
Dido novam patriam in ..... fundat (Africa).
Graeci in ..... navigant (Asia-ae η Ασία).
Vergilius narrat de..... Graecōrum (dolus, πληθ.).
Bellum plēnum ..... est (periculum, πληθ.).
Cepheus et Cassiope cum ..... valde gaudent (incola, πληθ.).

IV. Να μπει το σημάδι της μακρόχρονης ή βραχύχρονης συλλαβής πάνω από την παραλήγουσα των παρακάτω λέξεων, κι έπειτα να τονιστούν οι λέξεις αυτές:
epistularum, deploramus, propulsabamus, nocetis, desiderant, Homerus (Όμηρος), Neapolis, Aspasia (Ασπασία).

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ VI-X

I. Να μεταφερθούν τα ρήματα των μαθ. I, και III στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του απλού μέλλοντα. Να ξαναδιαβαστούν τα κείμενα.

II. Να μεταφεθούν τα ρήματα του μαθ. IX στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του παρατατικού και τα ρήματα του μαθ. X στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του ενεστώτα. Να ξαναδιαβαστούν τα κείμενα. Προσοχή στον τονισμό!

III. Να μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. IX στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του μέλλοντα. Να ξαναδιαβαστεί το κείμενο.

IV. α. Να μετατραπούν τα ρήματα του μαθ. X (εκτός από το erit) σε απαρέμφατα εξαρτώμενα από το ρήμα debeo· π.χ. Aenēas bellum ingens **gerere debet** in Italia.
β. Να μετατραπούν τα ρήματα του μαθ. II σε απαρέμφατα εξαρτώμενα από το «Vergilius narrat» και να γίνουν οι αλλαγές που απαιτεί η απαρεμφατική σύνταξη με ειδικό απαρέμφατο π.χ. Vergilius narrat **Aenēam filium** Anchīsae **esse**.

V. Να συμπληρωθούν τα κενά με τη σωστή κατάληξη του ουσιαστικού (ή του επιθέτου) και να δηλωθεί το γένος του.
Ego unum aprum ferōc- ..... cepi.

Ret- ..... vacuum erat.
Silvas, solitud- ..... et cogitati-..... amo.
Terra plēna animal- ..... est.
Hostes de mont- ..... (εν.) advolant.
Dolor- ..... Bruti magnus est.
Collatīnus uxōr- ..... suam amat.
Aenēas bella ingent- ..... geret.
Aenēas populis feroc- ..... mores impōnet.
Rōmulus et Remus nomin- ..... filiōrum erunt.
Imperium Rōmanōrum nullum (κανένα) fin- ..... habēbit.
Vir- ..... corporis eius magnae sunt.
Rōmāni caedem host- ..... perpetrant.
Mont- ..... (πληθ.) cacumina (cacūmen-inis κορφή) vidēmus.
Turr-..... magnam hostium vidēmus.

VI. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση:
Retia, ... vacua sunt (qui, quae, quod).
Legāti frumentum in ..... important (hiberna).
..... Brutus cultum extrahit (ipse, ipsa, ipsum).
..... retia vacua sunt (hic, haec, hoc).
Turres moenium ..... magnae sunt (ille, illa, illud).
Civitas sine ..... non stat (lex, πληθ.).
Caesar ..... imperat frumentum importāre (miles, πληθ.).
In montibus ..... soleo (erro, 1).
Tyrannus (ο τύραννος) ..... libertātem adimit (populus).

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ XI-XIV

I. Να μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. X στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του παρακειμένου (για τους χρόνους των ρημάτων βλ. το λεξιλόγιο). Να ξαναδιαβαστεί το κείμενο. Προσοχή στον τονισμό!

II. Να μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. IX στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του παρατατικού και τα ρήματα του μαθ. X στους αντίστοιχους τύπους του υπερσυντελίκου. Να ξαναδιαβαστεί το κείμενο. Προσοχή στον τονισμό!

III. Να μεταφερθούν τα ρήματα της κατηγορίας του capio του μαθ. XIV στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του ενεστώτα. Προσοχή στον τονισμό!

IV. Να συμπληρωθούν τα κενά με τη σωστή κατάληξη του ουσιαστικού.
Marcella dom- ..... vēnit et nunc dom- ..... est.
Līberāles artes exercit- ..... Rōmāno victoriam dedērunt.
Gallus apud exercit- ..... Pauli erat.
Milites stellārum mot- ..... (πληθ.) discunt.
Gallus de re- ..... mirabilibus disputāvit.
Post multos die- ..... Athēnas confūgit.
Cassius servos de speci- ..... interrogāvit.
Spe-..... victoriae amisimus.

V. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση:
Simul luna ....., terror animos militum invāsit (deficio).
Propter ....., Cassius timōrem concēpit (species).
Vix luna ....., cum ego terrōrem ..... (deficio, concipio).
Vix speciem ....., cum terrōrem ille ..... (video, concipio).
Vidi puellam ..... (facies tristis).
Cicero homo ..... fuit (magna sapientia).

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΜΑΘΗΜΑΤΑ XV-XIX

I. Να μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. XVII στους αντίστοιχους τύπους (α) της οριστικής του ενεστώτα (ενεργ. ή παθ.), (β) της οριστικής του μέλλοντα (ενεργ. ή παθ.). Να ξαναδιαβαστεί το κείμενο. Προσοχή στον τονισμό!

II. Να μεταφερθούν τα ρήματα του μαθ. XVI στους αντίστοιχους τύπους της οριστικής του παρακειμένου, ενεργητικού ή παθητικού (στη θέση του cernitur να δοθεί ο παρακείμενος του conspicitur, γιατί η μετοχή του παθητικού παρακειμένου του cerno (=cretus) δεν είναι εύχρηστη. Οι τύποι misērunt και consēdit φυσικά δεν αλλάζουν). Να ξαναδιαβαστεί το κείμενο. Προσοχή στον τονισμό!

III. Να μετατραπούν τα ρήματα του μαθ. XVI από το Sedulius έως το discēdunt σε απαρέμφατα εξαρτώμενα από το Caesar tradit... (α) του παθ. ενεστώτα, (β) του παθ. παρακειμένου. Να γίνουν οι αλλαγές που απαιτεί η απαρεμφατική σύνταξη.

IV. Να συμπληρωθούν τα κενά με το σωστό τύπο της λέξης που βρίσκεται μέσα στην παρένθεση.

α. Caesar iubet signa ..... (trado).
Caesar iubet Gallos signa ..... (trado).
Caesar vetat testamenta ..... (obsigno).
Cum Germāni magistrātus ..... (creo), vitae necisque potestātem eis dant.
Legātus nuntiat magnam caedem ..... (fio).

β. Cacus ..... interfectus est (Hercules).
Sedulius ..... occiditur (Romāni).
Hostes ..... adducti fugiunt (metus).
Hercules ..... incensus Cacum interficit (ira).
Vercingetorix ..... victoriae permōtus proelium committit (spes).
Propter bovum ..... Hercules pergit ad speluncam (mugītus).
Livius tradit pastōrem ..... amovisse boves (quidam, quaedam, quoddam).
Vercingetorix, vir ....., deditur (magna virtus).

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΜΑΘΗΜΑ

Μάθημα Ι: **Ο εξόριστος ποιητής**
Παρατηρήσεις:
1. Κλίση των πρωτόκλιτων ονομάτων
2. Χρήσεις των πτώσεων
3. Βασικές καταλήξεις του ρήματος στην ενεργητική φωνή
4. Η οριστική του ενεργητικού ενεστώτα της α΄ συζυγίας και του βοηθητικού sum.

Μάθημα ΙΙ: **Διδώ και Αινείας**
1. Κλίση των δευτερόκλιτων ονομάτων σε -us
2. Χρήσεις των πτώσεων
3. Προσωπικές αντωνυμίες (και η δεικτική ille)

Μάθημα ΙΙΙ: **Η περιπέτεια της Ανδρομέδας**
1. Η οριστική του ενεστώτα της β΄ συζυγίας
2. Χρήσεις των πτώσεων

Μάθημα IV: **Τα ήθη των αρχαίων Ρωμαίων**
1. Ουδέτερα ουσιαστικά της β΄ κλίσης
2. Η οριστική του ενεργητικού παρατατικού της α΄ συζυγίας και του βοηθητικού sum
3. Η αλληλοπάθεια
4. Η δεικτική – επαναληπτική αντωνυμία is, ea, id
5. Χρήση της αφαιρετικής
6. Παράλειψη του ρήματος

Μάθημα V: **Ένας «λάτρης» του Βιργιλίου**
1. Κλίση των αρσενικών δευτερόκλιτων σε -er
2. Η οριστική του παρατατικού της β΄ συζυγίας
3. Το ουσ. locus
4. Τονισμός
5-6. Η αυτοπάθεια
7. Η αφαιρετική του χρόνου

Μάθημα VI: **Οι νόμοι**
1. Συμφωνόληκτα της γ΄ κλίσης
2. Η αναφορική αντωνυμία qui, quae, quod
3. Χρήσεις της γενικής

Μάθημα VII**: Ετοιμασίες για ξεχειμώνιασμα**
1-3. Το απαρέμφατο του ενεργητικού ενεστώτα της α΄ και β΄ συζυγίας
4. Φωνηεντόληκτα (αρσ. και θηλ.) της γ΄ κλίσης
5. Κλίση του possum (ενεστώς – παρατατικός)

Μάθημα VIII: **Όταν βγεις στο κυνήγι, πάρε μαζί σου μολύβι και χαρτί**
1. Ουδέτερα φωνηεντόληκτα της γ΄ κλίσης
2. Επίθετα τριτόκλιτα
3. Η οριστική του ενεργητικού μέλλοντα της α΄ και β΄ συζυγίας

Μάθημα IX: **Η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας στη Ρώμη**
1. Η οριστική του ενεστώτα της γ΄ και δ΄ συζυγίας
2. Το απαρέμφατο του ενεργητικού ενεστώτα της γ΄ και δ΄ συζυγίας
3. Η οριστική του ενεργητικού παρατατικού της γ΄ και δ΄ συζυγίας
4. Οι δεικτικές αντωνυμίες hic haec hoc, ille illa illud και ipse ipsa ipsum

Μάθημα X: **Η προφητεία του Δία**

1. Η οριστική του ενεργητικού μέλλοντα της γ΄ και δ΄ συζυγίας και του βοηθητικού sum
2. Κλίση του fero
3. Φωνητικές αλλοιώσεις των προθέσεων στη σύνθεση

Μάθημα XI: **Η Ρώμη και η Καρχηδόνα**

1. Η οριστική του ενεργητικού παρακειμένου της α΄, β΄ και δ΄ συζυγίας και του βοηθητικού sum
2. Οι αρχικοί χρόνοι των ρημάτων
3. Η έκφραση του προτερόχρονου στις χρονικές προτάσεις

Μάθημα XII: **Ο ύπατος Αιμίλιος Παύλος και το σκυλάκι της κόρης του**

1. Η οριστική του ενεργητικού παρακειμένου της γ΄ συζυγίας

Μάθημα XIII: **Πώς η γνώση νίκησε τη δεισιδαιμονία**

1. Η οριστική του ενεργητικού υπερσυντελίκου όλων των συζυγιών και του βοηθητικού sum
2. Η οριστική του ενεργητικού συντελεσμένου μέλλοντα
3. Τα ουσιαστικά της δ΄ κλίσης
4. Θέση των λέξεων στους εμπρόθετους προσδιορισμούς
5. Σημασία της αντωνυμίας ille
6. Εξωτερικό αναγκαστικό αίτιο

Μάθημα XIV: **Ένα φοβερό όνειρο**

1. Τα ουσιαστικά της ε΄ κλίσης
2. Η δεικτική αντωνυμία idem eadem idem
3. Η γενική και η αφαιρετική της ιδιότητας
4. Ο αντίστροφος cum
5. Τα ρήματα σε -io που κλίνονται όπως το capio
6. Η λατινική μετάπτωση

Μάθημα XV: **Τα ήθη των Γερμανών**

1. Βασικές καταλήξεις της παθητικής φωνής – η οριστική του παθητικού ενεστώτα της α΄, β΄ και δ΄ συζυγίας
2. Το απαρέμφατο του παθητικού ενεστώτα της α΄, β΄ και δ΄ συζυγίας
3. Τα αποθετικά ρήματα
4. Οι αρχικοί χρόνοι της παθητικής φωνής
5. Το ποιητικό αίτιο
6. Το απαρέμφατο με τα ρήματα iubeo, veto, prohibeo, sino, patior, cogo
7. Ο επαναληπτικός cum

Μάθημα XVI: **Η τελευταία μάχη του Καίσαρα στη Γαλατία**

1. Η οριστική του παθητικού ενεστώτα της γ΄ συζυγίας
2. Το απαρέμφατο του παθητικού ενεστώτα της γ΄ συζυγίας
3.Τα αποθετικά ρήματα της γ΄ συζυγίας
4. Η οριστική του παθητικού μέλλοντα
5. Το ρήμα fio

Μάθημα XVII: **Φόβος μπροστά στο άγνωστο**

1. Η οριστική του παθητικού παρατατικού
2. Η μετοχή του παθητικού παρακειμένου
3. Τα σύνθετα του do
4. Το εσωτερικό αναγκαστικό αίτιο

Μάθημα XVIII: **Ο Ηρακλής στην Ιταλία**

1-3. Το απαρέμφατο του ενεργητικού παρακειμένου
4. Η αόριστη αντωνυμία quidam

Μάθημα XIX: **Η συνωμοσία του Κατιλίνα**

1. Οι συντελεσμένοι χρόνοι της παθητικής φωνής
2. Το απαρέμφατο του παθητικού παρακειμένου
3. Ο υπερθετικός των επιθέτων
4. Η γενική και η αφαιρετική της ιδιότητας

5. Η απόλυτη αφαιρετική
6. Τα ρήματα cado και caedo και τα σύνθετά τους

Μάθημα XX: **Πίσω από τις κουρτίνες ή πώς ο Κλαύδιος έγινε αυτοκράτορας**

1-2. Η μετοχή του ενεστώτα
3. Η μετοχή του μέλλοντα
4-7. Η μετοχή συντακτικά
8. Η ενεργητική περιφραστική συζυγία και η υποτακτική του μέλλοντα
9. Το απαρέμφατο του μέλλοντα
10. Μια χρήση της δοτικής κτητικής
11. Ο σύνδεσμος dum + οριστ. του ενεστώτα

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-22-0156
ISBN 978-960-06-2412-0

ΙΤΥΕ "ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"
ινστιτουτο τεχνολογιας υπολογιστων & εκδοσεων

(01) 000000 0 22 0156 6